

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

В. М. Тертишник

В. В. Варава

О. В. Сачко

СУДОВА ЕКСПЕРТОЛОГІЯ

Курс лекцій для підготовки здобувачів освітнього ступеня «магістр»
за спеціальністю 081 «Право» та 292 "Правоохоронна діяльність"

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
В. М. Тертишника

Дніпро 2021

УДК 343.14: 343.137 (075)

ББК 67.411 я7

Т35

Судова експертологія: курс лекцій для підготовки здобувачів освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 081 «Право» та 292 "Правоохоронна діяльність" / Тертишник В. М., Варава В. В., Сачко О. В. / За заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тертишника. Дніпро: ЛІРА, 2021 208 с.

Рецензенти:

Корнякова Т. В. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного і кримінального права ДНУ ім. Олеся Гончара, Заслужений юрист України.

Юрчишин В. М. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри, Чернівецький юридичний інститут.

Дана робота являє собою новітній курс лекцій для слухачів магістратури, розроблений на основі сучасного стану кримінально-процесуального законодавства, криміналістики та наукових досягнень в сфері судових експертиз, в якому розкриваються питання таких навчальних дисциплін як «Експертологія», «Судові експертизи», «Експертизи в кримінальному провадженні». В роботі викладена сучасна доктринальна модель експертології, проблеми експертного права та практики його застосування.

Розглянуті питання використання в експертній практиці ДНК-дактилоскопії, мас-спектрального аналізу та інших сучасних досягнень науки і техніки. Розкриті доказові можливості окремих експертиз, проблеми становлення правової експертизи, удосконалений концепт мистецтвознавчої експертизи, запропоновано запровадження в кримінальному судочинстві нового виду експертизи – гуманітарної експертизи, подані пропозиції щодо удосконалення процесуального законодавства та практики його застосування.

Робота розрахована на студентів, слухачів магістратури, курсантів вищих юридичних навчальних закладів, що навчаються за спеціальністю «Правознавство» та «Правоохоронна діяльність». Підручник буде слушним помічником як тим, хто засвоює ази правничої науки, так і тим, хто прагне до поглибленого вивчення кримінального процесу, криміналістики, експертології, особливо магістрам, аспірантам, а також практичним працівникам правоохоронних та правозахисних органів, слідчим, суддям, адвокатам, прокурорам, іншим працівникам, які мають справу із отриманням, дослідженням, перевіркою та застосуванням доказів.

Розглянуто на засіданні кафедри правоохоронної діяльності та кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин протокол № 1 від « 28 » серпня 2020 р.)

Затверджено на засіданні вченої ради

Навчально-наукового інституту права та міжнародно-правових відносин (протокол № 1 від «2 » вересня 2020 р.)

ВСТУП

В наш час слідчому чи детективу, який отримав компетенцію щодо розслідування злочинів та інших кримінальних правопорушень, потрібно мати не тільки знання правничих наук, а й систему інтегративних знань в сфері природничих і точних наук, володіти методологію пізнавальної діяльності складних явищ, вміти застосовувати теорію доказів та досягнення експертології для здобуття достовірних знань, мати силу, волю, мудрість, та компетентність, щоб розумно відповідати добром на добро і справедливістю на зло. В складній справі розкриття і розслідування злочинів, захисту прав і свобод людини та справедливого судочинства все більш важливе значення набувають експертні дослідження.

Зростаюче значення експертизи в доказуванні обумовлюється як тим, що вона часто є однією з найбільш ефективних засобів здобуття достовірних доказів, який застосовується для встановлення важливих обставин справи в ситуації недостатньої інформованості слідчого щодо обставин предмету доказування, та є інформаційно насиченим джерелом добротної доказової інформації, так і тим, що науково-технічний прогрес відкриває нові доказові можливості експертних досліджень, а сама експертиза стає динамічно розвиваючим і все більш досконалим правовим інститутом встановлення істини.

Судова експертиза сьогодні отримує свої специфічні об'єкти, предмет, методологію та технологію дослідження, перебуває в стані інтенсивного інтегративного розвитку, що проявляється в систематизації наукових знань про досліджувані об'єкти, явища, процеси, формуванні на основі інформаційних технологій науково обґрунтованих методів здобуття нових знань.

Слідчим, детективам, прокурорам потрібно мати здатності *на репродуктивному рівні* самостійно відтворювати та поглиблювати свої знання, використовувати сучасні надбання експертології для розв'язання нестандартних завдань та проблемних ситуацій, *на евристичному та творчому рівні* – шукати нові знання та розв'язувати складні задачі інноваційного характеру у професійній діяльності.

В даному курсі лекцій розкритті актуальні проблеми розвитку експертології, розкрита система принципів судово-експертної діяльності, визначені шляхи удосконалення експертного права та практики його застосування, запропоновано запровадження в кримінальному судочинстві гуманітарної експертизи для розв'язання морально-етичних питань в сфері правосуддя, розглянуті питання становлення правової експертизи, та формування методологічних засад експертизи фондового ринку, розкрито коло питань, розв'язуваних окремими експертизами, викладено систему засобів судово-експертного дослідження; розкрито зміст та структуру елементів експертної методики, проаналізовані вимоги до структури висновку експерта, надані рекомендації щодо призначення експертиз та перевірки і оцінки висновків експерта.

Тема 1. ПОНЯТТЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ, ЇЇ ЗНАЧЕННЯ І ВИДИ

Для вирішення завдань, які постають перед органами дізнання і досудового слідства (слідчим), закон наділяє їх правом проведення всіх, передбачених та врегульованих законом слідчих дій. Однією з найважливіших з них є *призначення і провадження експертизи*. Як і будь-яка слідча дія експертиза проводиться в суворо передбаченій законом процесуальній формі. Процесуальна форма є гарантом об'єктивності експертизи та достовірності її висновків.

Експертиза – це спрямоване на вирішення певних питань дослідження, що потребує спеціальних знань з боку компетентних осіб, яких називають експертами (від лат. “*expertus*” – *досвідчений*). На відміну від інших (технічних, товарних, лікарських тощо) судова експертиза провадиться для встановлення фактів, пов'язаних із розслідуванням та судовим розглядом кримінальних справ.

Судова експертиза – це процесуальна дія, яка полягає у провадженні за дорученням органів дізнання, досудового слідства і суду у встановленій законом процесуальній формі із застосуванням спеціальних знань досліджень пов'язаних зі злочином об'єктів, явищ і процесів відповідними спеціалістами і дачі на підставі цих досліджень кваліфікованого висновку з питань, що мають значення для справи.

Судова експертологія пройшла історичний шлях становлення «від концепту «обізнаних осіб» – до «експертизи». Якщо першим прототипом судових експертиз були судово-медичні висновки «обізнаних людей» - лікарів, то з роками уже застосовується комплексна експертиза документів, а до проведення хімічного дослідження документів залучається навіть всесвітньо відомий вчений Д. І. Менделєєв, то уже в середині 19 віку в сфері правосуддя застосовуються судово-балістичні (М. І. Пирогов) та судово-хімічні і інші експертні дослідження.

Відомий вчений минулого В. Д. Спасович в 1889 році слушно й красно мовив: «Безмежне море знань людських і необхідний правильний розподіл праці. Окрема голова, окремих розум не в змозі вмістити й тисячної частини накопиченого століттями досвіду. Кожна спеціальність доопрацьовувалась до особливих законів. Якщо трапиться, що суду або окремих людині необхідно буде звернутись до іншої спеціальності, тоді замість того, щоб починати вивчення цієї спеціальності й, так би мовити, їхати відкривати Америку, можна прямо звернутись до фахівця з тієї чи іншої спеціальності та взяти в нього готову формулу...».¹

Не можна не зазначити, що в ст. 112 Статуту кримінального судочинства 1864 року зазначалось – «в тих випадках, коли для точного розуміння обставин справи необхідні спеціальні знання чи досвідченість в науці, мистецтві, ремеслі, промислі, чи якому-небудь занятті, запрошуються обізнані люди». В якості обізнаних людей, згідно ст. 326 Статуту, «можуть бути запрошеними лікарі, фармацевти, професора, вчителі, техніки, художники, ремісники, казначей, та

¹ Спасович В. Д. *Сочинения*: в 10-ти томах. СПб. 1889-1902. Т. 5. С. 286.

особи, які тривалими заняттями по певній службі чи в певній галузі отримали особливий досвід».¹

В 1904 році мають місце факти дактилоскопічної експертизи. Завдячуючи викладачу Чернівецького університету Гансу Гросу в 1908 році інтегративні знання фахівців (обізнаних людей) дотичних до збирання доказів у сфері кримінального судочинства сформовані в нову науку – криміналістику.² 4 липня 1913 року в Україні, в Києві та Одесі створюються кабінети науково-судових експертиз. З огляду історичне значення даних фактів Указом Президента України №424 від 10 червня 2009 року день 4 липня оголошено професійним святом – Днем судового експерта.

Судова експертиза – це інтегративний багатоаспектний концепт, який включає в себе природничий, інформаційний, правничий, психологічний, тактичний, організаційний, дослідний та логічний компоненти.

Судові експертизи є одним із потужних і найбільш інформативних засобів доказової діяльності не тільки у кримінальних провадженнях, а й може бути важливим інструментом профілактики злочинів, може бути за умови належної правової визначеності даної функції держави, чого недостатньо і сучасному правовому полі. У сфері кримінального процесу судова експертиза є окремим комплексним інститутом доказового права.

Предмет судової експертизи – це фактичні дані та обставини справи (провадження), встановлювані судовим експертом на підставі використання спеціальних знань шляхом застосування відповідних засобів (методів) при дослідженні матеріальних та матеріалізованих носіїв інформації з метою вирішення завдань судочинства.³

В сучасній юридичній літературі виділяються такі ознаки експертизи: застосування спеціальних знань, процесуальна форма призначення експертизи, процесуальна самостійність і індивідуальна відповідальність судового експерта, безпосереднє дослідження об'єктів експертизи, об'єктивне і всебічне проведення судової експертизи, процесуальне оформлення результатів експертизи, проведення дослідження з метою встановлення обставин справи, спеціальний суб'єкт експертизи, процесуальна форма її проведення, оформлення результатів у вигляді висновку експерта, надання висновку, дослідження як процес застосування спеціальних знань, об'єкти дослідження.⁴

¹ Российское законодательство X-XX веков. Т. 8. Судебная реформа. М.: Юрид. лит. 1991. С. 131, 153.

² Гросс Г. *Руководство для судебных следователей как система криминалистики* Новое изд., перепечат. с изд 1908 г.. М.: ЛексЭст, 2002.

³ Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-укл.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Сфремян та ін. Х.: Право, 2016. С. 25.

⁴ Юрчишин В. Д. *Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України*. Дис. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза. Івано-Франківськ. 2007. С. 63.

З розвитком науково-технічних засобів пізнавальної діяльності в доказуванні все більшу роль відіграє судова експертиза, а теорія доказів все більше інтегрує нову складову юриспруденції, яка отримала назву «експертологія».¹

Різні питання провадження судової експертизи та використання висновку експерта в доказуванні у кримінальному процесі розглядаються в роботах вітчизняних вчених - процесуалістів та криміналістів².

Ю. К. Орлов виокремлює наступні ознаки судової експертизи: використання спеціальних знань, проведення дослідження з метою встановлення обставин, які мають значення для справи, наявність спеціального суб'єкта експертизи, визначену процесуальну форму провадження, оформлення результатів в спеціальному процесуальному документі – висновку експерта³.

Спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих знань в галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла певної особи (спеціаліста) в межах будь-якої професії, які відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства є необхідними для повного, всебічного, об'єктивного встановлення обставин, що входять в предмет доказування та вирішення інших завдань кримінального процесу.⁴

Об'єкти експертизи - це закріплені в матеріалах справи та передбачені кримінально-процесуальним та цивільно-процесуальним законодавством джерела інформації⁵.

Згідно з кримінально-процесуальним законом всі необхідні для провадження експертизи матеріали надає слідчий. Під матеріалами, що направляються експертові, слід розуміти: речові докази, які підлягають дослідженню; протоколи слідчих дій та інші документи, що підтверджують обставини їх виявлення, вилучення, фіксації, збереження та інші необхідні фактичні дані; зразки для порівняльного експертного дослідження. Якщо при провадженні експертизи

¹ Винберг А. И., Малаховская Н. Т. *Судебная экспертология*. Волгоград, 1979; Клименко Н. И. *Судова експертологія: курс лекцій: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К.*: Ін Юре, 2007. 528 с.; Цимбал П. В. Лазебний А. М. *Зародження та еволюція експертології в кримінальному судочинстві*. Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. № 1 (2). С. 53–58.

² Гончаренко В. Г. *Судово-психологічна експертиза у кримінальному провадженні: науково-практичний посібник*. К.: Прецедент, 2013; Пиріг І. В. *Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія*. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.; Спіріна І. Д. *Судово-психіатрична експертиза: навч. посібник*. Дн-ск: Дні-ський юридичний ін-т, 2000. 144 с.; Судова експертиза в кримінальному процесі: навч.-практ. посіб. / О. О. Садченко, Н. Д. Кулінич, С. М. Соловей, О. В. Шевченко; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2013. 256 с.; Калашникова О. Л. *Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей: підручник*. К.: Знання, 2006. 477 с.; Пиріг І. В., Бідняк Г. С. *Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посібник*. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.

³ Орлов Ю. К. *Производство экспертизы в уголовном процессе*. М., 1982. С. 4, 5.

⁴ Юрчишин В. Д. *Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України*. Дис. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза. Івано-Франківськ. 2007. С. 56.

⁵ Шляхов А. Р. *Судебная экспертиза. Организация и проведение*. М.: Юрид. лит., 2003. 166. С. 8.

експерт встановить обставини, що мають значення для справи, і з приводу яких йому не були поставлені питання, він вправі зазначити про це у своєму висновку. Таке право експерта є важливою гарантією повноти і всебічності дослідження всіх обставин справи.

Предметом експертизи у вузькому сенсі зазвичай вважається експертне завдання, яке необхідно розв'язати експертові під час і за результатами дослідження на основі відповідного обсягу спеціальних знань з використанням засобів і методів, що перебувають у його розпорядженні.¹

Методи експертизи – це система науково-технічних, логічних та інших дослідницьких технологій, які застосовуються для з'ясування інформаційного змісту досліджуваних об'єктів, отримання емпіричних даних чи їх аналізу, ідентифікації або отримання ймовірних чи прогностичних знань, для вирішення усіх питань правосуддя.

А. І. Вінберг та Н. Т. Малаховська запропонували наступну класифікацію експертних методів: 1) за ступенем їх загальності та субординації: всеохоплюючий та розглянуті на цьому рівні методи логіки; 2) загальні (загальнопізнавальні) методи: спостереження, вимірювання, опис, планування, експеримент, моделювання та ін.; 3) окремі методи (інструментальні та допоміжно-технічні); 4) спеціальні методи, функції яких виконують спеціалізовані методики експертного дослідження².

Розвиток науки і техніки розширює можливості алгоритмізації експертних досліджень. При цьому кожна експертна методика, основана на використанні комп'ютера, специфічна і орієнтована на дослідження різних об'єктів, всі вони мають ряд спільних властивостей. Їх поєднують такі положення: а) в основі всіх методик лежать принципи правової інформатики і кібернетики, а саме принцип системної організованості об'єкта пізнання, кількісних визначень, використання математичного апарату, функціональний та алгоритмічний підхід до процесу пізнання і самого об'єкту пізнання; б) методологічною передумовою комп'ютеризації будь-якого завдання є його математичне моделювання та розробка алгоритму вирішення цього завдання, такі моделі будуються не математиками або фізиками, а експертами конкретної спеціальності; в) для кожної методики, яка розробляється, характерна певна структура, наприклад, постановка завдання, визначення мети дослідження тощо; г) жодна методика від початку і до кінця не може бути реалізована за допомогою комп'ютера, використання ЕОМ об'єктивізує процес пізнання і доповнює якісний підхід до процесу дослідження.³

¹ Россинская Е. Р. *Судебная экспертиза в уголовном, гражданском и арбитражном процессе : практическое пособие*. М.: Право и закон. 2003. 224. С. 6.

² Винберг А. И., Малаховская Н. Т. *Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз): учеб. пособие*. Волгоград: Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1979. С. 70.

³ Гурак Р. В. *Інтеграція знань як фактор розвитку науки криміналістики*. Автореферат дис. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09 - кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза.

З урахуванням інформаційних технологій наразі в процесі створення програмне забезпечення як діяльності щодо розкриття та розслідування окремих видів злочинів, так і програмного забезпечення основних експертних досліджень. Але інформаційні технології не зменшують активної ролі і відповідальності експерта в кримінальному судочинстві.

Процес дослідження істини в кримінальному процесі має бути істинним, забезпечувати отримання достовірних даних, а отже, такий процес має бути добре контрольованим на всіх його стадіях, перевірочним та добре вивченим. В усякому разі мають бути відомі механізми формування тих або інших висновків або інформаційних результатів, досліджені всі варіанти дії використаного методу в залежності від різних змінюваних умов його застосування.

З названих причин не можуть бути використані в доведенні гіпноз, екстрасенсорика та інші нетрадиційні методи психології.

Не випадково закон вимагає у висновку експерта викладати не тільки підстави проведення експертизи та результати експертного дослідження, а й зміст та послідовність застосування методології дослідження.

В сучасних експертизах помітна тенденція удосконалення методів експертизи, яка проявляється в більш широкому використанні сучасних інформаційних технологій та інших наукових досягнень, що може обумовлювати, з одного боку, ускладнення методології досліджень (наприклад, використання мас-спектрального аналізу матеріальних об'єктів з застосуванням лазерних джерел іонів та сучасних спектрометрів), а, з іншого боку, додає більшій інформативній та доказовій потужності експертиз, розширює можливості використання неструктурних методів (що забезпечує збереження важливих речових доказів), нерідко сприяє уніфікації системи експертних методів, та прискорює процес виконання експертних досліджень (поширені експрес-аналітичні методи).

Для кримінального процесу важливо, щоб об'єкти експертизи досліджуються в першу чергу неструктурними методами, для збереження доказових ознак матеріальних чи матеріалізованих об'єктів.

Методологія експертизи має бути відображена в описовій частині висновку експерта з тим, щоб хід і результати дослідження могли бути доступними для об'єктивного аналізу в судовому процесі, а також для перевірки шляхом повторного дослідження.

Висновки експерта, являючи собою узагальнені, опосередковані, вивідні знання, мають відповідати вимогам достовірності. Отримані відомості повинні бути результатом дослідження при умові відсутності сумнівів у правильності проведеного дослідження і отриманих результатів.

Значення експертизи у процесі доказування по кримінальній справі важко переоцінити. Найчастіше з її допомогою вдається розкрити злочин, викрити

злочинця, встановити об'єктивну істину. Для підтвердження цього наведемо такий приклад.

Громадянин Лайков, працівник Тростянецької фабрики «Україна», за попередньою змовою з бухгалтером розрахункового відділу викрадав кошти шляхом їх перерахування на свій особистий рахунок до ощадкаси без утримання, що перераховується із своєї заробітної плати.

На допиті Лайков показав, що дійсно з січня 1989р. він і бухгалтер Захаров за попередньою змовою щомісяця перераховували до ощадкаси на свої особисті рахунки по 200 крб., а утримували із зарплати по 20 крб., привласнюючи таким чином 180 крб. Для приховування вчинюваних розкрадань він разом із Захаровим у зведеній відомості завищував суми нарахованої заробітної плати по цехах.

Захаров на допиті показав, що участі в розкраданні грошей не брав. Факт перерахування йому на особистий рахунок грошей на суму 180 крб., більше, ніж утримувалося з його зарплати, пояснив тим, що він у січні 1988 року позичив Лайкову 4 тис. крб. Останній, нібито позичивши гроші на тривалий термін, пояснив, що повертатиме борг щомісяця шляхом перерахування грошей на його рахунок до ощадкаси, а перераховані суми утримуватиме зі своєї заробітної плати. Про те, що утримання зі своєї зарплати Лайков не робив, він (Захаров) не знав.

Версія Захарова була достатньо правдоподібною. Вона давала йому шанс уникнути відповідальності. Але цього йому не вдалося. Ретельно вивчивши всі бухгалтерські документи, слідчий зробив припущення, що в період відпустки Лайкова всі розрахунково-платіжні відомості та інші бухгалтерські документи, можливо, склалися Захаровим. Почеркознавча експертиза встановила, що названі документи дійсно складені Захаровим. Оскільки в цих випадках мало місце перерахування грошей до ощадкаси на особисті рахунки як Лайкова, так і Захарова без утримання, що вираховуються із сум зарплати, Захаров змушений був зізнатись у причетності до злочину.

Сучасні досягнення експертології можуть бути використані не тільки для встановлення обставин предмету доказування в кримінальних провадженнях, але мають більш значний потенціал:

- для удосконалення діяльності щодо попередження та профілактики злочинів, встановлення причин і умов (обставин, які сприяли вчиненню) злочину;
- для оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності;
- для удосконалення антикорупційної політики держави;
- для забезпечення безпеки держави;
- для створення штучних умов з метою отримання доказової інформації з використанням «слідових ловушок»;
- для забезпеченні таких заходів як імітування обстановки злочину та спеціального слідчого експерименту (ст. 270 КПК України);
- для створення й використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів (ст. 273 КПК України);

○ для формування автоматичних баз даних результатів експертних досліджень (наприклад генотипоскопії) з подальшим використанням таких колекцій в розкритті повторних злочинів та їх профілактики.

Для удосконалення використання спеціальних знань в попередженні злочинів необхідно прийняти законодавчі основи такої діяльності – прийняти Закон «Про профілактику кримінальних правопорушень», де передбачити і процесуальну форму провадження експертиз з метою виконання профілактичних функцій.

Слово “експерт” походить від латинського “*expertus*” та від французького “*expertise*”, що означає досвідчений, випробуваний.¹

Експерт – це незацікавлена у справі особа, яка володіє спеціальними знаннями та вміннями в окремій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла і яка залучається у встановленому законом порядку до участі в провадженні експертизи.

Обов’язковою умовою здійснення судово-експертної діяльності судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих установах, є наявність свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, виданого Міністерством юстиції України на підставі рішення Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України, яким надається право на проведення конкретних видів експертиз. Судовий експерт при виконанні процесуальних дій повинен мати при собі і пред’являти на вимогу відповідних посадових осіб свідоцтво про присвоєння йому кваліфікації судового експерта. У письмових висновках експерта, крім даних, передбачених чинним законодавством, обов’язково зазначаються номер, дата видачі і строк дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта. Судовий експерт здійснює судово-експертну діяльність тільки з тих видів судових експертиз і експертних спеціальностей, які зазначені у свідоцтві про присвоєння кваліфікації судового експерта.²

Контроль за дотриманням судовими експертами вимог нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності здійснюється Міністерством юстиції України та міжрегіональними управліннями Міністерства юстиції України із залученням фахівців науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України шляхом проведення перевірок.

Висновок експерта – це результат діяльності експерта щодо проведення експертизи, що являє собою складений відповідно до вимог закону документ, у якому викладаються фактичні дані, отримані в процесі дослідження, і висновки експерта з досліджуваних питань.

Висновки експерта класифікуються:

¹ Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол) та ін. К.: “Укр. енцикл.”, 1998. Т. 2.: Д-Й. сС. 333.

² Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах. Затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 12.12.2011 № 3505/5. {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 1659/5 від 07.09.2015; № 2634/5 від 17.08.2017; № 4049/5 від 17.12.2019}.

- 1) залежно від повноти відповідей на поставлені слідчим або судом запитання на: повні (вичерпні) і часткові (невичерпні);
- 2) за якістю зв'язування на: позитивні або негативні;
- 3) за ступенем підтвердження на: категоричні і ймовірні (діагностичні).

Висновки експерта можуть бути і такими, що вказують на неможливість вирішення питання. Якщо експерт дає ймовірний висновок або висновок про неможливість вирішення питання, то в дослідницькій частині він зобов'язаний викласти причини, з яких не виявилось можливим вирішити питання в категоричній формі або довелося відмовитися від вирішення питання.

Відповідно до закону *висновок експерта являє собою самостійний вид доказів.*

Водночас *доказове значення експертизи не зводиться тільки до висновків експерта.* В ході експертизи експерт зазвичай на основі аналізу отриманих фактичних даних і наукових знань робить певний висновок, але поряд з цим встановлює фактичні дані емпіричної властивості та повідомляє наукові дані з досліджуваних питань, які теж можуть мати доказове значення.

Доказове значення у висновку експерта можуть мати:

- а) відомості про конкретні факти, фактичні дані, встановлені в ході експертного дослідження;
- б) висновки експерта, зроблені на основі проведеного з використанням спеціальних знань досліджень відповідних об'єктів і аналізу отриманих фактичних даних;
- в) відомості про методологію дослідження, які дають змогу перевірити і підтвердити чи спростувати висновки експерта.

Характеризуючи висновок експерта як доказ, необхідно відзначити такі особливості:

- 1) експертиза проводиться по порушеній кримінальній справі і тільки по постанові слідчого, особи, що провадить дізнання, прокурора або суду, тобто по постанові особи, що здійснює провадження по кримінальній справі;
- 2) експертиза провадиться особою, що володіє необхідними спеціальними знаннями;
- 3) експерт проводить дослідження самостійно і відповідає за дачу явно помилкового висновку;
- 4) отримані в ході дослідження фактичні дані і зроблені висновки експерт викладає у спеціальному документі – висновку експерта, що має значення самостійного доказу;
- 5) доказове значення у висновку експерта мають як отримані в ході дослідження фактичні дані, так і зроблені експертом висновки;
- 6) у підсумковому документі експертизи – висновку експерта – викладаються не тільки встановлені фактичні дані та висновки експерта, але й технічні прийоми, методи і послідовність дослідження, що слугує доказовою підставою достовірності отриманих експертом результатів.

Постійний розвиток науки і техніки зумовлює невпинне зростання ролі експертних досліджень у процесі доказування по кримінальних справах.

З одного боку, науково-технічний прогрес обумовлює розширення кола речових джерел доказової інформації і різноманітних видів експертних досліджень. Так, наприклад, поява газової зброї обумовила як виникнення нових знарядь вчинення насильницьких злочинів, так і розробку методики експертизи даних видів речових доказів; збільшення кількості видів наркотичних засобів припускає розробку нових методів їх досліджень.

З іншого боку, розвиток науки і техніки взагалі та вдосконалення науково-технічних методів і засобів досліджень речових доказів зокрема дозволяє нерідко виявляти нові, раніше недоступні для сприйняття, доказові властивості тих або інших слідів, більш широко розкрити їхні інформаційні можливості (зміст) і потенційні можливості в доказуванні; надає можливість розширити коло питань, що вирішуються експертами, та глибину їх досліджень, і тим самим підсилити доказову цінність отриманих результатів.

Основні завдання, які стоять перед інтеграцією в судовій експертизі: 1) подальше вдосконалення загальної теорії судової експертизи; 2) систематизація понятійного апарату судової експертизи, його розвиток та вдосконалення; 3) розкриття інтеграційних зв'язків судової експертизи, різноманітних розділів криміналістики та інших наук; 4) визначення нових класифікаційних систем у судовій експертизі, заснованих на інтеграційних зв'язках та інтеграції знань; 5) вдосконалення процесуального законодавства, яке обумовлює розширення сфери застосування спеціальних знань.¹

Інтегративні процеси в сфері експертних досліджень дозволяють розширювати доказові можливості експертиз, а в юридичній науці проблеми експертології отримують все більш широкий розгляд.²

¹ Гурак Р. В. *Інтеграція у судовій експертизі*. Право України. 2003. № 11. С. 56-59.

² Аверьянова Т. В. *Судебная экспертиза. Курс общей теории*. М.: Норма, 2008. 480 с.; *Судова експертиза в кримінальному процесі: навч.-практ. посіб.* / О. О. Садченко, Н. Д. Кулінич, С. М. Соловей, О. В. Шевченко. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2013. 256 с.; *Теорія доказів: підручник* / К. В. Антонов, О. В. Сачко, В. М. Тертишник, В. Г. Уваров / За заг. ред. Д.ю.н, професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. 294 с.; Макаренко Е. І., Негодченко О. В., Тертишник В. М. *Експертизи на досудовому слідстві: навчальний посібник*. Дніпропетровськ, 2001. 204 с.; Орлов Ю. К. *Производство экспертизы в уголовном процессе*. М.: Юрид. лит., 1982. 178 с.; *Калашикова О. Л.* Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей: підручник. К.: Знання, 2006. 477 с.; *Клименко Н. І.* Судова експертологія: курс лекцій: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. К.: Ін Юре, 2007. 528 с.; *Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл.* / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2014. 380 с.; Мотлях О. І. *Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та межі застосування*. К.: «Освіта України», 2012. 394 с.; Черноус Ю. М. *Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: монографія*. К.: Скіф, 2012. 448 с.; Цимбал П. В. *Лазебний А. М. Зародження та еволюція експертології в кримінальному судочинстві*. Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. № 1 (2). С. 53–58; Щербаковський М. Г. *Судова експертологія: навчальний посібник*. Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2009.

З огляду на широкий та постійно поновлювальний асортимент лакофарбових матеріалів, що використовуються у технології фарбування автомобілів, а також розвиток методів і засобів їх досліджень, великого значення в розкритті і розслідуванні злочинів набуває використання мікрочастинок лакофарбових покриттів та їх експертних досліджень. Сучасні експертизи дозволяють вирішити такі питання, як встановлення факту контактної взаємодії автомобіля з іншими транспортними засобами або предметами речової обстановки місця події, визначити тип (марку) автомобіля за залишками мікрочастинок.

Зусиллями вчених розроблено методику ідентифікації особистості за формою, протяжністю та локалізацією відбитків шкірястих складок губ. Активно розробляється методика підвищення інформативності досліджень губної помади. Розвиток науки зумовив можливість використання у провадженні експертних досліджень методів рентгеноструктурного аналізу, рефрактометрії, атомно-абсорбційного спектрального аналізу та ін. Постійно накопичується досвід досліджень документів, виготовлених засобами репрографії, удосконалюються засоби і методи виявлення за допомогою лазерної техніки знищених записів, а також люмінесцентного аналізу. Подальший розвиток отримує методика виявлення фальсифікації грошових знаків і документів. Ці нетрадиційні засоби отримання доказів усе більше застосовуються в слідчій практиці.

Нетрадиційні дослідження відкривають нові перспективи у справі підвищення ефективності доказування, вказують на нові шляхи розкриття злочинів і викриття винних. Зростаюча їхня роль у доказуванні по кримінальних справах визначається багато в чому поширенням використання сучасних досягнень медицини, генетики, біохімії та інших наук.

Останніми роками досягнуто значних успіхів у сфері отримання доказової інформації від слідів біологічного походження. У ході експертизи почали використовуватися методи встановлення груп білків (гаптоглобін, трансферин та ін.), а також груп ферментів (фосфоглюкомутаза, аденилаткіназа, глутамат-піруват-трансаміаза та ін.), більшість з яких присутні в організмі майже кожної людини, що дозволяє більш повно диференціювати сліди крові й успішно діагностувати джерело їхнього походження.

Принципове завдання ідентифікації слідів крові та зразків для порівняльного дослідження, взятих у конкретної особи, дозволяє вирішити метод генотипоскопії (ДНК-дактилоскопії). Метод ґрунтується на аналізі нової категорії генетичних маркерів – поліформних ділянок дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК), що характеризуються, як з'ясувалося, достатньою індивідуальністю. Індивідуальні

199 с.; Кліменко Н.І., Клевцов О.І. Можливості використання в розслідуванні злочинів деяких нетрадиційних криміналістичних та спеціальних знань. *Право України*. 1998. № 1. С. 95; *Purig I. V. Судова експертологія: проблеми формування предмета та системи науки*. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. 2013. № 2 (66). С. 485-493; Біленчук П. Д., Мотлях О. І., Рибальченко О. М., Усіков І. П. *Аудіовізуальна психофізіологічна діагностика людини: історія, теорія, практика: [монографія]* / за ред. П. Д. Біленчука. К.: Атіка, 2013.

“відбитки” ДНК виявляються за допомогою різноманітних зондів, розроблених у 90-х рр. Е. Рогаєвим¹.

Проведені вченими розрахунки свідчать про вірогідність збігу “відбитків” ДНК двох випадкових людей як 1 на 40 млрд. Сама технологія проявлення індивідуальних “відбитків” ДНК отримала назву “генотипоскопії” або “ДНК-дактилоскопії”. Даний метод є одним з найбільш перспективних у сучасній криміналістиці і його удосконалення має стати одним з найпріоритетних напрямків розвитку експертології.

Експерти вже сьогодні проводять експертизи з використанням методу ДНК-дактилоскопії, що дозволяє: ідентифікувати конкретну особу по слідах крові і сперми; виявити, хто є батьком або матір'ю дитини; визначити, чи належали частини тіла розчленованого трупа одній людині.

Широке впровадження даного методу в слідчу й експертну практику дозволить, на наш погляд, докорінно змінити ситуацію боротьби зі злочинністю. Вже зараз необхідно працювати над проблемою створення відповідних автоматизованих банків даних з урахуванням можливостей методу генотипоскопії для забезпечення ефективного використання слідів крові, сперми та інших субстанцій біологічного походження в розкритті і розслідуванні злочинів.

У свою чергу криміналістика, постійно накопичуючи нові методи і досягнення інших наук, особливо медицини, біохімії, біофізики, генетики, все більше стає науково-природничою криміналістикою, що зумовлює необхідність подальшої розробки її концептуальних проблем.

Ще на початку 60-х рр. учені, дослідивши рельєф шкіри людини, встановили, що будова шкіри губ має особливу структуру, а ознаки рельєфу мають ідентифікаційне значення. А. І. Мироновим було розроблено методику ідентифікації особи за формою, протяжністю і локалізацією відбитків шкірястих складок губ. На сьогодні сліди губ людини використовуються в усіх країнах Європи при розкритті і розслідуванні злочинів.

Слідча практика свідчить про те, що на місці події можуть залишатися і сліди інших частин тіла людини, наприклад, сліди шкіри чола, щік, підборіддя, носа, вушних раковин. У цьому зв'язку розпочато спробу розробки методики ідентифікації особи по слідах шкіряного покриву. Сучасні можливості трасологічної експертизи дозволяють вирішувати такі завдання: а) ідентифікаційні – ототожнювання людини по слідах шкіряного покриву; б) неідентифікаційні – діагностування групової належності джерела походження цих слідів.

Впровадження в слідчу та експертну практику нових засобів виявлення і фіксації слідів пальців рук сприяє посиленню ролі дактилоскопії у процесі доказування. Так, використання ефірів ціанокрилової кислоти дозволило експертам виявити слід, залишений більш як 200 днів тому. Крім цього, такий метод дозволяє

¹ Рогаев Е. И. *Структура геномного участка, содержащего нестабильные элементы ДНК*. Доклады АН СССР. Т. 302. М., 1988. С. 324-328.

здійснити якісне виявлення всіх деталей візерунків, надає можливість подальшого дослідження слідів з використанням лазерної техніки, а також не виключає процес опрацювання слідів дактилоскопічними порошками і кількарразове копіювання їх на липкі плівки.

Останніми роками розроблено методику ідентифікації особи за взаєморозташуванням пор на пальцях рук, що розширює доказові можливості даних слідів. Зусиллями вчених створено оптичний пристрій, що за допомогою призми забезпечує повний внутрішній відбиток і за допомогою спеціального освітлювального ліхтарика (метод МНПВО) виявлення латентних слідів рук (ніг) на різноманітних глянцевиx поверхнях.

Значні можливості для підвищення ефективності використання дактилоскопії в доказуванні дає лазерна флюорографія. Даний метод полягає в освітленні слідоносучої поверхні синьо-зеленим світлом аргонного лазера, промінь якого розсіюється лінзою. Сліди рук, що люмінесцують, власне світіння відбитків пальців у жовтогарячому (помаранчевому) діапазоні спектра фіксуються за допомогою фотозйомки або іншого засобу. Метод дозволяє швидко і якісно виявляти латентні сліди без пошкодження слідів і слідоносіїв (є одним з найменш деструктивних методів), а за своєю чутливістю багато в чому перевершує традиційні, дозволяє встановити давність утворення слідів (при цьому враховується розходження у кольорі люмінесценції). Подальше вдосконалювання і широке впровадження даного методу в слідчу практику дозволить істотно підвищити результативність оглядів місць подій, обшуку та інших слідчих дій.

Нові можливості в доказуванні може надати комплексне дослідження волосся людини. Відомо, що кожна людина щодня втрачає в середньому від 50 до 100 волосин. Це дозволяє говорити про високий ступінь можливості виявлення їх на місці деяких злочинів (згвалтувань, пограбувань, крадіжок тощо). Перспективним напрямком є дослідження мікроелементного складу волосся. Вчення про біологічну роль мікроелементів у житті живих організмів було започатковано і розвинуто ще В.І. Вернадським.

Дослідження, проведені в різних країнах, показали, що волосся збирає і накопичує мікроелементи, які містяться в організмі, у кількості, значно більшій, ніж концентрація їх у крові. Виявилось, наприклад, що волосся шизофреніків містить менше кадмію і марганцю, але більше свинцю і заліза, ніж волосся психічно нормальних людей; у волоссі осіб, що перенесли інфаркт, удвічі нижчою виявляється концентрація кальцію; дослідженням різноманітних ділянок волосся наркоманів можна визначити час і дозу вживання наркотику. Дослідивши волосся Наполеона, що зберігалось у Військовому музеї Франції, дослідники зробили висновок про отруєння його миш'яком у період перебування його на острові Святої Олени.

Цікавими є дані, отримані вченими в результаті дослідження мікроелементного складу волосся за допомогою нейтронно-активаційного аналізу. Суть даного методу полягає у визначенні якісного і кількісного

елементарного складу речовин по випромінюваннях ядер, що перетворилися на радіоактивні в результаті опромінення їх нейтронами. Дослідивши за допомогою даного методу волосся значної кількості людей, вчені встановили у волоссі людини вміст понад 18 різних елементів. Були зроблені розрахунки вірогідності збігу елементарного складу волосся у двох індивідів. Виявилось, якщо брати вміст тільки п'яти елементів, то можливість такого збігу дорівнює 1:126 800, для 10 елементів – один на мільйон, а для 15-ти – один на сто мільйонів. Найбільш інформативними є мікровключення цинку, марганцю, селену, срібла, заліза, миш'яку, кобальту. Названі вірогідності в загальному є близькі до вірогідності випадкового збігу відбитків пальців рук.

Проте при цьому ще не враховуються можливості морфологічних і біологічних досліджень волосся. Комплексне дослідження волосся, слідів крові з використанням досягнень різноманітних біологічних досліджень та інших експертиз, поряд з більш широким застосуванням вивчення мікроелементарного складу даних об'єктів, особливо за допомогою лазерних мас-спектральних аналізаторів, могло б істотно підвищити інформативність таких досліджень і доказове значення названих слідів злочину, дозволило б встановити конкретне джерело їхнього походження, визначити тотожність досліджуваних об'єктів.

Нові можливості в доказуванні може дати комплексне дослідження різноманітних речових доказів з застосуванням сучасних досягнень природничих і технічних наук. Сьогодні електронна мікроскопія займає провідне місце серед методів дослідження різних за призначенням та структурою об'єктів. Вона дозволила вперше візуалізувати атомну будову речовини, що мало велике наукове та прикладне значення. З часу створення перших електронних мікроскопів був пройдений шлях їх поступового удосконалення, що дозволило на сьогодні мати багатофункціональні прилади із широкими можливостями отримання інформації не лише структурно змісту. Ця багатофункціональність впливає з різних фізичних явищ, що виникають під час взаємодії електронів з об'єктами дослідження. Разом з тим вирішення проблеми отримання повної, найбільш цікавої і достатньо достовірної інформації на основі досліджень за допомогою електронних мікроскопів не втрачає своєї актуальності. Без електронної мікроскопії складно уявити розвиток різноманітних нанотехнологічних напрямків і науки про життя. При цьому растрова і просвічувальна електронні мікроскопії приблизно однаковою мірою затребувані найрізноманітнішими науково-технічними галузями.¹

Сумське відкрите акціонерне товариство «Selmi», незважаючи на фінансові та організаційні труднощі, продовжує випускати мікроаналізatori, атомно-абсорбційні спектрофотометри, електронні мікроскопи, а також емісійні спектрометри, хроматографи., інші прилади, як з успіхом можуть бути використані в криміналістиці. Так, електронний мікроскоп ЕМВ - 100ЛМ, дозволяє заглянути в

¹ Перекрестов В. І. *Практичні методи електронної мікроскопії: навч. посібник*. Суми: Сумський державний університет, 2014. С. 8.

світ молекул і атомів в широкому діапазоні збільшення (діапазон електронно-оптичного збільшення до 600 000). Розроблений та запроваджений в випуск товариством «Selmi» спектрометр газовий ізотопний МІ 1201АГМ-01М призначений для застосування в області аналітичної мас-спектрометрії.

Протягом останнього десятиліття Сумським товариством «Selmi» (в минулому Сумський завод електронних мікроскопів) налагоджено і продовжується випуск унікальних приладів групи ЕМАЛ - мас-аналізаторів з лазерним джерелом іонів. Принцип дії приладу оснований на іонізації певних ділянок твердої речовини через потужне імпульсне випромінення квантового генератора та вивченні плазми, яка утворюється за допомогою мас-спектрометра.

Застосування потужного лазерного джерела іонів дозволяє робити аналіз практично усіх твердих речовин при стовідсотковій іонізації, уникнути явищ фракційності, тобто забруднення плазми речовинами самого іонізатора, що має місце при іскровій іонізації, а отже, забезпечує високу спроможність і точність аналізу.

Наявність у приладі фокуруючої оптичної системи у сполученні зі сканувальним пристроєм забезпечує високу локальність аналізу з точністю до діаметра променя менше 10 мкм. Застосування мас-спектрометра з подвійним фокусуванням дає можливість використовувати значну частину іонів при аналізі речовини, що призводить врешті-решт до підвищення точності аналізу. Більш того, аналізатор забезпечує можливість одночасної реєстрації на екрані або фотопластинці декількох десятків елементів. Нарешті, прилад забезпечує цілість досліджуваних зразків і швидкість дослідження.

Ці якості приладу розширюють доказові можливості різних досліджень матеріалів, речовин та виробів, дозволяють ефективно використовувати його для визначення природи досліджуваних об'єктів, встановлення мікроелементного складу різних слідів ґрунту, волосся, нашарувань, мікрочасток та інших речових доказів, у тому числі й мікрооб'єктів. Прилад забезпечує збереженість досліджуваних зразків та швидкість дослідження.

Застосування в експертній практиці мас-спектрального аналізу в сукупності з іншими сучасними інформаційними технологіями в багатьох випадках дозволяє збільшити інформативність досліджуваних речових доказів, а нерідко забезпечити ідентифікацію досліджуваних об'єктів, що вкрай важливо для ефективної роботи щодо протидії злочинності.

Україна - четверта в світі країна в сфері розвитку космічної галузі. Космічні технології сьогодні являють собою багатогранну систему наукових знань і розробок, які широко використовуються як в космосі, так і на землі, від найскладніших за інтелектуальним наповненням систем і технологій, до обладнань з використання сонячної енергії, медичних пристроїв та простих і надійних предметів побуту.

Певним тормозом для наукового прориву космічних технологій в промисловість і інші цивільні галузі була і залишається недосконала правова база

патентування та реалізації винаходів, надання багатьом винаходам режиму секретності та зберігання їх для оборонних потреб без реалізації в виробництво. З роками цей недолік треба виважено усувати, удосконалюючи законодавство, відкриваючи інноваційним технологіям більш швидку і широку дорогу в виробництво та для задоволення інших потреб суспільства.

Для розкриття злочинів в правовому полі нашої держави важливою процесуальною формою стає візуальне спостереження за особою та місцем і технічне документування отриманої інформації. Саме встановлені в певних місцях пристрої відео,-спостереження дозволяють зафіксувати самі факти вчинення злочинів та анатомічні дані злочинця. Важливо, щоб за такими матеріалами технічного документування в подальшому можливою була б ідентифікація особи. Між тим, погодні умови, динаміка подій тощо не завжди забезпечують чіткість зображень. Для підвищення ефективності ідентифікаційних досліджень важливим є використання апробованих космічними технологіями приладів, прозваних «окулярами Хаббла», а також розроблене в цьому контексті спеціальне програмне забезпечення для обробки нечітких зображень, яке уже використовується в медичних обстеженнях. Втілення подібних технологій в криміналістичну методологію ідентифікації значно розширить її можливості і ефективність застосування системи негласних слідчих (розшукових) дій.

Проблемним залишається питання про можливість використання в якості доказів висновків одорологічних досліджень, виконаних за допомогою пошукового собаки. Прихильники одорологічного методу обґрунтовують свої висновки встановленими наукою фактами про стабільність та індивідуальність основного складу запахових речовин, що виділяються людиною, безперервності виділення їх людиною і відносної усталеності шлейфу запахового сліду. Пропонується вилучене з місця події і законсервоване джерело запаху долучати до справи в якості речового доказу, а потім, як тільки з'явиться запідозрена особа, вилучати в неї зразки запаху і встановлювати єдине джерело походження за допомогою пошукового собаки. Вибірку пропонується здійснювати в ході слідчого експерименту, впізнання або експертизи.

В. Ф. Статкус вважає за можливе ввести в теорію доказів, законодавчу та правозастосовчу практику термін «кінологічне впізнання по запаху». В.І. Старовойтов стверджує, що одорологічне дослідження, здійснюване з використанням собаки – детектора запаху, на сьогодні повноцінно може виконуватися тільки за участю експертів, а результати таких досліджень повинні відбиватися тільки у висновку експерта¹. Підтримали таку ідею Р.С. Белкін, Т.В.

¹ Див.: *Методологические и процессуальные аспекты криминалистической одорологии*. Сборник научных трудов. М., 1992.

Аверьянова та інші вчені¹. Запах людини, відзначають П.Д. Біленчук, Н.С. Золотарь та Е.М. Коваленко, «...є її хімічним підписом, він є глибоко індивідуальним»².

Немає сумніву в тому, що запах людини є індивідуальним, як індивідуальним є і її набір структурних одиниць ДНК. Криміналістикою, медициною, біологією, генетикою, спеціалістами в галузі судової одорології на сьогодні наведено не тільки переконливі факти і фактичні дані, що підтверджують стабільність та індивідуальність запаху людини, але й пояснено причини цього явища.

Проблема полягає не в способі оформлення ходу і результатів одорологічного дослідження за допомогою біодетектора (дану проблему вже вирішено), не в характері запаху людини (індивідуальність, стабільність або постійна мінливість в залежності від зовнішніх факторів), а в надійності використовуваних методів аналізу запахових слідів, достовірності отримуваних при цьому висновків.

Визначити достовірність результатів дослідження можна лише за умови реального, повного контролю самого процесу дослідження в цілому та його стадій. Для кримінально-процесуального доказування досить важливим є те, щоб особа, яка призначила експертизу, а також зацікавлені в справі особи могли уявно виконати ті дії, які в дійсності виконав слідчий, і сприйняти ознаки, які слідчий сприйняв і зафіксував у своєму висновку. Висновок експерта обов'язково має допускати внутрішню критику – критичний аналіз методології дослідження.

Відомо, що в будь-якому процесі пізнання або дослідження результат буде вірним, якщо вірним є самий процес дослідження або пізнання. Отримання інформації має бути контрольованим та доступним для всебічної перевірки. А якщо сумніви залишаються, то результати дослідження повинні тлумачитись на користь обвинувачуваного.

Встановлення групової належності запахових слідів за допомогою інструментальних методів являє собою реальну можливість. Щодо цього запахові сліди можуть мати значення речових доказів.

Ідентифікація особи по запаху з використанням собаки як ідентифікатора може і мусить застосовуватися в оперативно-розшуковій діяльності в якості гласного пошукового заходу, спрямованого на пошук злочинця і виявлення джерел доказової інформації.

Останнім часом в центральних експертних установах МВС проводиться апробація одорологічної експертизи (експертизи запахових слідів). В її рамках робиться спроба вирішення таких питань:

- 1) Чи є в одорологічній пробі, вилученій з місця події, запах людини?
- 2) Чи не є цей запах запахом зазначеної особи?

¹ Див.: Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криміналістика. М., 1999.

² Див.: Біленчук П.Д. и др. Криміналістическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений. К., 1994. с.3.

3) Чи є індивідуальний запах особи, що перевіряється, на вилученому предметі?

Проблемі використання поліграфа в якості засобу отримання доказової інформації приділяється певна увага в юридичній літературі. Ряд авторів вважають, що для використання в доказуванні по кримінальних справах методу контролю реакцій людини за допомогою поліграфа не існує ніяких перешкод.

Використання в якості доказової інформації даних, отриманих за допомогою датчиків, що фіксують фізіологічний та психологічний стан людини (якщо це здійснено з її згоди), а сам процес дослідження їй зрозумілий, не суперечить законові. Навпаки, провадження таких експериментів без пояснення їх суті та наслідків означає отримання інформації від осіб, що мають визначений процесуальний статус і наділені відповідними правами, супроти їх волі, тобто отримання інформації шляхом обману або насильства. Такий підхід суперечить моральним засадам кримінального судочинства. Відповідно до ст. 63 Конституції України примушування у свідченнях проти самого себе у будь-який спосіб є неприпустимим.

З метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу - комп'ютерного поліграфа; предметом опитування із застосуванням спеціального технічного засобу - комп'ютерного поліграфа є отримання орієнтувальної інформації щодо: ступеня ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повноти наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою інформації; уявлень опитуваної особи про певну подію; іншої орієнтувальної інформації, необхідної для конструювання версій розслідування певних подій; Такі опитування можуть проводитись тільки за наявності письмової згоди особи, яка проходить опитування.

Висновки експертів, як і інші докази, не мають заздальгідь встановленої сили і повинні оцінюватися слідчим у сукупності з усіма іншими доказами за його внутрішнім переконанням відповідно до закону і правосвідомості. У разі необґрунтованості висновку експерта або сумнівів у його слушності може бути проведена повторна експертиза, яка доручається іншому експертові.

Порядок та умови проведення судової експертизи регламентовані Законом України від 25 лютого 1994 р. «Про судову експертизу», Кримінально-процесуальним кодексом України, а також Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз, яка затверджена Наказом Міністерства юстиції України № 53/5, та Настановою про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України.

Закон України «Про судову експертизу» визначає поняття судової експертизи як це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Згідно з чинним законодавством України експертиза призначається у випадках, коли для вирішення певних питань при провадженні у справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання. До спеціальних знань належать будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому і практичному рівню.

У ході експертизи на відміну від інших процесуальних дій істотні для справи факти можуть встановлюватися за відсутності слідчого (або суду). Ця особливість дозволяє пояснити, чому законодавець встановив систему додаткових процесуальних гарантій, дотримання яких покликано сприяти достовірному, повному та об'єктивному встановленню фактів експертом і всебічній перевірці його висновків слідчим і судом.

Предметом судової експертизи можуть бути питання, що стосуються будь-якої галузі науки.

Експертна діяльність здійснюється на принципах точного виконання законодавства, на основі якого ця діяльність здійснюється, об'єктивності і повноти проведеного дослідження, наукової обґрунтованості висновків, процесуальної незалежності експерта.

Незалежність судового експерта і слухність його висновків забезпечуються особливим процесуальним порядком призначення експерта, встановленням відповідальності за втручання у проведення судової експертизи або спробу впливати на висновки експерта; правом учасників цивільного, кримінального або адміністративного процесу в передбачених законом випадках бути присутніми при проведенні судової експертизи; обов'язком органу дізнання, попереднього слідства або суду створювати необхідні умови для діяльності судового експерта; існуванням позавідомчих установ судової експертизи, відокремлених від органів дізнання і попереднього слідства або суду.

Експертиза провадиться експертами відповідних установ або фахівцями, призначеними слідчим, прокурором і судом. У якості експерта може виступати будь-яка особа, що володіє необхідними знаннями для дачі висновку. Питання, поставлені перед експертом, і його висновки не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

У рамках сучасного кримінального провадження можуть призначатись та здійснюватись такі **основні види (підвиди) експертизи**:

- *криміналістична*: почеркознавча; лінгвістична експертиза мовлення; технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів і обставин її використання; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; техногенних вибухів; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки;

наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртвмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів з них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічна;

- *інженерно-технічна*: інженерно-транспортна (автотехнічна, транспортно-трасологічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; експертиза з питань землеустрою; пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічна; інженерно-екологічна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна, електротранспортна експертиза; експертиза технічного стану ліфтів.

Поряд із вказаними видами інженерно-технічних експертиз експертними установами можуть проводитись також інші їх види (підвиди) та комплексні технічні дослідження із залученням відповідних фахівців у певних галузях знань, зокрема авіаційного та водного транспорту;

- *економічна*: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій;

- *товарознавча*: машин, обладнання, сировини й товарів народного споживання; автотоварознавча; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння;

- *експертиза у сфері інтелектуальної власності*: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності;

- *судово-медична*;
- *судово-психіатрична*;
- *судово-бухгалтерська*;
- *біологічна*;
- *психологічна*;
- *ґрунтознавча*;
- *судово-хімічна*;
- *ботанічна*;
- *мистецтвознавча*;
- *фармацевтична*;
- *зоотехнічна*;
- *екологічна*;
- *військова*;
- *судово-ветеринарна*;
- *гемологічна*.

Із метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертними установами організовується проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), зокрема й тих, що перебувають на стадії наукової розробки¹.

Наприклад, археологічна, спеціальні криміналістичні експертизи волосся людини і шерсті тварин, продуктів харчування; судово-медична імунологія; судово-медична цитологія; судово-медична молекулярна біологія; одорологія, мінералознавча експертиза й інші експертні дослідження. Протягом останніх років отримала застосування тактико-військова експертиза, генотипоскопічна експертиза.

Поряд з традиційними експертизами в експертних установах МВС України проводяться такі експертизи:

- волосся людини та тварин;
- продуктів харчування;
- судово-медична імунологія;
- судово-медична цитологія;
- судово-медична молекулярна біологія.

В експертних установах України проводяться комплексні експертизи – як у поєднанні різних видів експертиз, так і в поєднанні з видами експертиз, які не увійшли до цього переліку. В останньому випадку до проведення експертизи залучаються фахівці відповідної галузі знань.

Зі слідчої практики можна навести непоодинокі приклади проведення мистецтвознавчої (особливо актуальним цей вид експертизи виявляється для митних органів як органів дізнання), екологічної, фармацевтичної, судово-хімічної, ботанічної, зоотехнічної, технологічної та інших експертиз.

Набуває самостійного значення генотипоскопічна експертиза (ДНК-дактилоскопія), яка дозволяє ідентифікувати особу за слідами біологічного походження.

Не за горами виникне потреба в формуванні *експертизи робототехніки*.

Самостійного значення набуває експертиза радіоактивних матеріалів, становлення доктринальних основ якої стало результатом інтегративної реалізації наукових концепцій та системи наукових розробок О. В. Маслюк, С. А. Новачук, І. М. Максимчук, О. М. Сура, А. А. Саковський та інших сучасних вчених.²

¹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 № 53/5. {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 144/5 від 30.12.2004; № 59/5 від 10.06.2005; № 126/5 від 29.12.2006; № 1198/5 від 15.07.2008; № 965/5 від 01.06.2009; № 1950/5 від 26.12.2012; № 1350/5 від 27.07.2015; № 1420/5 від 26.04.2017; № 83/5 від 10.01.2019; № 563/5 від 22.02.2019; № 131/5 від 14.01.2020}.

² Маслюк О. В. *Розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів*: автореф. дис.. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. Нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2008; Гудков І. М. *Радіобіологія: підручник для вищ. навчальних закладів*. К.: НУБіП України, 2016. 485 с.; Іванов Є. А. *Радіоекологічні дослідження: навч. посібник*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 149 с.; Новачук С. А.

Актуальною в умовах ринкових відносин є проблема організації та формування методологічних засад *експертизи діяльності на фондовому ринку* (біржі) щодо обігу фінансових інструментів, потреба в провадженні якої виникає для встановлення ознак (фактів) маніпулювання на фондовій біржі, а вирішення таких питань потребує особливих спеціальних знань та компетентностей. Наразі практика протидії маніпулюванням на фондовому ринку стикається з тим, що в Україні не проводиться підготовка фахівців, які спеціалізуються на діяльності фондової біржі, а для проведення таких експертиз не напрацьовано належного інструментарію. «Методика вирішення судово-економічною експертизою питань, пов'язаних з обігом цінних паперів», була створена у 2000 р., КНДІСЕ, але була скасована 27.01.2017 р. , про що свідчать дані Реєстру методик проведення судових експертиз.¹

Для розвитку експертизи діяльності на фондовому ринку варто враховувати досвід зарубіжних країн. Так, за даними Федерального управління фінансового нагляду Німеччини (BaFin) *для виявленні фактів маніпуляцій* здійснюється системна аналітична робота з застосуванням *сучасних інформаційних технологій*. Зокрема, широко використовується інструмент бізнес-аналітики «SAP BusinessObjects Web In-telligence», а також новітня система ALMA («Комплексна система сигналізації і контролю ринку». Позитивним моментом такого підходу до протидії зловживань на ринку є те, що в даному випадку запроваджуються важливі механізми *виявлення і попередження зловживань на ринку*, а також правові процедури їх попередньої ретельної дослідчої перевірки, що певним чином мінімізує невиправдане втручання силових структур в діяльність ринку, тиску на бізнес та знижує корупційні ризики в діяльності поліцейських і інших правоохоронних органів, усуває непотрібні затрати на громіздкі розслідування, там, де можна застосувати спрощені процедури накладення адміністративних санкцій. Даний досвід є корисним для удосконалення національної доктрини та законодавчої бази протидії зловживань на ринку капіталів.²

Проблемою залишається можливість та прийнятність проведення правничих експертиз в рамках кримінальних проваджень.

Ст. 242 КПК України зазначає, що «не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права». Але виникає проблема тлумачення права в умовах наявності суперечливих положень, юридичних фікцій та конкуренції правових

Розслідування порушення вимог режиму радіаційної безпеки. Дисертація канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, Національна академія внутрішніх справ 2020. 188 с. ; Дії поліції під час виявлення фактів незаконного поводження з небезпечними матеріалами: метод. рек. / [І. М. Максимчук, О. М. Сура, А. А. Саковський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 96 с.

¹ Кошовий О. *Фондовий ринок: що відбувається з експертним забезпеченням?* Юридична газета. 2018. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/cinni-papери-ta-fondoviy-rinok/fondoviy-rinok-shcho-vidbuvaetsya-z-ekspertnim-zabezpechennyam.html>

² Зловживання на ринку капіталів: економко-правові аспекти / За ред. О. Г. Кошового, д. ю. н., проф. В. М. Тертишника, д. е. н. , проф. Н. М. Шелудько. Дніпро: ЛІРА, 2019. С. 325-351.

норм, розв'язання юридичних колізій, що може не вкладатись в концепт заборони «з'ясування питань права».

Підзаконні нормативні акти не містять вичерпного переліку допустимих експертиз і не дають чіткої відповіді на можливість застосування правничої експертизи для розв'язання юридичних колізій кримінальному процесі, хоча допускають, що з метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики експертними установами організовується проведення інших видів експертиз.

Аргументи проти застосуванні правничих експертиз у кримінальному судочинстві давно відомі та зводяться до постулатів «кожен учасник процесу сам повинен виступати знавцем права», «юридичні знання є не спеціальними, а загальними знаннями».

Прибічники допустимості правових (правничих) експертиз в юридичних процесах, посилаються на ст. 1. Закону України «Про наукову та науково-технічну експертизу», яка визначає, що наукова і науково-технічна експертиза - це діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів. Ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» серед професійних прав адвоката, передбачає право одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань.

О. М. Костенко зазначає, що той, хто користується найкращою правовою доктриною, найкраще застосовує законодавство, прийняте в державі, тобто створює найкращу правову практику. Тому нагальним є підвищення ролі наукового тлумачення законодавства при здійсненні правосуддя в Україні.¹

Використання такого правового інструменту як доктринальне тлумачення норм законодавства для конкретних випадків, – зазначають В. І. Семчик та О. А. Паліводський, – корисно не тільки для вирішення конкретних справ, а й для практики загалом, оскільки сприяє одноманітному і належному застосуванню законодавства на всій території України.²

Правова експертиза, на думку В. Д. Юрчишина, по суті, є доктринальним тлумаченням тих чи інших норм права, окремих правових інститутів, тобто одним із видів правових знань, на основі яких підлягають оцінці фактичні обставини кримінальної справи³.

З новими обертами перманентних правових реформ в законодавстві все більше присутня конкуренція правових норми, визнання прецедентної практики

¹ Костенко О. *Людський фактор у праві (дослідження з позиції соціального натуралізму)*. Вісник Академії правових наук України. 2005. № 3 (42). С. 20 – 30.

² Семчик В. І., Паліводський О. А. *Науково-правова експертиза як форма доктринального тлумачення законодавства*. Право України. 2013. №5. С. 409-415.

³ Юрчишин В. Д. *Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України*. Дисертація канд. юрид. наук. Івано-Франківськ. 2007. С. 82.

ЄСПЛ джерелом права значно розширює правове поле пошуку варіантів розв'язанні практичних проблем правозастосування, а саме національне законодавство стає все більш заплутаним та потребує фахового тлумачення.

Юридична практика свідчить про зростання ролі і важливості доктринального тлумачення права та висновків правових експертиз при захисті прав та інтересів учасників правовідносин у суді. Юридична спільнота все більше схиляється до унормування доктринальних правових експертних висновків в кримінальному судочинстві.

Слід зазначити, що Цивільно-процесуальний кодекс України (ст. 65 и 73), Господарський процесуальний кодекс України (ст. 62 и 70) уже унормували можливість проведення судово-правової експертизи, визначаючи, що експертом в питаннях права може виступати особа, яка має наукову ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права;

Наразі у парламенті зареєстровано законопроект №2741 про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кодексу про адміністративні правопорушення щодо проведення експертизи з питань права. Зазначеним законопроектом запропоновано включити до переліку учасників кримінального провадження експертів з питань права. Таке доповнення означає, що в кримінальному провадженні з'являється новий вид експертизи: експертиза з питань права, або судова правова експертиза.

Прибічники судової правової експертизи ставлять доречні питання: чим право як наука відрізняється від інших наук? Чому у фізиці, хімії, математиці допускається наявність декількох рівнів знань (загальні та спеціальні), а в праві — ні? Чому в питаннях права не може бути експертів, тобто науковців, які володіють спеціальними знаннями?¹ В вказаний законопроект є своєрідною відповіддю прихильників правничої експертизи на ці питання.

Автори законопроекту пропонують доповнити КПК України нормою (ст. 242-1), де визначити, що експертом в питаннях права може бути лише особа, яка має наукову ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права, а також прописати права, обов'язки та гарантії діяльності експерта в питаннях права. Думається що належне правове визначення предмету і порядку провадження правничої експертизи буде сприяти удосконаленню правничої доктрина та якості законодавства, забезпеченню верховенства права в державі.

На наш погляд, назріла необхідність диференціація завдань мистецтвознавчої експертизи та формування в якості самостійної – гуманітарної експертизи, до основних завдань якої варто віднести визначення відповідності окремої продукції вимогам морально-етичних цінностей суспільства та законодавства про захист

¹ Мамченко Н. *Експертів в сфері права пропонується ввести в уголовный процесс и КоАП.* Судебно-юридическая газета. 17 января 2020 г. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/159006-ekspertov-v-sfere-prava-predlagaetsya-vvesti-v-ugolovnyy-protsess-i-koap?fbclid=IwAR0fYSXOZZHcPI3gCYixYv4xw3Y0psQuoJpkJk7aLa3F8L9u8xt34pDJsI>

суспільної моралі. Такий підхід буде сприяти удосконаленню доказової діяльності в кримінальних провадженнях.

Доказове значення у висновку експерта можуть мати: а) відомості про конкретні факти, фактичні дані, встановлені в ході експертного дослідження; б) висновки експерта, зроблені на основі проведеного з використанням спеціальних знань дослідження відповідних об'єктів і аналізу отриманих фактичних даних; в) відомості про методологію дослідження, які дають змогу перевірити і підтвердити чи спростувати висновки експерта.

Експертиза може бути також повторною, додатковою, комісійною та комплексною.

Повторна експертиза призначається, якщо слушність і обґрунтованість висновків експерта викликає сумніви в силу суперечливості фактичним обставинам справи або була проведена з порушенням кримінально-процесуального закону, що впливає на допустимість експертного висновку як доказу. Проведення повторної експертизи доручається іншому експерту або іншим експертам.

Додаткова експертиза призначається, якщо висновки експерта не викликають сумнів, але експерт досліджував не всі зразки або обставини, що мають значення для вирішення поставлених питань, не дав вичерпних відповідей на всі поставлені питання або не мав можливості вирішити окремі з них через те, що для провадження дослідження йому не було надано необхідні дані. Ця експертиза може доручатися тому самому або іншому експертові.

Для призначення додаткової експертизи варто зазначити, у чому саме полягає неясність або неповнота висновку основної експертизи або які обставини зумовили розширення експертного завдання.

Комісійна експертиза – це експертиза, проведена декількома експертами одного фаху. Звичайно, провадження експертизи доручають декільком експертам у випадку її особливої складності або повторності призначення. Комісійна експертиза проводиться спеціалістами однієї галузі знань. Організацію роботи комісії забезпечує головний експерт. Якщо експерти доходять загального висновку, висновок підписується всіма, а у разі розбіжностей кожний із них дає висновок окремо.

Комплексна експертиза – це експертиза, у провадженні якої беруть участь декілька експертів різних за фахом або одного вузькофахового напрямку.

Комплексна експертиза призначається, якщо виникає необхідність у вирішенні достатньо складних питань, що стосуються різноманітних галузей знань, або якщо існують різні точки зору з будь-якого питання. Експерти складають висновок, у якому відбиваються хід і результати досліджень, указується, які дослідження провів кожний із них. Загальний висновок підписується експертами, що брали участь у спільній оцінці результатів дослідження і схильні до єдиної думки. Якщо експерти не дійшли загальної думки, вони формулюють самостійні висновки в загальному висновку.

Висновки експерта формулюються на основі всебічного аналізу і синтезу результатів дослідження. Вони повинні давати відповіді на всі поставлені питання. Висновок має бути викладений зрозумілою мовою, що не припускає різноманітних тлумачень. Висновки повинні випливати з проведеного дослідження, не бути логічно суперечливими і бути такими, які можна перевірити.

Висновок експерта не має переваг над іншими доказами. Безумовно, вони мають велике значення для справи. До їх переваг належить та обставина, що висновки експерта обґрунтовані дослідженнями, проведеними із застосуванням сучасних і достатньо апробованих наукових, технічних або інших спеціальних знань. Але це не може бути підставою для надання йому особливої доказової сили, некритичного ставлення до нього.

Висновок експерта для особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду не є обов'язковим, але незгода з ним повинна бути мотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі.

Якщо в результаті оцінки висновку експерта слідчий дійде висновку, що він є неповним або недостатньо зрозумілим, і якщо під час допиту експерта не було можливості усунути незрозумілість, тоді слідчий має призначити додаткову експертизу. В разі визнання висновку експерта суперечним матеріалам справи, необґрунтованим або сумнівним щодо його правильності слідчий може призначити повторну експертизу.

ТЕМА 2. СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Спеціальні знання – сукупність сучасних теоретичних знань і спеціальних практичних умінь і навичок у галузі науки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті фахової підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування злочинів і запобігання їм.

*Експертиза у кримінальному процесі – це проваджуване у передбаченій законом формі компетентними особами, яких називають експертами (від лат. слова «*expertus*» – досвідчений), за зверненням сторони кримінального провадження чи на підставі постанови слідчого, прокурора або ухвалою слідчого судді чи суду, фахове дослідження різних об'єктів, явищ і процесів, які містять доказову інформацію, із використанням спеціальних знань, спрямоване на з'ясування обставин, які мають значення для вирішення завдань кримінального процесу.*

Судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку із досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності. До проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться винятково державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності (ст. 10 Закону України «Про судову експертизу»).

Статтею 11 Закону України «Про судову експертизу» визначені особи, які не можуть бути судовими експертами. Так, до виконання обов'язків судового експерта не можуть залучатися особи, визнані у встановленому законом порядку недієздатними, а також ті, які мають судимість. Не може бути експертом особа, яка зацікавлена в справі і підлягає відводу.

Експерти не мають права брати участі в кримінальному провадженні та відводяться: якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача; якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок; якщо він

особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості. Експерт, крім того, не має права брати участі в кримінальному провадженні, якщо він проводив ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються у цьому провадженні. Попередня участь у кримінальному провадженні як спеціаліста, представника персоналу органу пробації, перекладача, експерта і секретаря судового засідання не може бути підставою для відводу експерта.

Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ст. 69 КПК України). Досвід кримінального судочинства показує на недоречність підпорядкування криміналістичних експертних служб керівництву МВС України, оскільки і вони і слідчі підрозділи МВС знаходяться в підлеглих один одному міністрах.

У відповідності зі ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених законом.

До державних спеціалізованих установ належать:

- а) науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України;
- б) науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України;
- в) експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Організація науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності та організаційно-управлінські засади діяльності державних спеціалізованих установ покладаються на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність.

Для розгляду найважливіших питань розвитку судової експертизи, що мають міжвідомчий характер, при Міністерстві юстиції України створюється Координаційна рада з проблем судової експертизи, яка діє відповідно до [Положення](#) про неї, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Атестовані відповідно до цього Закону судові експерти включаються до державного Реєстру атестованих судових експертів, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України.

Особа або орган, які призначають або замовляють судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено законом.

До проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також судові експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому цим Законом.

Для присвоєння та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів створюються експертно-кваліфікаційні комісії при міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність. До складу експертно-кваліфікаційних комісій входять найбільш досвідчені фахівці та науковці, які мають кваліфікацію судового експерта та стаж практичної роботи за спеціальністю не менше п'яти років. Серед них має бути не менше двох фахівців тієї експертної спеціальності і того класу, з яких комісія проводить атестацію, присвоює кваліфікацію судового експерта або кваліфікаційний клас, а також фахівець з процесуальних питань судової експертизи. Порядок присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям чи позбавлення кваліфікації судового експерта фахівців, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, визначається Міністерством юстиції України. З цією метою при Міністерстві юстиції України створюється Центральна експертно-кваліфікаційна комісія, яка діє відповідно до положення про неї, що затверджується Міністерством юстиції України. Присвоєння кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-медичним і судово-психіатричним експертам та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів судово-медичних і судово-психіатричних експертів проводяться в [порядку](#), що встановлюється Міністерством охорони здоров'я України (ст. 17 Закону України «Про судову експертизу»).

У системі Міністерства юстиції України функціонують науково-дослідні інститути судових експертиз (НДІСЕ).

Зони обслуговування науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції України:

Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз.

Дніпропетровська і Запорізька області.

Донецький науково-дослідний інститут судових експертиз.

Донецька і Луганська області.

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз.

м. Київ, Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька та Чернігівська області.

Кримський науково-дослідний інститут судових експертиз.

Автономна Республіка Крим.

Львівський науково-дослідний інститут судових експертиз.

Волинська, Закарпатська, Львівська та Рівненська області.

Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз.

Миколаївська, Одеська та Херсонська області.

Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз імені заслуженого професора М.С. Бокаріуса.

Сумська, Полтавська, Харківська області та м. Севастополь.

Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності - зона обслуговування поширюється на всі регіони.

У Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз ім. проф. М.С. Бокаріуса діють лабораторії, в яких проводяться такі дослідження: а) судово-почеркознавчі та комп'ютерні; б) судово-трасологічні, балістичні та технічні дослідження документів; в) криміналістичні дослідження матеріалів, речовин та виробів, біологічні дослідження; г) судово-автотехнічні; г) судово-товарознавчі; д) судові будівельно-технічні, будівельно-пожежні; е) судово-економічні.

Розгалужену систему судово-експертних установ має Міністерство внутрішніх справ України, де створено мережу обласних, міських і районних експертно-криміналістичних служб, в яких проводяться різні види експертиз, у тому числі: дактилоскопічна; трасологічна, почеркознавча, технічного дослідження документів, експертиза матеріалів, речовин і виробів, балістична, дослідження холодної зброї, портретна (ототожнення особи за ознаками зовнішності), біологічна, експертиза харчових продуктів, ґрунтознавча, ботанічна, автотехнічна, пожежно-технічна, вибухо-технічна, фоноскопична, дослідження аудіо- і відеозаписів, судово-бухгалтерська, фототехнічна.

Поряд з традиційними експертизами в експертних установах МВС України проводяться експертизи: волосся людини та тварин, продуктів харчування, судово-медична імунологія, судово-медична цитологія, судово-медична молекулярна біологія, мінералознавча експертиза та деякі інші дослідження.

У центральному апараті Міністерства внутрішніх справ на правах самостійного підрозділу створено Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр (ДНДЕКЦ). Служби криміналістичних досліджень включають лабораторії з провадження трасологічних, балістичних і дактилоскопічних експертиз, судової фотографії і портретної ідентифікації, фоноскопичних досліджень, а також документів, грошових знаків і почерку.

Служби спеціальних досліджень проводять технічні, біологічні, автотехнічні, фізико-хімічні експертизи, досліджують мікрооб'єкти. Служба біологічних досліджень включає лабораторії генотипоскопії (ДНК-дактилоскопії) та одорології, проводить експертизи крові, волосся людини і тварин. Служба хімічних досліджень займається нафтопродуктами, пально-мастильними матеріалами, волокнистими матеріалами і виробами з них, а також проводить експертизи харчових продуктів.

На відповідні служби покладено обов'язок ведення обліків, картотек і колекцій, в тому числі дактилоскопічного характеру – сліди рук, вилучені з місць нерозкритих злочинів; кулегільзотека (набої, кулі, гільзи, вилучені з місць нерозкритих злочинів), добровільно зданої, виданої та знайденої зброї; картотеки підроблених грошових знаків і документів, виявлених на території України, підроблених водійських посвідчень; колекція бланкової продукції, що знаходиться в обігу у населення країни; інформаційно-довідкові колекції металевих сплавів, лікарських препаратів, пально-мастильних матеріалів, волокон, боеприпасів і вибухових речовин.

В обласних управліннях внутрішніх справ створено науково-дослідні експертно-криміналістичні відділи, а в міських та районних органах міліції – експертно-криміналістичні відділення, лабораторії і групи. В усіх експертно-криміналістичних відділах проводяться традиційні криміналістичні, хімічні дослідження, а також дослідження харчових продуктів. У деяких відділах розпочато провадження автотехнічних і біологічних експертиз.

Розгалужену систему експертних установ має Міністерство охорони здоров'я України, де зосереджено судово-медичні та судово-психіатричні установи.

Систему судово-медичної служби України складають:

- Головне бюро судово-медичної експертизи України;
- бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних державних адміністрацій.

У складі бюро мають бути:

- відділ судово-медичної експертизи потерпілих, обвинувачених та інших осіб;
- відділ судово-медичної експертизи трупів;
- відділ судово-медичної експертизи речових доказів в якому функціонують лабораторії судово-медичної гістології, судово-медичної імунології, судово-медичної криміналістики, судово-медичної токсикології, судово-медичної цитології;
- відділ комісійних судово-медичних експертиз.

Порядок організації і проведення цих експертиз додатково регламентується Законом України “Про охорону здоров'я” та “Положенням про бюро судово-медичної експертизи”.

У системі Міністерства охорони здоров'я проваджуються також судово-

психіатричні експертизи. При цьому стаціонарні експертизи проводяться в психіатричних установах. Судово-психіатрична експертиза на досудовому слідстві проводиться у стаціонарі та амбулаторно. При проведенні стаціонарної експертизи підозрюваного або обвинуваченого, що не тримається під вартою, а також інших осіб, стосовно яких вирішується питання про дієздатність, поміщення їх у лікувально-психіатричний заклад провадиться тільки з санкції прокурора або за рішенням суду.

У разі відмови органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у погодженні запропонованого розумного строку проведення експертизи матеріали справи повертаються з пропозицією призначити експертизу іншим суб'єктам судово-експертної діяльності, визначеним у [статті 7](#) Закону України «Про судову експертизу».

У випадку невиконання клопотань експерта щодо надання додаткових матеріалів, несплати вартості експертизи протягом 45 календарних днів з дня направлення клопотання в порядку, передбаченому чинним законодавством, незабезпечення прибуття експерта, безперешкодного до-ступу до об'єкта дослідження, а також належних умов для його роботи (учинення перешкод з боку сторін, що беруть участь у справі, в обстеженні об'єкта) матеріали справи повертаються органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), із зазначенням мотивованих причин неможливості її проведення.

Сторонам доцільно брати до уваги Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені наказом Міністерства юстиції України № 53/5.¹

До уваги фахівців також новітні наукові розробки вчених щодо методології експертних досліджень, алгоритмізації традиційних експертних досліджень, становлення та розвитку нових видів експертиз, застосування новітніх наукових досягнень в експертології.²

¹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 № 53/5. {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 144/5 від 30.12.2004; № 59/5 від 10.06.2005; № 126/5 від 29.12.2006; № 1198/5 від 15.07.2008; № 965/5 від 01.06.2009; № 1950/5 від 26.12.2012; № 1350/5 від 27.07.2015; № 1420/5 від 26.04.2017; № 83/5 від 10.01.2019; № 563/5 від 22.02.2019; № 131/5 від 14.01.2020}.

² Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-укл.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Х.: Право, 2016. 928 с.; Аверьянова Т. В. *Судебная экспертиза. Курс общей теории*. М.: Норма, 2008. 480 с.; Калашникова О. Л. *Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей: підручник*. К.: Знання, 2006. 477 с.; Клименко Н. І. *Судова експертологія: курс лекцій: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.* К.: Ін Юре, 2007. 528 с.; Лук'яничков Є. Д. *Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія*. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.; Пиріг І. В., Бідняк Г. С. Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.; Судова експертиза в кримінальному процесі: навч.-практ. посіб. / О. О. Садченко, Н. Д. Кулінич, С. М. Соловей, О. В. Шевченко / ННІ підготовки фахівців для експертних підрозділів; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2013. 256 с.

Тема 3. ПРОЦЕСУАЛЬНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ Й ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА, ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Експертиза – це здійснюване експертом, за дорученням слідчого судді або за зверненням сторони захисту, дослідження з використанням спеціальних фахових знань у певній галузі, спрямоване на отримання на основі проведеного дослідження наданих експерту об'єктів нових доказів, які викладаються у висновку експерта як нові, вихідні знання.

Експертизу призначають у випадках, коли для вирішення певних питань при провадженні у справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання. До спеціальних знань належать будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому і практичному рівню.

Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених законом, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Закон передбачає випадки обов'язкового призначення експертизи та її проведення в кримінальному провадженні.

Слідчий або прокурор, відповідно до приписів ч. 2 ст. 242 КПК України, зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо:

- 1) встановлення причин смерті;
- 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
- 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;
- б) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

Вважаємо, що категоричність закону відносно цього питання є не зовсім доречною. Наприклад, до тяжких тілесних ушкоджень належить незгладиме спотворення (непоправне знівечення) обличчя. До компетенції судово-медичного експерта належить лише встановлення факту непоправності ушкодження, а питання щодо його спотворення, знівечення належить до правових питань, які є компетенцією слідчого і суду. Закон же для визначення тяжкості тілесних

ушкоджень вимагає проведення експертизи. Але в даному випадку вона є нездійсненою.

Окрім зазначених у ст. 242 КПК випадків, практика визнає за необхідне проведення експертизи також для:

- встановлення наявності венеричних захворювань чи СНІДу;
- встановлення факту підробки грошових знаків;
- встановлення факту статевого контакту у справах про зґвалтування;
- встановлення факту народження дитини живою чи мертвою;
- визначення складу наркотичних речовин;
- з'ясування питання про те, чи є зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами предмети, які винний викрав, незаконно носив, зберігав, виготовив або збув;
- визначення вартості державного або громадського майна при його викраденні, знищенні або пошкодженні, якщо відсутні роздрібні ціни на це майно;
- визначення необхідності застосування примусових заходів медичного характеру щодо обвинуваченого.

При цьому, примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду.

Експерт залучається у разі наявності підстав для проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження.

Рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених законом, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне (ст. 110 КПК України).

Постанова слідчого, детектива, прокурора про доручення експертизи складається із *вступної, описової і резолютивної частин.*

У *вступній* частині вказується дата, місце винесення постанови, посада, звання і прізвище особи, що її винесла, назва кримінальної справи, по якій призначається експертиза, а також вид призначеної експертизи.

В *описовій* частині коротко викладаються суть справи й обставини, що зумовили необхідність провадження відповідної експертизи, особливості та інші відомості, що стосуються об'єктів, направлених на дослідження; інші дані, що можуть мати значення для експерта. Завершується описова частина постанови мотивуванням рішення про призначення експертизи.

В *резолютивній* частині формулюється рішення про призначення експертизи, вказується її вид: за існуючою класифікацією (предметна, криміналістична, судово-медична, бухгалтерська тощо), за процесуальною формою (додаткова, повторна, комісійна); вказується прізвище експерта або назва експертної установи, формулюються питання експерту, по яких необхідно дати висновок, дається перелік матеріалів, що направляються експерту.

Обов'язковість виконання постанови про доручення експертизи означає, що відповідна особа юридично зобов'язана надати себе в розпорядження експерта для

проведення огляду й обстеження. У разі відмови виконати дану вимогу особа може бути залучена із застосуванням приводу.

Постанова слідчого, прокурора виготовляється на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка прийняла відповідне процесуальне рішення. Постанова слідчого, прокурора, прийнята в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується (ч. 6, 7 ст. 110 КПК України).

При призначенні і провадженні експертизи закон наділяє підозрюваного й обвинуваченого широкими правами і надає можливість здійснювати захист своїх законних інтересів.

Виходячи з положень ст. 42 КПК України при призначенні і провадженні експертизи підозрюваний має право: заявити відвід експерту; вимагати постановку перед експертизою додаткових питань; заявляти клопотання про призначення повторної або додаткової експертизи.

Виходячи з принципу рівності громадян перед законом та рівних можливостей в дослідженні доказів, доцільним буде забезпечити потерпілому можливість ознайомитись з рішенням про призначення експертиз та надати йому право заявити клопотання про постановку перед експертом додаткових питань. Особливо важливо це робити в ситуаціях, коли призначається судово-медична експертиза, а дослідженню підлягає сам потерпілий (експертиза тілесних ушкоджень та тих, що заподіяні статевими злочинами і т.ін.).

Потерпілий в однаковій мірі як і обвинувачений має право заявляти відвід експертів, заявляти клопотання про призначення додаткової чи повторної експертизи. Слідчий мусить уважно поставитись до прав потерпілого та забезпечити всі можливості для забезпечення їх дотримання.

Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової. Експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України.

Сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи. Таке клопотання подається відповідно до приписів ст. 244 КПК України, у разі, якщо: 1) для вирішення питань, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідне залучення експерта, проте сторона обвинувачення не залучила його або для вирішення залученим стороною обвинувачення експертом поставлені запитання, що не дозволяють дати повний та належний висновок з питань, для з'ясування яких необхідне проведення експертизи, або існують достатні підстави вважати, що залучений стороною обвинувачення експерт внаслідок відсутності у нього необхідних знань, упередженості чи з інших причин надасть або надав неповний чи неправильний висновок; 2) сторона захисту не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин.

У клопотанні зазначаються:

- 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;
- 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 3) виклад обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання;
- 4) експерт, якого необхідно залучити, або експертна установа, якій необхідно доручити проведення експертизи;
- 5) вид експертного дослідження, що необхідно провести, та перелік запитань, які необхідно поставити перед експертом.

До клопотання також додаються: копії матеріалів, якими обґрунтовуються доводи клопотання; копії документів, що підтверджують неможливість самостійного залучення експерта стороною захисту.

Слідчим суддею клопотання розглядається не пізніше п'яти днів із дня його надходження до суду слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування. В кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, таке клопотання розглядається слідчим суддею Вищого антикорупційного суду. Особа, яка подала клопотання, повідомляється про місце та час його розгляду, проте її неприбуття не перешкоджає розгляду клопотання, крім випадків, коли участь такої особи визнана слідчим суддею обов'язковою.

У разі встановлення слідчим суддею, що клопотання подано без додержання вимог частини другої цієї статті, слідчий суддя повертає таке клопотання особі, яка його подала, про що постановляє ухвалу. Під час розгляду клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення клопотання. 6. Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам, якщо особа, яка звернулася з клопотанням, доведе наявність підстав, визначених частиною першою цієї статті. Слідчий суддя самостійно визначає експерта, якого необхідно залучити, або експертну установу, якій необхідно доручити проведення експертизи (244 КПК України).

До ухвали слідчого судді про доручення проведення експертизи включаються запитання, поставлені перед експертом особою, яка звернулася з відповідним клопотанням. Слідчий суддя має право не включити до ухвали запитання, поставлені особою, яка звернулася з відповідним клопотанням, якщо відповіді на них не стосуються кримінального провадження або не мають значення для судового розгляду, обґрунтувавши таке рішення в ухвалі. При задоволенні клопотання про залучення експерта слідчий суддя у разі необхідності має право за клопотанням особи, яка звернулася з клопотанням про залучення експерта, вирішити питання про отримання зразків для експертизи відповідно до ст. 245 КПК України. Висновок експерта, залученого слідчим суддею, надається особі, за клопотанням якої він залучений (ст. 244 КПК України).

Отримання зразків для експертизи.

У разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом.

Досліджувані об'єкти можуть збиратись у ході проведення слідчих (судових) дій (оглядів, обшуків, виїмок та ін.) з дотриманням встановлених законом правил їх збирання. Експерту необхідно надавати також *зразки* для порівняльного дослідження.

Під зразками для порівняльного дослідження розуміються матеріальні об'єкти: предмети або речовини, а також їх матеріально фіксовані відображення, котрі характеризують властивості певних об'єктів чи осіб, що підлягають експертному дослідженню (відбитки пальців рук, зліпки зубів, взуття, проби крові, слини, зразки почерку, шрифту друкарської машинки та ін.).

При проведенні експертизи зразки для порівняльного дослідження використовуються в якості порівняльних матеріалів, але для слідчого вони також є доказами і на них розповсюджуються всі вимоги доказового права щодо роботи з доказами.

За характером ознак відбитка відрізняють зразки, що відображають: а) індивідуальні ознаки (зразки слідів рук, ніг, знарядь злочину); б) групові ознаки різноманітних об'єктів (мікрочастинки фарбових покриттів, зразки вибухових речовин, зразки лікарських чи наркотичних речовин та ін.).

В залежності від часу виникнення та умов отримання зразки поділяються на три групи: вільні, умовно вільні та експериментальні.

Вільні зразки – це зразки, створені або отримані поза розслідуваною кримінальною справою і, як правило, до її порушення (наприклад, особисте листування особи, у якої відбираються зразки, власноручно написана автобіографія, щоденники та інші рукописні документи, виконані до порушення кримінальної справи). Отримують їх у ході провадження огляду місця події, обшуку і виїмки.

Умовно-вільні зразки створюються після порушення кримінальної справи, але не у зв'язку з нею, і також вилучаються в ході слідчих дій. Це можуть бути зразки почерку, які містяться в явці з повинною, клопотаннях обвинуваченого та в інших складених в період слідства документах, за умови, що особа (автор) не знає, що такі будуть досліджуватись експертом.

Експериментальні зразки – це матеріальні об'єкти, отримувані слідчим після порушення кримінальної справи за допомогою проведення спеціальної слідчої дії – отримання зразків для порівняльного дослідження.

Зразки повинні мати репрезентативність (достатню кількість та якість) і порівняльність (можливість порівняння).

Природа зразків для порівняльного дослідження і речових доказів є різною. Речові докази виникають у процесі підготовки, вчинення і приховування злочину; вони не є замінюваними, їх не можна отримати експериментальним шляхом, тому що не можна відтворити злочин і його сліди; процес виникнення речових доказів не залежить від слідчого і суду. Зразки ж для порівняльного дослідження походять не від події злочину, а від об'єктів, для порівняння з якими вони отримані; вони є замінюваними і, як правило, можуть бути отримані в будь-якій кількості; необхідність отримання зразків визначається слідчим або судом, зразки для порівняльного дослідження завжди порівнюються з речовими доказами.

Процес отримання зразків для порівняльного дослідження і призначення експертизи тісно пов'язані між собою, оскільки отримання зразків по ряду експертиз є елементом підготовки до її призначення.

Отримання зразків для експертного дослідження має здійснюватись з дотриманням таких вимог:

- забезпечення прав і свобод людини;
- отримання зразків належною особою у передбаченому порядку;
- забезпечення достовірності походження зразків від конкретного об'єкта;
- отримання зразків належної якості;
- отримання їх у необхідній кількості;
- правильне документування ходу і результатів слідчої дії.

Достовірність походження зразків забезпечується відповідним процесуальним оформленням. Кількість визначається правилами, викладеними у спеціальних методиках.

До умов, що забезпечують якість зразків, належать:

- порівнювальна спроможність (ознаки зразка надають можливість їх порівнювати з ознаками досліджуваного об'єкта);
- повнота (властивість зразків, що полягає у максимально точній передачі ознак об'єкта, що ідентифікується);
- незмінюваність (властивість зразків тривалий час зберігати ідентифікаційні ознаки).

Процес отримання зразків та отримані результати фіксуються в протоколах процесуальних дій та матеріалах технічного документування провадження процесуальних дій.

Технічні засоби, що використовуються для отримання зразків, умовно поділяються на три групи. Це засоби, за допомогою яких:

- здійснюється виготовлення зразків (так, для отримання зразків почерку потрібні письмове приладдя, а для отримання зразків голосу – звукозаписуюча апаратура і т.ін.);
- провадиться фіксація процесу отримання зразків (фото-, відеоапаратура);
- провадиться упакування отриманих зразків (використання коробок, конвертів, пробірок, обгорткового паперу, шпагату, сургучу тощо).

За наслідками проведення слідчої дії – отримання зразків для експертного дослідження – складається протокол з дотриманням вимог КПК України, з яким знайомляться і який підписують всі учасники проведеної процесуальної дії.

Отримання зразків для порівняльного дослідження – самостійна процесуальна дія, що полягає в отриманні експериментальним шляхом у підозрюваного, обвинуваченого, свідка або інших осіб об'єктів, що є продуктами життєдіяльності їхнього організму або утворюваних ними, або об'єктів, що відображають властивості відповідних предметів, необхідних для порівняння з речовими доказами з метою ідентифікації або встановлення їх групової належності.

Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів ([статті 160-166](#) КПК України).

Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими [статтею 241](#) КПК України. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово.

Правовий статус експерта, певні вимоги до нього встановлено чинним законодавством України.

Експерт зобов'язаний:

- з'явитися за викликом особи або органу, які призначили експертизу;
 - заявити самовідвід за наявності передбачених законом обставин;
 - прийняти до виконання доручену йому експертизу;
 - повідомити в письмовій формі особу або орган, які призначили експертизу, про неможливість її проведення, якщо поставлене запитання виходить за межі компетенції експерта (спеціаліста) або якщо надані йому матеріали є недостатніми для вирішення поставленого запитання, а витребувані додаткові матеріали не були отримані;
 - відмовитися від давання висновку з питань, що виходять за межі його компетенції, і письмово повідомити про це орган, що призначив експертизу;
 - особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його;
 - використовувати всі наявні в його розпорядженні науково-технічні методи, засоби і свої знання для правильного і науково обґрунтованого вирішення поставлених перед ним запитань, отримання достовірних висновків;
 - максимально забезпечити збереження об'єкта експертного дослідження.
- Під час проведення судових експертиз об'єкти дослідження можуть бути пошкоджені або витрачені лише в тій мірі, у якій це необхідно для дослідження. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта

експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;

— не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;

— прибути до суду і дати відповіді на запитання під час допиту.

Під час провадження дослідження з метою зберігання доказів експерт насамперед повинен застосовувати недеструктивні методи – методи, не пов'язані з видозміною, псуванням, втратою або знищенням досліджуваного доказу. Це дослідження проводиться за допомогою мікроскопа, в інфрачервоних, ультрафіолетових променях та із застосуванням інших методів. У процесі дослідження експертові слід ощадливо витрачати матеріал речового доказу. Повна його витрата допускається лише за погодженням зі слідчим у випадках, якщо без цього неможливо вирішити поставлені перед експертом питання, що мають істотне значення для висновків у справі. Важливо максимально повно зафіксувати всі доказові властивості досліджуваного речового доказу на інших матеріальних носіях доказової інформації (виготовити відбитки, копії, виконати всі види інших недеструктивних досліджень його властивостей, сфотографувати, описати тощо).

Сучасне кримінальне право зміцнило гарантії діяльності експерта, виключивши норми, згідно яких експерт міг бути викликаний слідчим чи прокурором на допит та дати показання і роз'яснення свого експертного висновку. За чинної редакції ч. 2 ст. 69 КПК України експерт на досудовому слідстві користується імунітетом, а саме «не можуть бути допитані як свідки... експерти - щодо роз'яснення наданих ними висновків».

Експерт має право:

1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;

2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;

3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;

4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання;

5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;

6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;

7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

8) отримувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням та користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу».

Експерт може відмовитися від проведення експертизи, якщо наданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків, а витребувані додаткові матеріали не надані, або якщо поставлені питання виходять за межі його спеціальних знань. Повідомлення про відмову повинно бути вмотивованим.

Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою.

Експерт несе відповідальність за злісне ухилення або відмову без поважних причин від виконання своїх обов'язків або за давання свідомо неправдивого висновку за статтями 385, 384 КК України, а також за розголошення без дозволу слідчого даних досудового слідства.

Тема 4. ЕКСПЕРТНІ ЗАВДАННЯ ТА ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ. ЇХ ВИДИ. СТАДІЇ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕННЯ. ЕКСПЕРТНІ ТЕХНОЛОГІЇ

У вирішенні завдань щодо своєчасного і повного розкриття будь-якого злочину важливого значення набувають різноманітні позаекспертні дослідження речових джерел інформації. У літературі вони нерідко іменуються «попередніми дослідженнями», «непроцесуальними дослідженнями», «оперативним аналізом» або «попереднім вивченням слідів».

Безумовно, чим швидше та у більш повному обсязі слідчий та оперативний працівник отримають корисну інформацію по справі, тим реальнішими є шанси на те, що злочин буде розкритий, а злочинець – викритий. Подібні дослідження частіше за все мають місце на початковому етапі розслідування, на стадії отримання заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, або до початку кримінального процесу, на етапі оперативно-пошукової діяльності, спрямованої на виявлення злочину, тобто тоді, коли необхідно швидко отримати інформацію, відображену в матеріальних слідах злочину, а умов, можливостей і юридичних підстав для провадження експертизи немає. Зважаючи на те що однією з особливостей таких досліджень є оперативність, деякі автори розглядають швидкість дослідження як проблему провадження експрес-досліджень речових доказів при розслідуванні злочинів.

Вважаємо, що в залежності від суб'єкта вірніше буде іменувати такого роду дослідження: *спеціальними експертними дослідженнями*, якщо вони проводяться експертом, але не в рамках експертизи; *позаекспертними дослідженнями*, якщо вони виконані спеціалістом або слідчим (дізнавачем) у ході слідчих дій. Вони не завжди мають попередній характер, тому що можуть бути і неповторними.

Такі дослідження не можна вважати непроцесуальними, оскільки вони можуть здійснюватися й у рамках слідчих дій (огляду, освідування, огляду трупа та ін.). Виправданим буде поділяти їх на спеціальні експертні і позаекспертні. Поняття «позаекспертні дослідження» і «експертні дослідження» є більш широкими, ніж поняття «попередні дослідження», «непроцесуальні дослідження», «оперативний аналіз» або «попереднє вивчення слідів».

Відповідно до п. 19 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру» під час здійснення адвокатської діяльності адвокат (окрім прав щодо доручення експертизи, які передбачені КПК України) має право «одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань».

В п. 1.3 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз зазначено, що «відповідно до чинного законодавства для юридичних і фізичних осіб на договірних засадах експертами проводяться експертні дослідження, що

потребують спеціальних знань та використання методів криміналістики і судової експертизи».¹

Підставою для проведення експертного дослідження є договір з експертом чи експертною установою, укладений за письмовою заявою (листом) замовника (юридичної або фізичної особи), з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються.

Висновок *експертного дослідження*, за приписами п. 4.23. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, «складається за структурою і змістом висновку експерта, за такими винятками: у вступній частині висновку зазначається, хто і коли звернувся до установи чи безпосередньо до експерта із замовленням про проведення дослідження; опускається запис, який стосується відповідальності особи, що проводить дослідження, за надання завідомо неправдивого висновку».²

На жаль законодавством про оперативно-розшукову діяльність не передбачені дієві механізми виявлення злочинів та їх попередження і розкритті з застосуванням сучасних досягнень експертології та правових форм експрес-аналізу матеріальних джерел інформації, застосуванні позаекспертних форм їх дослідження. Оперативно-розшукові підрозділи правоохоронних органів досі не заточені на активну ініціативну роботу, щодо виявлення латентних злочинів та протидії злочинності, а прив'язані у своїй компетенції до діяльності слідчих органів, в основному виконуючи їх окремі доручення в рамках уже розпочатих кримінальних проваджень. Разом з тим і слідчі органи обмежені у своїй діяльності рамками кримінального провадження в стадії досудового слідства. Стадія дослідчого провадження практично дозволяє проваджувати лише огляд місця події, а в реальності потребує більш широких форм здобуття і дослідження доказів.

Певні доктринальні зміни ситуації в аспектах виявлення та протидії кримінальним правопорушенням намітились з прийняттям нового законодавства про дізнання щодо кримінальних проступків.

*Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»*³ в Кримінальному кодексі України даний новий концепт

¹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 № 53/5. {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 144/5 від 30.12.2004; № 59/5 від 10.06.2005; № 126/5 від 29.12.2006; № 1198/5 від 15.07.2008; № 965/5 від 01.06.2009; № 1950/5 від 26.12.2012; № 1350/5 від 27.07.2015; № 1420/5 від 26.04.2017; № 83/5 від 10.01.2019; № 563/5 від 22.02.2019; № 131/5 від 14.01.2020}.

² Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 № 53/5. {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 144/5 від 30.12.2004; № 59/5 від 10.06.2005; № 126/5 від 29.12.2006; № 1198/5 від 15.07.2008; № 965/5 від 01.06.2009; № 1950/5 від 26.12.2012; № 1350/5 від 27.07.2015; № 1420/5 від 26.04.2017; № 83/5 від 10.01.2019; № 563/5 від 22.02.2019; № 131/5 від 14.01.2020}.

³ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 17, ст.71). {Із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 321-IX від 03.12.2019](#)}.

«кримінальні правопорушення», а в КПК України з'явився новітній модифікований інститут дізнання щодо кримінальних проступків.

Зокрема, згідно нової норми - ч. 1 ст. 298¹ КПК України «процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених статтею 84 цього Кодексу, також є пояснення осіб, результати медичного освідування, **висновок спеціаліста**, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Результати медичного освідування безумовно можна отримати уже лише на основі медичних аналізів, тобто закон пропонує застосувати в даному випадку не експертизу, а окрему форму позаекспертних досліджень.

В новітній літературі пропонується запровадити таку процесуальну форму, як судово-медичне освідування, яка може стати ефективною формою отримання доказів як в ході дізнання, так і в ході слідства, а, отже, заслуговує на включення до КПК України в якості окремої самостійної слідчої дії¹.

За приписами ст. 300 КПК України для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати всі слідчі (розшукові) дії, а також, *проводити медичне освідування, отримувати висновок спеціаліста*, що має відповідати вимогам до висновку експерта. Тобто в даній нормі права вимагається при складанні висновку спеціаліста (як одно з варіантів результату позаекспертного дослідження) дотримуватись вимог законодавства щодо висновку експерта.

Між тим, така форми здобуття доказів має отримати чітке юридичне визначення – закріплення в законі процедури їх здійснення. Доки цього не зроблено, указані новели законодавства стають сумнівними засобами з огляду на положення ст. 19 Конституції України.

Позаекспертні експрес-дослідження речових джерел інформації дозволяють у значній мірі усунути інформаційну непевність слідчого та оперативного працівників з різних обставин вчиненого злочину в ситуації гострого дефіциту інформації по справі, а отже, більш цілеспрямовано здійснювати слідчі та оперативно-пошукові заходи; своєчасно визначити відношення виявлених слідів до справи і тим самим виключити невиправдані витрати сил і засобів у роботі з об'єктами, що не стосуються справи; швидко звірити вилучені сліди з джерелами інформації, що знаходяться в різноманітних колекціях, АБД (автоматичних банках даних) або зразками для порівняльного дослідження; оперативно перевірити причетність запідозрених осіб до вчиненого злочину. Врешті-решт такі дослідження можуть істотно сприяти розкриттю і розслідуванню злочинів, розшуку і викриттю осіб, що їх скоїли.

Для широкого застосування й успішного провадження різноманітних позаекспертних експрес-досліджень матеріальних слідів злочину та інших речових

¹ Тертишник В. М. *Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 16-те, доповн. і перероб.* К.: Алерта, 2020. 1070 с.

джерел інформації на даний час є великі можливості. Нові пересувні криміналістичні лабораторії (ПКЛ) спеціально забезпечуються науково-технічними засобами (наприклад, портативним електронно-оптичним перетворювачем, ультрафіолетовим освітлювачем, набором хімічних реактивів та ін.), призначеними для провадження досліджень різноманітних слідів безпосередньо на місці події. Розвиток криміналістики, судової медицини та інших суміжних наук забезпечує можливість застосування у провадженні експрес-досліджень таких науково-технічних методів, як люмінесцентний аналіз, рефрактометрія, рентгеноструктурний аналіз.

Зусиллями вчених здійснено розробки і намічено шляхи впровадження у слідчу практику нового методу отримання спектральної інформації безпосередньо з тіла людини за допомогою методу багатократного порушеного повного внутрішнього відбитка (відомого під російською аббревіатурою МНПВО). Метод не є деструктивним – він є достатньо ефективним при дослідженні слідів, що невіддільні від носіїв і схильні до швидкого стирання, знищення або зникнення. Метод дозволяє здійснювати якісний та оперативний спектральний аналіз різноманітних слідів-нашарувань: кіптяви, залишків наркотичних речовин, барвників, спеціальних хімічних речовин (СХР) та інших невіддільних від тіла людини джерел інформації.

Для провадження різноманітних досліджень успішно застосовуються дослідження в інфрачервоних променях, мікроскопічні дослідження структури у відбитому світлі, методи мікрокристалоскопії, кольорових краплинних реакцій хемілюмінесценції та ін. Відомими є експерименти щодо впровадження телевізійної мікроскопії та відеотехніки для експресного виявлення мікросубстанцій біологічного походження. За допомогою мікроскопа і долученої відеокамери виявлялися і досліджувалися сперматозоїди та інші мікросубстанції.

У слідчій практиці все більш ефективно використовується *люмінол* і метод хемілюмінесценції для виявлення латентних слідів крові на текстильних тканинах. Для цього готується розчин 5 г кальцинованої соди, 0,1 г люмінолу і 10 мл 30%-го перекису водню на 1000 мл дистильованої води, який при нанесенні на залишки крові дає блакитне забарвлення. Наявність слідів крові може бути встановлено і за допомогою бензидину, який реагує на мікровключення крові десятирічної давності.

Розроблений на основі даного методу *реактив Воскобойникова* (1 частина бензидину, 4 частини перекису барію і 10 частин лимонної кислоти) розчиняється в 10 мл дистильованої води і наноситься на ймовірний об'єкт. При нанесенні на мікровключення крові з'являється блакитне забарвлення, а при взаємодії з потожировими слідами пальців рук або інших частин тіла – синьо-зелене.

На даний час усе більш активно впроваджується в слідчу практику новий метод виявлення крові за допомогою *гемофану*. Це діагностичні смужки, що дають позитивну реакцію на гемоглобін. Їх використання дозволяє виявити і діагностувати наявність слідів крові 14-річної давності. Синьо-зелене забарвлення зони індикації означає позитивну реакцію на гемоглобін.

Методи і засоби позаекспертних досліджень повинні відповідати вимогам етичності, безпеки, експресності і забезпечувати достовірність отримуваних відомостей, а також цілість досліджуваних об'єктів і їхніх доказових властивостей, що виступає важливою гарантією встановлення об'єктивної істини у справі, забезпечує можливість ефективного використання виявлених слідів у кримінально-процесуальному доказуванні. У першу чергу повинні застосовуватися фізичні, переважно оптичні методи, використання яких не пов'язане із псуванням або пошкодженням досліджуваних об'єктів (мікроскопія, дослідження в інфрачервоних або ультрафіолетових променях, рентгеноскопія та ін.). Водночас якщо від виявлених матеріальних об'єктів без якоїсь шкоди для їх наступного експертного дослідження можливо відокремити певну частину речовини, то її експресне дослідження може провадитися будь-якими, у тому числі й деструктивними методами. Головний принцип у їх доборі – від простого, доступного і найменш деструктивного до складного і деструктивного.

Для експресного мас-спектрального аналізу можуть використовуватися такі сучасні науково-технічні засоби, як прилад “ЭМАЛ” (мас-аналізатор з лазерним джерелом іонів), що випускається Сумським заводом електронних мікроскопів, або установка “ЛМА” (лазерний мікроспектральний аналізатор) виробництва Німеччини. Дані прилади мають унікальні можливості. Застосування потужного лазерного джерела іонів дозволяє здійснювати дослідження практично всіх твердих речовин при 100%-ній іонізації, забезпечує високу точність аналізу, надає можливість визначати якісні та кількісні характеристики мікроелементного складу різноманітних слідів-речовин. Мас-спектральний аналіз за допомогою приладів “ЭМАЛ” та “ЛМА” забезпечує цілість досліджуваних зразків і швидкість дослідження. Аналіз здійснюється в межах 10 хвилин, що дозволяє швидко отримати необхідну інформацію і використовувати її в розкритті злочинів. Зазначені прилади дозволяють підвищити результативність експрес-досліджень різноманітних речових джерел інформації.

Виникнення і постійне розширення такої нової форми роботи з речовими доказами, як позаекспертні дослідження, постійний розвиток науково-технічних методів і засобів таких досліджень, усе більш зростаюче їхнє значення у розкритті і розслідуванні злочинів поряд з наявними помилками при використанні результатів таких досліджень у розслідуванні злочинів обумовлюють необхідність розгляду правових проблем їх провадження.

Відразу зауважимо, що здійснення будь-яких негласних заходів у рамках слідчих дій, у тому числі і здійснення попередніх досліджень або інших маніпуляцій з речовими доказами «у рамках огляду місця події», потаємно від понятих та інших учасників слідчої дії – неприпустима «розкіш». Це все рівно, що здійснювати негласну роботу зі свідками у ході їх допиту. Негласна, здійснювана поза правовим полем робота з речовими доказами по кримінальній справі є неприпустимою. Вона може викликати сумніви щодо незмінності доказових властивостей матеріальних слідів злочину і врешті-решт – до сумнівів з питання

про доброякісність речових доказів, використовуваних у судочинстві, де, як відомо, усі сумніви тлумачаться і вирішуються на користь обвинувачуваного.

Дослідження речових джерел доказової інформації, що згодом матимуть значення речових доказів у кримінальній справі, на наш погляд, ні за яких умов не слід виводити за правове поле, здійснювати негласно, поза юридичною формою і без фіксації ходу і результатів таких досліджень у юридичних документах.

Позаекспертні дослідження можуть бути розділені на дві групи: процесуальні, здійснювані в рамках слідчих дій поза експертизою, і непроцесуальні, тобто здійснювані поза кримінальним процесом, наприклад, до початку кримінально-процесуальної діяльності з метою виявлення злочину.

При цьому при провадженні дослідження застосовуються тільки ті методи, що не змінюють зовнішній вигляд і властивості об'єктів дослідження, не спричиняють їх втрату і не виключають можливості наступного експертного дослідження.

Безумовно, що хід і результати таких досліджень повинні документуватися. Фіксація обставин дослідження потенційних речових доказів у документах дозволяє здійснити перевірку як цілісності доказових властивостей досліджуваних слідів, так і достовірності отриманих при їх дослідженні фактичних даних. Найважливішим принципом доказового права є вимога достовірності, а отже, перевірки фактичних даних. Ця вимога має універсальний характер, тому що поширюється на всі види доказів.

Висновок дослідження спеціаліста складається за формою висновку експертизи за такими винятками: особа, яка проводить дослідження, іменується не експертом, а спеціалістом; у вступній частині висновку дослідження зазначається, хто і коли звернувся до установи з проханням провести дослідження; не робиться запис, який стосується відповідальності особи, яка проводить дослідження, за надання завідомо неправдивого висновку».¹

Основний недолік такого засобу фіксації проведених досліджень предметів і документів полягає в тому, що в подібних довідках можуть фіксуватися висновки знаючої особи за результатами проведеного нею дослідження, проте така особа не попереджується про відповідальність за дачу явно помилкового висновку. Вважається, що така конструкція має штучний характер.

З одного боку, оскільки дослідженням піддаються об'єкти, які мають статус речових доказів або які можуть мати такий статус згодом, то попередні дослідження даних об'єктів повинні здійснюватися в рамках правової форми, що гарантує надійність дослідження, слухність висновків, цілість досліджуваного

¹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 № 53/5. {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 144/5 від 30.12.2004; № 59/5 від 10.06.2005; № 126/5 від 29.12.2006; № 1198/5 від 15.07.2008; № 965/5 від 01.06.2009; № 1950/5 від 26.12.2012; № 1350/5 від 27.07.2015; № 1420/5 від 26.04.2017; № 83/5 від 10.01.2019; № 563/5 від 22.02.2019; № 131/5 від 14.01.2020}.

доказу. У цьому контексті фіксація і посвідчення ходу і результатів будь-яких досліджень має обов'язковий та універсальний характер.

З іншого боку, швидкість дослідження може бути забезпечена й у рамках експертизи. Тут багато що залежить від процесуальної форми призначення і провадження експертиз.

Парадокс полягає в тому, що ставлячи перед органами дізнання завдання виявлення ознак злочину, закон дотепер не визначив правову форму використання спеціальних знань осіб при виявленні злочинів. Пункт 2 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, наприклад, надає право оперативним підрозділам робити контрольні закупки товарів з метою виявлення фактів протиправної діяльності. Проте в якому порядку їх досліджувати – неясно. Водночас, при здійсненні контрольної закупки можуть бути вилучені продукти, дослідження яких має невідкладний і неповторний характер. Невідкладність і неповторність багатьох досліджень, здійснюваних на етапі виявлення злочинів, визначає необхідність забезпечення надійності їх фіксації.

Варто надати органам оперативно-пошукової юрисдикції право призначати провадження експертизи як до порушення кримінальної справи, так і до початку кримінального процесу – при здійсненні оперативно-розшукових заходів. Форма досліджень матеріальних об'єктів має бути універсальною і єдиною для будь-якого етапу боротьби зі злочинністю. Єдність форми визначається єдністю змісту і методів дослідження. Оскільки методологія попередніх досліджень не має істотних розходжень з методологією експертних досліджень, то і форми таких досліджень мусять співпадати.

Поряд з цим, на наш погляд, необхідно дещо спростити й удосконалити процесуальну форму провадження експертизи. Вона повинна забезпечувати як достовірність, так і оперативність досліджень будь-яких матеріальних об'єктів на будь-яких стадіях.

Зміст такої пропозиції полягає в наступному: слідчий призначає експертизу окремою письмовою вимогою, бо детально розроблені її формалізовані бланки набагато спрощують цю роботу, практично зводячи її до формулювання питань експерту; експерт викладає у своєму висновку результати досліджень (висновки), а опис застосовуваних методів і ходу проведеного дослідження дається лише тоді, коли саме дослідження спричинило знищення доказових матеріалів, а також на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, суду або клопотання потерпілого, підозрюваного, обвинувачуваного, підсудного і захисника. Використання такої спрощеної форми експертизи має обмежуватися ситуаціями, коли експертне дослідження не пов'язане зі знищенням доказів (досліджуваних об'єктів), а слідча обстановка зумовлює необхідність експресного проведення досліджень.

Фіксація будь-яких досліджень, на якому б етапі вони не проводилися, має доцільний і необхідний, а також відповідний розпорядженням правових норм характер. Значна частина досліджень може здійснюватися в рамках експертизи і фіксуватися у висновках експертиз. У разі неможливості забезпечити провадження

експертизи (юридичної недозволеності, наявності правового «не можна») хід і результати проведених досліджень можуть відображатися в окремих актах (довідках), що повинні долучатися до кримінальної справи і можуть мати значення доказів.

Якою ж є природа і значення, а також який встановлено порядок фіксації досліджень, здійснюваних у процесі провадження слідчих дій?

У розгляді даної проблеми ми виходимо з тези про те, що все, що робиться в ході процесуальних дій, має процесуально-правову природу і мусить відбиватися в процесуальних документах. Ніяка негласна робота з речовими доказами в процесі огляду місця події або іншої слідчої дії є неприпустимою, так само як неприпустимим є непроцесуальне документування яких-небудь досліджень, здійснюваних у ході слідчої дії.

Будь-яка робота з джерелами доказової інформації повинна здійснюватися гласно і фіксуватися процесуальними засобами. Фіксація має бути повною, всебічною і безперервною починаючи з виявлення матеріального об'єкта, що має доказове значення, і закінчуючи його дослідженням. Інакше немає гарантій того, що доказові властивості вилученого предмета збережені в незмінності, а самий предмет може слугувати джерелом достовірної інформації і засобом встановлення об'єктивної істини.

Можливість і необхідність активного дослідження матеріальних слідів злочину в процесі провадження слідчих дій впливає із змісту закону.

У відповідності зі ст. 237 КПК України у ході огляду слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження.

Вимірювання являють собою метод пізнання, змістом якого є встановлення чисельного співвідношення між вимірюваними об'єктами (процесами) і мірою, прийнятою за масштаб виміру. Вимірювання так чи інакше має дослідницький характер, а його результат являє собою не що інше, як вивідне знання. Саме вимірювання може здійснюватися з використанням складних технічних засобів (мікроскопів, інтерферометрів тощо), а часом потребує застосування спеціальних знань. Отже, передбачаючи можливість використання даного методу при огляді, закон тим самим припускає можливість застосування дослідницьких методів у ході слідчих дій і фіксації отриманих висновків у протоколах.

Водночас фіксовані в протоколах оглядів, обшуків, упізнань і багатьох інших слідчих дій фактичні дані засвідчуються підписами понятих. Тут закладено протиріччя між необхідністю фіксації в протоколах слідчих дій всієї отриманої інформації і реальною можливістю її посвідчення, оскільки дослідження матеріальних слідів злочину можуть провадитися з використанням спеціальних знань, за методикою, що не завжди може бути зрозумілою для понятих, а

результати таких досліджень інколи потребують спеціального розшифрування. Хід досліджень, у процесі яких застосовуються спеціальні знання і різноманітні сучасні науково-технічні засоби, не завжди може контролюватися понятими, а результати таких досліджень не завжди є доступними для безпосереднього сприйняття. Усе, що відбивається в протоколах слідчих дій, які засвідчуються підписами понятих, має бути сприймане понятими.

На наш погляд, на сьогодні є всі передумови для встановлення поряд з оглядом місця події такої нової форми отримання доказів, як дослідження місця події, здійснювана спеціалістом-криміналістом (групою спеціалістів) без притягнення понятих. Подібний підхід є прийнятним також для законодавця стосовно обстеження тіла людини.

Дослідження місця події спеціалістом може бути можливим, лише за умови, що спеціаліст, який робитиме дослідження місця події, повинен бути максимально незалежним як від слідчого, так і від органів оперативно-пошукової юрисдикції. Отже, КПК України може бути доповнена таким положенням:

«У випадках, коли при дослідженні місця події виникає необхідність застосування спеціальних знань, слідчий може доручити провадження відповідної слідчої дії спеціалісту або групі спеціалістів. Особи, яким доручено проведення слідчої дії, несуть усю відповідальність за всебічність, повноту і об'єктивність її проведення. За результатами його здійснення складається протокол дослідження місця події».

Поряд з цим у КПК України можна було б викласти таке положення:

«Прискорений порядок призначення експертизи й оформлення висновку експерта може застосовуватися у випадках, коли необхідне швидке і невідкладне проведення експертизи, а сама експертиза не пов'язана зі знищенням досліджуваних доказів. Порядок провадження експертизи в цьому випадку визначається правилами чинного Кодексу за такими винятками:

- експертиза може призначатися окремою письмовою вимогою слідчого, органу дізнання, прокурора або суду;
- у висновку експерта опис процесу дослідження не викладається.

Експерт зобов'язаний надати описову частину дослідження на вимогу органу дізнання, слідчого, прокурора, суду, клопотання потерпілого, обвинуваченого, підозрюваного, підсудного або захисника, а також у випадках, якщо в ході дослідження досліджувані матеріали були знищені або зазнали істотних змін».

Реалізація цих пропозицій, на нашу думку, дозволить оптимізувати роботу слідчих та експертно-криміналістичних підрозділів, зробити їхню діяльність більш ефективною, цілеспрямованою і результативною, прискорити провадження попереднього слідства й удосконалити процес встановлення об'єктивної істини по кримінальній справі, усунути зайве дублювання.

Тема 5. ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ТА ЙОГО ОЦІНКА

Висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Кожна сторона кримінального провадження, згідно ст. 101 КПК України, «має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність.

Запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

Висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими.

Експерт, який дає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального правопорушення або елемент, що виключає відповідальність за кримінальне правопорушення.

Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку.

Якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки.

Висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза.

Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вироку».

Зміст висновку експерта.

У висновку експерта повинно бути зазначено:

- 1) коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;
- 2) місце і час проведення експертизи;
- 3) хто був присутній при проведенні експертизи;
- 4) перелік питань, що були поставлені експертові;

5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;

6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;

7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом (ст. 102 КПК України).

Висновок експертизи складається з трьох частин: *вступної, дослідницької та висновків дослідження.*

У *вступній частині* висновку експертизи вказуються:

- назва експертизи, її номер, чи є вона додатковою, повторною, комісійною або комплексною;
- особа або орган, які призначили експертизу;
- дані про експерта (експертів): посада, прізвище, ім'я та по батькові, освіта, експертна спеціальність і стаж експертної роботи; науковий ступінь і вчене звання;
- дата надходження матеріалів до експертної установи і дата підписання висновку експертизи;
- де і ким винесено постанову або ухвалу про призначення експертизи;
- питання, які належить вирішити експертові;
- найменування матеріалів, що надійшли на експертизу, спосіб доставки та вид упаковки досліджуваних об'єктів;
- клопотання експерта про надання додаткових матеріалів, наслідки їх розгляду;
- обставини справи, які мають значення для формулювання висновку, з обов'язковим зазначенням джерела їх отримання;
- відомості про осіб, які були присутні під час проведення досліджень (прізвище, ініціали, процесуальний стан);
- попередження експерта про кримінальну відповідальність за ст. 384 КК України за надання завідомо неправдивого висновку.

Питання вказуються у формулюванні постанови (ухвали) про призначення експертизи. Якщо поставлено декілька питань, експерт має право згрупувати їх і викласти в такій послідовності, яка забезпечує найбільш доцільний порядок їх дослідження. Питання, що поставлені експертом з власної ініціативи, вказуються після питань, зазначених у постанові (ухвалі) про призначення експертизи.

У *дослідницькій частині* висновку експертизи описується процес дослідження та його результати, а також дається обґрунтування висновку експерта. Тут

викладається весь процес дослідження, описуються застосовувані при цьому науково-технічні методи і засоби, умови, послідовність і особливості їх застосування, проведені експерименти, всі отримані при цьому фактичні дані, що мають значення для справи; дається оцінка результатів дослідження і їх роз'яснення.

Кожному питанню, яке вирішується експертом, має відповідати певний розділ дослідницької частини.

Якщо декілька питань тісно пов'язані між собою, хід їх вирішення може описуватись в одному розділі.

Дослідницька частина включає:

- відомості про стан об'єктів дослідження, застосовані методи дослідження, умови їх проведення;
- посилання на ілюстрації, додатки та необхідні роз'яснення до них;
- експертну оцінку результатів дослідження.

Описування результатів застосування інструментальних методів дослідження та проведення експериментів у рамках експертизи може обмежуватись викладенням кінцевих результатів. У зазначених випадках графіки, діаграми, таблиці, матеріали таких експериментів мають зберігатись у документах про наглядові експертні провадження, і на вимогу осіб, які мають право знайомитись з матеріалами експертизи, надаватись їм для вивчення.

У дослідницькій частині висновку повторної експертизи вказуються причини її розбіжностей з результатами попередніх експертиз, якщо такі мали місце.

Висновки експерта формулюються на основі всебічного аналізу і синтезу результатів дослідження. Вони повинні давати відповіді на всі поставлені питання. Висновок має бути викладений чітко, що не припускає різноманітних тлумачень. Висновки повинні випливати з проведеного дослідження, не бути логічно суперечливими і бути таким, які можна перевірити.

Висновки експерта можуть бути: категоричними (позитивними або негативними), ймовірними (діагностичними) й такими, що вказують на неможливість вирішення питання. Якщо експерт дає ймовірний висновок або висновок про неможливість вирішення питання, то в дослідницькій частині він зобов'язаний викласти причини, з яких не виявилось можливим вирішити питання в категоричній формі або довелося відмовитися від вирішення питання.

У *заключній частині* висновку результати дослідження викладаються у вигляді відповідей на поставлені питання в тій послідовності, в якій вони викладені у його вступній частині.

На кожне з поставлених питань має бути дано відповідь по суті або вказано, з яких причин неможливо його вирішити.

Висновок експертизи підписується експертами, які проводили дослідження, та засвідчується печаткою експертної установи.

Якщо до висновку експертизи додаються фототаблиці, креслення, схеми, діаграми та ін., вони також підписуються експертами та засвідчуються печаткою експертної установи.

Після виконання експертизи речові докази, невитрачені зразки для порівняльного дослідження та інші надані для цього матеріали разом із висновком направляються слідчому.

Висновок експерта (експертів) оформлюється на бланку експертної установи і підписується експертом (експертами), який (які) проводив(-ли) дослідження. Підписи у заключній частині засвідчуються відбитком печатки експертної установи на кожній сторінці тексту заключних висновків. Якщо до висновку експерта додаються фототаблиці, креслення, схеми, діаграми тощо, їх також підписує експерт (експерти); підписи засвідчують відбитком печатки експертної установи.

Якщо експерт не є працівником державної спеціалізованої установи і працює на професійній основі самостійно, він засвідчує наданий ним висновок своїм підписом і печаткою із зазначенням реєстраційного номера облікової картки платника податків (ідентифікаційного номера) або серії та номера паспорта (для фізичних осіб, які внаслідок своїх релігійних переконань в установленому порядку відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків).¹

Висновки експертів, як і інші докази, не мають заздалегідь встановленої сили, і повинні оцінюватися слідчим у сукупності з усіма іншими доказами у справі за його внутрішнім переконанням, керуючись законом і правосвідомістю. У разі необґрунтованості висновку експерта або сумнівів щодо його слушності може бути призначено експертизу, яка доручається іншому експерту.

Проте далеко не завжди висновок експерта може бути відхилено в силу одного лише факту невідповідності його іншим матеріалам справи. Протиріччя між висновком експерта та іншими матеріалами справи свідчить або про невірогідність експертизи, або про неповноту, або недостатність проведеного слідства. В обох випадках необхідним є подальше ретельне дослідження обставин, що складають предмет доказування.

Додаткова і повторна експертизи можуть бути призначені тільки після проведення первинної (основної) експертизи.

Закон називає в якості підстав призначення додаткової експертизи недостатню ясність або неповноту експертного висновку, а повторної – необґрунтованість висновку експерта або сумніви в слушності проведення експертизи та її висновків.

Основна відмінність додаткової експертизи від повторної полягає в тому, що при додатковій експертизі експертом вирішуються питання, що раніше з якихось

¹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 № 53/5. {Із змінами, внесеними згідно з наказами Міністерства юстиції № 144/5 від 30.12.2004; № 59/5 від 10.06.2005; № 126/5 від 29.12.2006; № 1198/5 від 15.07.2008; № 965/5 від 01.06.2009; № 1950/5 від 26.12.2012; № 1350/5 від 27.07.2015; № 1420/5 від 26.04.2017; № 83/5 від 10.01.2019; № 563/5 від 22.02.2019; № 131/5 від 14.01.2020}.

причин не були вирішені, а при повторній – заново вирішуються питання, на які вже отримано відповіді.

Процесуальний порядок провадження додаткової і повторної експертиз є різний. Додаткова експертиза може бути доручена тому ж самому експерту, а повторна – тільки іншому експерту або комісії, що складається з декількох експертів.

У постанові про призначення додаткової експертизи вказуються обставини, що викликали необхідність її проведення. При призначенні додаткової експертизи варто зазначити, у чому саме полягає неясність або неповнота висновку основної експертизи, або які обставини зумовили розширення експертного завдання; а при призначенні повторної – які обставини викликали сумніви в слушності попереднього висновку.

До постанови про призначення повторної або додаткової експертизи долучаються висновки первинних експертиз з усіма додатками.

Призначаючи додаткову експертизу в експертній установі, слідчий вказує в постанові, доручає він її тому ж самому або іншому експерту. Така вказівка є обов'язковою для керівника установи, так само як і вказівка про провадження повторної експертизи комісією експертів.

За послідовністю проведення дослідження експертизи можуть бути поділені на *первинні* і *повторні*, за обсягом дослідження – на *основні* і *додаткові*, за складом виконуваних завдань – на *однорідні* і *комплексні*. За кількістю осіб, що беруть участь у провадженні досліджень, експертизи поділяються на *одноособові* і *комісійні*.

Якщо слушність і обґрунтованість висновків експерта викликає сумніви в силу суперечливості фактичним обставинам справи або була проведена з порушенням кримінально-процесуального закону, що впливає на допустимість експертного висновку як доказу, призначається повторна експертиза, котра доручається іншому експерту або іншим експертам.

Додаткова експертиза призначається, якщо висновки експерта не ставляться під сумнів, але експерт досліджував не всі зразки або обставини, що мають значення для вирішення поставлених питань, не дав вичерпних відповідей на всі поставлені питання або не мав можливості вирішити окремі з них через те, що для провадження дослідження йому не були надані необхідні дані. Ця експертиза може доручатися тому самому або іншому експертові.

При призначенні повторної або додаткової експертизи обов'язково вказуються мотиви і підстави її призначення. Крім матеріалів, що направляються на повторну експертизу, необхідно також подати висновок попередньої експертизи (експертиз) або повідомлення про неможливість дачі висновку з усіма додатками до них, а також усі додаткові матеріали, наявні в розпорядженні органу, що призначив експертизу.

Комісійна експертиза – це експертиза, проведена декількома експертами одного фаху. Звичайно провадження експертизи доручають декільком експертам у випадку її особливої складності або повторності призначення.

Комплексна експертиза – це експертиза, у провадженні якої беруть участь декілька експертів різних за фахом або одного вузькофахового напрямку.

Комплексна експертиза призначається, якщо виникає необхідність у вирішенні достатньо складних питань, що торкаються різноманітних галузей знань, або якщо існують різні точки зору з будь-якого питання. Експерти складають висновок, у якому відбиваються хід і результати досліджень, указується, які дослідження провели кожний із них. Загальний висновок підписується експертами, що брали участь у спільній оцінці результатів дослідження і схильні до єдиної думки. Якщо експерти не дійшли до загальної думки, вони формулюють самостійні висновки в загальному висновку.

Комісійна експертиза проводиться спеціалістами однієї галузі знань. Організацію роботи комісії забезпечує головний експерт. Якщо експерти доходять загального висновку, висновок підписується всіма, а у випадку розбіжностей кожний із них дає висновок окремо.

При призначенні комплексної комісійної експертизи, яка провадитиметься комісією експертів, що працюють у різних експертних або інших установах, у постанові (визначенні) про призначення експертизи слід зазначити, на яку установу (особу) покладається організація комісії експертів. Копія постанови (визначення) про призначення експертизи надсилається до кожної з цих установ, а всі матеріали, необхідні для провадження експертизи, – до установи, на яку покладено організацію діяльності комісії експертів.

Висновок експерта — це процесуальний документ, в якому викладаються підстави проведення експертизи, хід та результати експертного дослідження. Висновок експерта є одним із джерел судових доказів. Зміст висновку експерта визначається ст. 101, 102 КПК України.

Висновок експерта, як вже зазначалося, складається з трьох частин: вступної, дослідної та заключної. У вступній частині вказується підстава для проведення експертизи, ким, де і коли вона була проведена, які питання були поставлені для вирішення експертом і які матеріали йому для цього були надані. У дослідницькій частині експерт описує процес експертного дослідження, огляд наданих для дослідження матеріалів, попереднє дослідження об'єктів, їх аналіз, детальне дослідження об'єктів, синтез фактів, що були в його розпорядженні, проведення експертного експерименту. Тут же викладається процес формування висновків експерта, його твердження з приводу встановлених фактів. Висновки являють собою підсумкову частину висновку, в якій коротко і в чіткій послідовності даються відповіді на запитання слідчого.

Висновок експерта не має переваг перед іншими доказами. Корені погляду на експертизу, як на «особливий» доказ, сягають теорії, яка визнавала експерта

науковим суддею. Л. Владимиров писав, що судді не можуть критично ставитися до експертизи, для розуміння підстави якої треба кілька років наукових занять. Їм залишається тільки йти слідом за авторитетною вказівкою експертів. Суд є самостійним у виборі експертів. Але оскільки останні є виборними, суддя йде слідом за ними, як сліпий за своїм поводитирем*.

Та обставина, що висновки експерта обґрунтовані дослідженнями, проведеними із застосуванням наукових, технічних або інших спеціальних знань, не виключає можливості та необхідності їх оцінки слідчим і судом у повному обсязі. Характер виду доказу, який розглядається, не може бути підставою для некритичного до нього ставлення, надання йому особливої доказової сили. Відповідно до ст. 101 КПК «...висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі».

Як і будь-який доказ, висновок експерта підлягає оцінці. Оцінка висновку експерта проводиться за загальними правилами оцінки доказів, викладеним в ст. 94 КПК України – «Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів - з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили».

Оцінка висновку експерта з необхідністю потребує з'ясування його з належності до прав, допустимості, достовірності, повноти і достатності (з урахуванням сукупності інших доказів).

Оцінка висновку експерта включає:

- 1) аналіз компетентності та юридичної добросовісності експерта (незацікавленості у справі, неупередженості, незалежності), чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі;
- 2) аналіз якості наданих експерту для дослідження матеріалів (речових доказів, документів та зразків для порівняльного дослідження) з точки зору їх достатності поданих експертові об'єктів дослідження, а також допустимості та достовірності, відсутності ознак червивого яблука»;
- 3) дотримання процесуального порядку призначення та проведення судової експертизи;
- 3) визначення відповідності висновку експерта завданню;
- 4) встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку експерта;
- 5) з'ясування узгодженості між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи;

* Див.: *Владимиров Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. СПб., 1910. с.197–198.*

б) визначення відповідності висновку експерта іншим зібраним по справі доказам;

7) перевірку належності до справи та достовірності даних, які містяться у висновку, обґрунтованості експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи.

Слід мати на увазі, що встановлені суперечності між висновком експерта та іншими даними по справі ще не свідчать про достовірність висновку. Суперечливі дані підлягають новій оцінці, у ході якої можуть бути встановлені погрішності у результатах огляду місця події або обшуку, помилки у показаннях свідків або потерпілих тощо.

Висновок експерта, як слушно зазначає О. Несінов, може стати доказом в кримінальному провадженні тільки за умов що він:

а) містить фактичні данні, тобто такі, що є беззаперечні та не викликають сумніву. (Проте будь-який висновок експерта можна та потрібно піддавати сумніву.),

б) отриманий з дотриманням встановленого порядку – що дуже часто порушується,

в) має значення для кримінального провадження та належить до обставин, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК). (На що, як правило, взагалі не звертають увагу.)

г) він: - не ґрунтується на доказах, які визнані судом недопустимими (ч. 5 ст. 101 КПК) і - не отриманий з істотним порушенням прав людини і основоположних свобод (ст. 87 КПК). У рішенні від 30 червня 2008 р. по справі «Гефген проти Німеччини» (скарга № 22978/05) Європейський суд з прав людини вперше застосував вироблену Верховним Судом США доктрину «плодів отруєного дерева», відповідно до якої, якщо джерело доказів є неналежним, то всі докази, отримані з його допомогою, будуть такими ж.¹

Достовірність висновків експерта пов'язана з відповідністю дійсності. Щодо експертного висновку, достовірність може досліджуватись як інформація, викладена у самому джерелі доказів, яка не підлягає сумніву, базується на довірі судовому експерту, який виконує свої обов'язки, і тому пов'язана з відсутністю сумнівів у професіоналізмі і зацікавленості судового експерта.²

Заслуговує на увагу проблема – оцінка експертного висновку щодо наявності в ньому типових помилок. Помилку у такому висновку варто відрізнити від завідомо неправдивої інформації, наданої експертом, за надання якої передбачена кримінальна відповідальність. Типові помилки можуть бути виправлені через

¹ Несінов О. Законність дотримання процедури отримання висновку експерта в слідчо -судовій практиці майже завжди підлягає сумніву. Протокол. 05.05.2017. URL: https://protocol.ua/ru/zakonnist_dotrimannya_protседuri_otrimannya_visnovku_eksperta_v_slidcho_sudoviy_pra_ktitsi_mayge_zavgdi_pidlygae_sumnivu/

² Мироненко Т. Є. Проблеми оцінки експертного висновку прокурором. Право і суспільство. 2019. №2. С. 148-152.

призначення додаткової експертизи судом, повторної експертизи або через допит експерта в суді. Типові помилки стосуються двох напрямів: 1) процесуальних питань (вихід експерта за межі компетенції, експертна ініціатива у непередбачених законом формах, мотивування висновків не результатами дослідження, а матеріалами провадження); 2) гносеології і діяльності експерта (з одного предмета отримано суперечливі висновки, мотивація висновку недостатня, вивід не є логічним наслідком дослідження).¹

Суб'єкти оцінювання доказів мають враховувати обставини суб'єктивного і об'єктивного характеру, які можуть впливати на допущення судовими експертами помилок, і вчасно реагувати на такі помилки у процесі процесуальної діяльності. Цьому допомагає ретельна увага до процесуальної і гносеологічної сторони експертної діяльності, а також досвід оцінки і збагачення професійними знаннями і знаннями спеціальними.²

У результаті оцінки висновку експерта слідчий, прокурор, суд може прийняти одне з таких рішень:

1) визнати висновок експерта доброякісним, повним та обґрунтованим, таким, що має значення для справи, і включити його до числа інших джерел доказів і використовувати при доведенні обставин справи;

2) визнати неповним або недостатньо ясним і, якщо при допиті експерта не було можливості усунути неясність, призначити додаткову експертизу;

3) визнати висновок експерта таким, що суперечить матеріалам справи, необґрунтованим або сумнівним щодо його правильності та при необхідності призначити повторну експертизу або провести інші слідчі дії з метою перевірки результатів експертизи.

Під час судового розгляду суд, відповідно до ст. 332 КПК України, «має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання, якщо:

1) суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності;

2) під час судового розгляду виникли підстави, передбачені [частиною другою статті 509](#) цього Кодексу;

3) існують достатні підстави вважати висновок експерта (експертів) необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності».

Дієвим засобом перевірки й оцінки висновку експерта є його допит, який можливий лише в суді в процесі судового розгляду.

Предметом допиту експерта в суді є роз'яснення або уточнення даного ним висновку. Зазначимо, що за чинним законодавством право допиту експерта надано

¹ Судебная экспертиза: типичные ошибки / под ред. Е.Р. Россинской. Москва: Проспект, 2018. С. 9-25.

² Мироненко Т. Є. *Проблеми оцінки експертного висновку прокурором*. Право і суспільство. 2019. №2. С. 148-152.

лише суду. Для роз'яснення і доповнення висновку експерта допитують в суді в випадках, якщо немає необхідності у проведенні додаткового дослідження, тобто якщо відсутні підстави для призначення додаткової або повторної експертизи. Допит експерта спрямований на роз'яснення термінології, окремих формулювань, з'ясування методу дослідження, уточнення компетенції слідчого, пояснення розбіжностей між обсягом поставлених питань і висновками експерта, на з'ясування протиріч між висновком експерта та іншими наявними у справі доказами, на виявлення причини різноманітних висновків експертів, якщо дослідження проводилося комісійно.

Допит експерта в суді має деякі особливості.

По-перше, у судовому участь експерта в дослідженні доказів завжди є обмеженою предметом експертизи.

По-друге, експерта допитують у судовому засіданні – судді й учасники судового процесу. Запитання експерту ставляться в тій же послідовності, що й підсудному та свідкам, тобто спочатку задають запитання судді, а потім – обвинувач, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники, захисник і підсудний. Зважаючи на те що експерта можуть допитувати декілька людей, можливим є перехресний допит. Якщо експертиза проводилася декількома експертами, що дійшли єдиного висновку, допиту підлягають не всі, а один з них – на розсуд суду і попередньої домовленості експертів між собою. У випадку розбіжностей між висновками експертів кожний з них може бути підданий допиту для роз'яснення й уточнення зроблених ними висновків.

По-третє, показання експерта заносяться до протоколу судового засідання нарівні з показаннями інших осіб, допитаних у судовому засіданні.

Допит експерта в суді, відбувається з дотримання правил, визначених в ст. 356 КПК України. Зокрема, «за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою суд має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку. Перед допитом експерта головує встановлює його особу та приводить до присяги такого змісту:

"Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки експерта, використовуючи всі свої професійні можливості".

Після цього головує в експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку.

Експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони обвинувачення, першою допитує сторона обвинувачення, а експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони захисту, - сторона захисту. Після цього експерту можуть бути поставлені запитання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головою та суддями.

Експерту можуть бути поставлені запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних

методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку.

Суд має право призначити одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження.

Кожна сторона кримінального провадження для доведення або спростування достовірності висновку експерта має право надати відомості, які стосуються знань, вмінь, кваліфікації, освіти та підготовки експерта.

Експерт під час відповідей має право користуватися своїми письмовими та іншими матеріалами, які використовувалися під час експертного дослідження».

Під час дослідження доказів суд має право також згідно ст. 360 КПК України, скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями спеціаліста, наданими на підставі його спеціальних знань. Спеціалісту можуть бути поставлені питання щодо суті наданих усних консультацій чи письмових роз'яснень. Першою ставить запитання особа, за клопотанням якої залучено спеціаліста, а потім інші особи, які беруть участь у кримінальному провадженні. Головуючий у судовому засіданні має право ставити спеціалістові запитання в будь-який час дослідження доказів.

Тема 6. МОЖЛИВОСТІ ОКРЕМИХ ВИДІВ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Криміналістичні експертизи – експертизи, які проваджуються фахівцями в галузі криміналістики. *Криміналістика* – наука, яка вивчає засоби і методи встановлення істини, виходячи із слідів злочину. Іншими словами, це наука про злочини, сліди злочинів та їх взаємозв'язок. Сліди злочинів поділяють на сліди-відображення, сліди-предмети та сліди-речовини.

Головним завданням криміналістичної експертизи є ідентифікація, встановлення тотожності осіб та предметів і речовин по їх слідах. Відповідно об'єкти експертного дослідження поділяють на ідентифіковані та ідентифікуючі. Поряд з цим з допомогою криміналістичної експертизи встановлюється групова належність об'єктів та вирішуються діагностичні завдання.

Для провадження криміналістичних експертиз широко застосовуються сучасні науково-технічні методи і засоби. На сучасному етапі в криміналістичних експертизах використовуються газові хроматографи, мас-спектрометри, рентгенофлуоресцентні аналізатори, рефрактометри, ампліфікатори та інші технічні засоби.

Криміналістична експертиза, узагальнюючи і накопичуючи досягнення хімії, фізики, біології, медицини та знання, здобуті фахівцями багатьох інших наук, стає все більш природничою, комплексною та універсальною; її методологія поповнюється досягненнями інших наук і ґносеологічно є найбільш уподібненою до методики розслідування злочинів. Все це робить її найпоширенішою експертизою у слідчій практиці.

До криміналістичної експертизи належать такі види експертиз:

- ✚ почеркознавча;
- ✚ лінгвістична експертиза мовлення;
- ✚ технічна експертиза документів;
- ✚ експертиза зброї та слідів і обставин її використання;
- ✚ трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи);
- ✚ фототехнічна, портретна;
- ✚ експертиза голограм;
- ✚ відео-, звукозапису;
- ✚ вибухотехнічна;
- ✚ техногенних вибухів;
- ✚ матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів та виробів з них; наявності шкідливих речовин (пестицидів) у

навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин);

 біологічна.

Поряд з такими традиційними експертизами в науково-дослідних експертно-криміналістичних установах МВС України проводяться експертизи:

- волосся людини та тварин;
- продуктів харчування;
- судово-медична імунологія;
- судово-медична цитологія;
- судово-медична молекулярна біологія. Застосування методу генотипоскопії (ДНК-дактилоскопії) дозволяє ідентифікувати особу по таких слідах, як залишки крові, сперми, фрагменти тканин тіла. Сучасні методи дослідження дають змогу встановити походження волосся від конкретної людини, що розширює і поглиблює доказові можливості криміналістичної експертизи.

Орієнтовний перелік питань, що можуть бути поставлені при проведенні відповідних видів експертизи, наведено з урахуванням Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки і призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5, (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 року № 1950/5, {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 1350/5 від 27.07.2015; № 1420/5 від 26.04.2017; № 83/5 від 10.01.2019; № 563/5 від 22.02.2019; № 131/5 від 14.01.2020}.

Почеркознавча експертиза

Об'єктами почеркознавчої експертизи є матеріали, які відображають ознаки почерку певної особи у тому обсязі, в якому їх можна виявити для вирішення поставлених завдань (листи, документи та інші письмові матеріали).

Основними завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту та вирішення деяких неідентифікаційних завдань: установлення факту виконання рукописного тексту під впливом будь-яких факторів, що заважають (природних: хворобливий стан, хронічні захворювання, вікові зміни; тимчасових зовнішніх: незвичне тримання засобу для писання, незвична поза, обмеження зорового контролю тощо; тимчасових внутрішніх: алкогольне сп'яніння, фармакологічні, наркотичні засоби тощо; штучних: викривлення письма зміненими рухами); визначення статі виконавця, а також належності його до певної групи за віком тощо

Для проведення експертизи експертові необхідно надати вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (підписів) особи, що ідентифікується.

Вільними зразками є рукописи і підписи особи, яка ідентифікується, виконані до порушення кримінальної (заведення цивільної чи арбітражної) справи і не пов'язані з нею; *умовно-вільними* – зразки, які виконані у зв'язку з цією справою,

але не для експертизи; *експериментальними* – виконані на завдання слідчого (судді) спеціально для даної експертизи.

Вільні зразки по можливості повинні відповідати об'єкту, який досліджується, за часом виконання (бажано в межах одного року), за видом матеріалів письма (папір, олівець, кулькова ручка тощо), за формою документа (накладні, відомості та ін.), за його змістом та цільовим призначенням.

Перед приєднанням вільних та умовно-вільних зразків до матеріалів справи орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), має пред'явити їх особі, яка підлягає ідентифікації. У документі, що є підставою для проведення експертизи, орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), зобов'язаний (зобов'язана) зазначити документи, у яких містяться вільні, умовно-вільні зразки почерку та (або) підпису особи.

Якщо текст (підпис), що досліджується, виконано друкованими літерами або спеціальним шрифтом, слід по можливості надати вільні зразки аналогічного характеру.

Відбирати експериментальні зразки почерку необхідно у два етапи. На першому етапі особа, яка ідентифікується, виконує написання тексту на тему, пов'язану з розслідуванням справи, у звичайних умовах (сидячи за столом, звичайним письмовим приладдям письма, при нормальному освітленні). На другому етапі зразки відбираються під диктовку тексту, аналогічного за змістом тому, що досліджується, або спеціально складеного тексту, який містить фрази, слова і цифри, взяті з рукопису, що досліджується. На цьому етапі зразки відбираються в умовах, що максимально наближаються до тих, в яких виконувався рукопис, що досліджується, тобто в тій самій позі (лежачи, стоячи та ін.), таким самим письмовим приладдям та на папері того самого виду (за розміром, лінуванням, характером поверхні тощо), що і документ, який досліджується. Якщо буде помічено, що той, хто пише, намагається змінити свій почерк, темп диктовки слід прискорити.

Якщо розташування підпису, що досліджується, не визначається характером документа, експериментальні зразки відбираються на окремих аркушах як лінованого, так і нелінованого паперу.

Після нанесення 5–10 експериментальних підписів аркуші паперу слід поміняти.

Переписування з документа, що досліджується, або з машинописного (друкарського) тексту не допускається.

Як вільні, так і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менш як на 5 аркушах. Чим коротшим є досліджуваний текст, тим більше потрібно зразків. Вільні зразки підпису надаються по можливості не менш ніж на 10 документах, експериментальні – в кількості не менше 20 зразків підписів.

Якщо необхідно встановити, чи не виконано підпис від імені певної особи іншою особою, надаються зразки підписів обох осіб. При цьому додатково

відбираються експериментальні зразки почерку передбачуваного виконавця не менше ніж на 5 аркушах у вигляді записів прізвища та ініціалів особи, від імені якої виконано підпис.

Якщо з певних причин виконати будь-які вимоги, що стосуються зразків, було неможливо, про це слід вказати в постанові (ухвалі) про призначення експертизи.

Якщо необхідно дослідити велику кількість почеркових об'єктів, їх доцільно розділити на групи (за особами, від імені яких виконано підписи, епізодами справи, видами документів тощо) і за кожною групою призначити окрему експертизу.

Достатність та якість наданих для проведення експертизи зразків почерку та підпису особи визначаються експертом у кожній конкретній експертній ситуації.

Критерієм достатності обсягу порівняльного матеріалу вважається надання такої його кількості, за якою можливо виявити індивідуальність, варіаційність та стійкість ознак в досліджуваному об'єкті і зразках почерку (підпису) певного виконавця.

Завданням почеркознавчої експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Особою якої статі виконано відповідний документ (рукопис)?
- 2) Чи виконано рукопис певною особою?
- 3) Чи виконані декілька рукописів однією особою?
- 4) Скільки часу минуло з моменту виконання рукопису?
- 5) Чи не виконано рукопис навмисно зміненим почерком?
- 6) Чи не виконано рукопис у незвичайних умовах?
- 7) Чи не знаходилась особа, яка виконала рукопис, у незвичайному стані?
- 8) Чи не володіє особа, яка виконала рукопис, навичками написання спеціальними шрифтами?
- 9) До якої групи за віком належить виконавець рукопису? Яким є вік виконавця рукопису?
- 10) Чи весь рукописний текст виконано у даному документі одночасно?
- 11) Якою рукою (правою або лівою) виконано текст?
- 12) Одним або різними особами виконано тексти всіх досліджуваних документів?
- 13) До якої групи за віком належить виконавець рукописного тексту?

Експертизою підписів вирішуються наступні питання:

- Чи не виконано досліджуваний підпис з імітацією підпису відповідної особи?
- Чи не відтворено підпис на документі з використанням певних технічних засобів?
- Чи не виконано підпис особою, яка значиться в документі?
- Якщо підпис виконано не особою, названою в документі, то чи не виконано його ким-небудь з підозрюваних осіб?

- Чи однією особою виконано декілька підписів від імені вигаданої особи?
- Однією чи різними особами виконано підписи від імені декількох вигаданих осіб?
- Чи не виконано підпис від імені вигаданої особи такою-то особою?
- Ким з підозрюваних чи обвинувачуваних виконано підпис від імені вигаданої особи (декількох вигаданих осіб)?
- Чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою особою?

Лінгвістична експертиза мовлення.

Лінгвістична експертиза мовлення поділяється на підвиди: лінгвістична експертиза писемного мовлення та лінгвістична експертиза усного мовлення.

Об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи писемного мовлення є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній формі.

Об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи усного мовлення є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений в усній формі і зафіксований у (відео) фонограмі.

У межах лінгвістичної експертизи писемного мовлення проводяться авторознавчі та семантико-текстуальні дослідження.

У межах лінгвістичної експертизи усного мовлення проводяться ідентифікаційні та діагностичні дослідження усного мовлення особи та семантичні дослідження усного мовлення.

Лінгвістична експертиза писемного мовлення поділяється на авторознавчу експертизу та семантико-текстуальну експертизу.

Авторознавча експертиза.

Основним завданням авторознавчої експертизи є ідентифікація автора тексту. Авторознавчою експертизою можуть також встановлюватись (найчастіше у ймовірній формі) деякі соціально-біографічні риси автора тексту (його рідна мова, рівень освіти, володіння науковим, діловим або іншими функціональними стилями мови тощо).

Орієнтовний перелік питань, що вирішуються:

Чи є певна особа автором наданого на дослідження тексту?

Чи є певна особа автором декількох різних текстів?

Чи є автор та виконавець тексту однією або різними особами?

Чи даний текст складений кількома авторами?

Які риси соціально-біографічного портрета автора можна встановити за даним текстом?

Якою є основна мова спілкування певної особи - автора даного тексту?

Яким є місце формування мовленнєвих навичок (рідна мова) певної особи - автора даного тексту?

Чи спостерігаються в тексті ознаки, які свідчать про складання тексту автором під впливом будь-яких збиваючих факторів?

Чи складено текст документа особою самостійно або під диктування чи його виконано шляхом переписування?

Чи складений текст документа зі свідомим перекручуванням ознак писемного мовлення?

Авторознавчою експертизою можуть вирішуватися також інші питання.

Вирішення питань, поставлених перед авторознавчою експертизою, можливе за наявності обсягу досліджуваного тексту орієнтовно не менше ніж 100 слів.

Під час підготовки матеріалів для проведення авторознавчої експертизи з метою встановлення авторства орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) зібрати вільні, умовно-вільні й експериментальні зразки писемного мовлення особи, яка підлягає ідентифікації.

Органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), необхідно позначити кожний зразок, тобто указати, що це вільний або умовно-вільний зразок писемного мовлення певної особи (вказати її прізвище, ім'я, по батькові), та позначити це своїм підписом.

Вільні зразки повинні відповідати досліджуваному тексту за мовою, якою його складено, і, по змозі - за часом виконання; за характером документа, виходячи з його призначення і сфери обігу (доповідна записка, особистий лист, скарга тощо); за іншими суттєвими обставинами, які могли вплинути на формування ознак.

Умовно-вільні зразки - це тексти, самостійно складені особою, яка підлягає ідентифікації, пов'язані з провадженням у справі (пояснення, скарги, заяви тощо), а також тексти, складені після створення досліджуваного документа.

Експериментальні зразки повинні виконуватись мовою документа, що досліджується, у вигляді самостійного твору.

Під час відбирання експериментальних зразків особі, яка підлягає ідентифікації, пропонується скласти текст на вільно обрану нею тему, аналогічну досліджуваному тексту за функціональним призначенням (скарга, особистий лист, службовий лист тощо). Після цього відбираються зразки, аналогічні досліджуваному тексту за функціональним призначенням та за темою тексту. Наприклад, пропонують написати скаргу на дії службової особи.

Мінімальний обсяг кожного зразка орієнтовно 100 слів. Якщо текст зразка виявився меншим за мінімальний, відбираються зразки у вигляді текстів на інші теми.

За клопотанням експерта можуть відбиратися експериментальні зразки, які за стилем і деякими іншими характеристиками відрізняються від документа, що досліджується.

При визначенні характеру й обсягу експериментальних зразків орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), враховує, наскільки повно зібрані вільні та умовно-вільні зразки, і поповнює їх нестачу за рахунок експериментальних зразків.

Загальний обсяг експериментальних зразків має складати не менше ніж 5 самостійно складених текстів на вільну тему, а також на тему, близьку до теми досліджуваного тексту.

Остаточно достатність (та якість) порівняльного матеріалу оцінює експерт з урахуванням конкретної експертної ситуації.

До документа про призначення експертизи (залучення експерта) бажано додавати соціально-біографічну характеристику ймовірного автора тексту.

Семантико-текстуальна експертиза писемного мовлення.

Семантико-текстуальною експертизою вирішуються завдання із встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних в тих або інших текстах, їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в текстах (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам) тощо), тобто вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних із встановленням фактичних даних про автора.

Питання, поставлені перед експертом, вирішуються ним за допомогою спеціальних знань у галузі лінгвістики на основі загальних і окремих норм мови з використанням посібників, академічних наукових праць, словників, довідників та інших наукових джерел.

Експерт у галузі семантико-текстуальної експертизи, не виходячи за межі своїх спеціальних знань (базових та отриманих під час спеціальної підготовки), відповідає на питання про наявність чи відсутність висловлювань, які містять заклики до певних дій (вказується, яких саме дій), на основі спеціальних знань у галузі мовознавства. Висновок експерта за результатами таких досліджень не є правовою кваліфікацією, а є констатацією об'єктивного змісту тексту з позиції спеціальних знань у галузі семантико-текстуальних експертних досліджень.

Орієнтовний перелік питань, що вирішуються:

Які значення мають слова, словосполучення, фрази, зафіксовані в досліджуваному тексті?

Яким є об'єктивний зміст досліджуваного словосполучення, речення, тексту, групи текстів?

Чи містяться у тексті висловлювання, виражені у формі закликів до певних дій (вказати, яких саме)? Якщо так, то чи є ці заклики публічними (або який характер та форму мають ці заклики)?

Чи міститься в тексті інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?

Чи містяться в тексті висловлювання образливого характеру щодо певної особи?

Чи є висловлювання фактичним твердженням або оціночним судженням?

Вказане коло питань, що вирішується експертами-лінгвістами, не є вичерпним. Під час проведення семантико-текстуальної експертизи можуть вирішуватись і інші питання, що стосуються її предмета.

Лінгвістична експертиза усного мовлення.

У межах лінгвістичної експертизи усного мовлення проводяться ідентифікаційні, діагностичні дослідження усного мовлення особи та семантичне дослідження усного мовлення.

Під час проведення ідентифікаційних та діагностичних досліджень усного мовлення особи вирішуються питання, що стосуються:

ототожнення особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення;

визначення типу висловлювання (спонтанне, неспонтанне мовлення, читання тексту тощо);

визначення в мовленні ознак імітації, рідної мови тощо.

Орієнтовний перелік питань, що вирішуються:

Чи брала участь особа у досліджуваній розмові, зафіксованій на (відео) фонограмі? Якщо так, то які слова та висловлювання промовлені саме нею?

Чи одна й та сама особа брала участь у досліджуваних розмовах?

Скільки осіб брали участь у розмові, зафіксованій на фонограмі?

Чи є мовлення досліджуваної особи спонтанним підготовленим (завченим) чи спонтанним непідготовленим? Чи є в мовленні досліджуваної особи ознаки читання тексту?

Чи є в мовленні досліджуваної особи ознаки імітації мовленнєвих навичок іншої людини або спотворення своїх?

Чи є в мовленні особи ознаки іншої мови?

Чи є в мовленні особи лінгвістичні ознаки, що характеризують соціально-біографічні риси її особистості?

Під час проведення семантичних досліджень вирішуються питання, пов'язані з аналізом змісту мовлення особи (розмови), - тобто питання, не пов'язані зі встановленням фактичних даних про особу мовця.

Орієнтовний перелік питань та завдань, що вирішуються:

Чи є ознаки підтекстового (або двоякого) тлумачення слів та висловлювань в усному мовленні досліджуваної особи?

Чи містяться в мовленні досліджуваної особи публічні заклики (висловлювання) до певних дій (вказати, яких саме)?

Чи міститься в мовленні особи інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?

Чи є висловлювання особи фактичним твердженням або оціночним судженням?

Для ототожнення досліджуваної особи з конкретною особою за ознаками мовлення надаються:

(відео) фонограма досліджуваної розмови, в якій могла брати участь певна особа;

(відео) фонограма зразків усного мовлення особи, що перевіряється, у формі спонтанного діалогу або монологу.

Для встановлення ознак читання тексту в мовленні досліджуваної особи надаються зразки читання нею тексту, як правило, аналогічної тематики.

Вимоги щодо зразків усного мовлення особи, що перевіряється:

збіг за мовою мовлення досліджуваної особи та особи, зразки мовлення якої надані для ототожнення;

дотримання технічних (звукозаписуючий пристрій у робочому стані, відстань до його мікрофона і розташування відносно нього тощо) та акустичних умов (негулке середовище, відсутність сторонніх шумів, неоднчасне мовлення декількох осіб тощо) для якісного запису зразків, достатньо високої гучності мовлення особи для забезпечення розбірливості мовлення;

достатній обсяг мовленнєвого матеріалу (орієнтовно 5-10 хвилин мовлення особи, що перевіряється);

створення умов для отримання зразків у формі розгорнутих висловлювань (але не коротких реплік-відповідей на питання).

Експерту також обов'язково надаються протокол огляду та прослуховування фонограм досліджуваних розмов з їх надрукованим текстом, оформлений відповідно до процесуальних вимог.

Встановлення текстового змісту розмов, що зафіксовані у (відео) фонограмі, не є окремою експертною задачею, оскільки не потребує застосування спеціальних знань.

Технічна експертиза документів

Об'єктом даної експертизи виступають різні документи.

Технічна експертиза документів поділяється на експертизу реквізитів документів та експертизу матеріалів документів.

Головною метою технічної експертизи реквізитів документів є:

- Встановлення особливостей виготовлення друкарських засобів та їх відбитків.

- Встановлення факту і способу внесення змін до документа (підчищення, травлення, дописування, переклеювання фотокарток, літер та ін.).

- Виявлення залитих, замазаних, вицвілих та інших слабовидимих або невидимих текстів (зображень) на різних матеріалах, а також текстів (зображень)

на обгорілих та згорілих документах за умови, що папір, на якому вони виготовлені, не перетворився на попіл.

•Встановлення типу, системи, марки, моделі та інших кваліфікаційних категорій друкарської техніки (друкарські машини, касові, телеграфні та інші буквено-цифрові апарати), а також ідентифікація цих засобів за відбитками їхніх знаків.

- Ідентифікація печаток, штампів, факсиміле тощо за їхніми відбитками.
- Ідентифікація засобів розмножувальної техніки за їхніми відбитками.
- Ідентифікація компостерних знаків за отворами.
- Ідентифікація приладів письма за штрихами.
- Ідентифікація особи, яка надрукувала машинописний текст, намалювала і (або) вирізала зображення, за особливостями навичок виконавця.
- Встановлення належності літер певному комплекту шрифту.
- Визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються.

Експертизою матеріалів документів встановлюється рід, вид (інша класифікаційна категорія) матеріалів, на яких і за допомогою яких виконувався (виготовлявся) документ (папір, фарба, клейкі речовини та ін.), а також їх спільна родова (групова) належність.

Призначаючи експертизу з метою ідентифікації друкарських засобів, до експертної установи слід надіслати порівняльні матеріали: вільні, а також експериментальні зразки — відбитки, виготовлені за допомогою цих засобів.

Для ідентифікації печаток та штампів експертові направляються експериментальні зразки у вигляді п'яти-шести максимально чітких відбитків на білому гладкому папері, нанесених з різним натисненням та з різною кількістю фарби, або самі печатки та штампи.

Для ідентифікації касових апаратів експериментальні зразки повинні мати всі знаки чека, що досліджується. Як вільні зразки направляються чеки, вибиті на даному апараті і мають якомога більше знаків досліджуваного чека. Важливо, щоб зразки і досліджуваний чек мали якомога менший розрив у часі їх виготовлення.

Для ідентифікації засобів розмножувальної техніки (матриць, стереотипів та ін.) повинні надаватися друкарські форми або виготовлені з їх допомогою експериментальні відбитки не менш як у п'яти примірниках.

До відбору зразків доцільно залучати експерта (спеціаліста).

Завданням технічної експертизи документів є вирішення наступних питань:

а) при дослідженні письмових документів:

1) У який спосіб (з використанням набору друкарського шрифту, шляхом малювання тощо) виготовлено дану друкарську форму?

2) Чи з одного набору (одного стереотипа, одним кліше) надруковані дані документи (наводяться їхні найменування)?

3) Чи вносились до записів документа зміни? Якщо вносилися, то в який спосіб (підчищення, дописування, травлення, переклеювання літер і цифр тощо), і яким є зміст первісних записів?

4) Чи не піддавався текст документа підчищенню і якщо так, то які записи (букви, цифри, слова) видалені шляхом підчищення?

5) Чи не піддавався текст документа травленню і якщо так, то яким реактивом витравлено текст?

6) Що виконано раніше: текст або підпис?

7) Що виконано раніше: відтиск печатки або підпис?

8) Який з двох пересічних підписів виконано першим?

9) Чи написано текст (або підпис, відтиск печатки, штамп) до того, як на документі утворилася складка (лінія згину) або після цього?

10) Які речовини (реактиви) використовувалися для зміни документа?

11) Чи не застосовувалися для виготовлення документа дані приладдя (олівець, ручка, рейсфедер)?

12) Чи не використано для зміни документа таку-то речовину (реактив)?

13) Чи переклеювалася у документі фотокартка?

14) Чи замінювались у документі (зошиті, книзі) аркуші?

15) Чи є на обгорілих аркушах який-небудь текст і (або) зображення? Якщо є, то який (яке) саме?

16) Яким є зміст залитого чорнилом (зафарбованого, забрудненого, вицвілого тощо) тексту (печатки, штамп)?

17) Чи є в даному документі (аркуші паперу) невидимий текст (текст, написаний невидимими чорнилами) і якщо є, то який саме?

18) Яким є зміст тексту, виконаного за допомогою копіювального паперу, виходячи зі штрихів, що на ньому залишилися?

19) Чи є згорілі (розірвані) клаптики паперу частинами якогось документа?

20) Якою є природа матеріалів, з яких складався згорілий документ?

21) Яким є зміст тексту згорілого (розіраного) документа?

22) Яким барвником було виконано текст на згорілому документі?

23) Яким є зміст тексту, що відобразився у слідах відтиску на папері?

24) Чи не надруковано текст на даній друкарській машині (іншому друкарському засобі)?

25) На одній чи на різних друкарських машинах надруковано окремі фрагменти тексту документа (декілька самостійних документів)?

26) Яким друкарським засобом (тип, марка, модель) виготовлено даний текст?

27) Чи нанесено відбиток печатки (штампа) в наданому документі даною печаткою (штампом)?

28) Чи не виготовлено наданий відбиток на даному розмножувальному апараті (напр., ксероксі та ін.)?

29) Чи не даним компостером зроблено отвір?

30) Чи виконано записи даним письмовим приладдям (кульковою ручкою, олівцем тощо)?

31) Чи не даною особою надруковано наданий машинописний текст?

32) Чи намальовано бланк документа даною особою?

33) Чи не вирізано печатку, відбиток якої є на наданому документі, даною особою?

34) Чи не є літери, знайдені у даної особи, частиною шрифтової каси (зазначається гарнітура, кегль) даної друкарні?

35) Чи не виготовлені (чи не виконані) дані документи (фрагменти документа) в різний час?

36) В якій послідовності виконувались фрагменти даного документа (підпис, печатка тощо)?

37) До якого роду, виду (іншої класифікаційної категорії) належить матеріал документа (папір, клей, барвна речовина штрихів записів тощо)?

38) Чи не написано текст фарбою з даної посудини?

39) Чи мають спільну родову (групову) належність матеріали даного примірника друкованої продукції або документа (папір, клей, картон, барвна речовина та ін.) з матеріалами, вилученими з певного місця (склад, цех, квартира тощо)?

40) Чи належать надані аркуші паперу до різних партій випуску?

б) При дослідженні грошових знаків, цінних паперів:

1) Чи не є дана грошова купюра (облігація, цінний папір) підробленою і якщо так, то яким засобом вона виготовлена?

2) Чи не застосовувалося для виготовлення певних грошових знаків дане кліше?

3) Чи відповідає даний цінний папір (грошова купюра, облігація, лотерейний білет тощо) чинним нормативам на його виготовлення?

4) У який спосіб і з використанням яких технічних засобів виготовлено дану грошову купюру (облігацію, лотерейний білет), інший цінний папір?

Фототехнічна експертиза

Об'єктами даної експертизи виступають фототехнічні засоби та результати їх застосування.

Головною метою фототехнічної експертизи є:

- Ідентифікація знімальної апаратури за негативами, а також апаратури, яка застосовувалась для виготовлення позитивів (збільшувачі, кадрувальні рамки, глянсувальні апарати та ін.).

- Ідентифікація негатива за позитивом.

- Ідентифікація типу (марки) фото- і кіноматеріалів, які застосовуються для зйомки і виготовлення фотознімків і кінофільмів.

- Ідентифікація предметів, приміщень та ділянок місцевості, відображених на знімках (негативах).
- Визначення технологічних і технічних характеристик зйомки та виготовлення фотознімків і кінофільмів.
- Визначення розмірних характеристик зображень на фотознімках (кінокадрах) або їх негативах.
- Відновлення первісних зображень на фотознімках.

Завданням фототехнічної експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи експоновано наданий негатив (обернений позитив) даним фотоапаратом (кінознімальною камерою)?
- 2) Чи зняті кадри наданих негативів (обернених позитивів) тим самим знімальним апаратом?
- 3) Апарат якого типу (моделі) застосовувався для виготовлення даного фотознімка (кінофільму, кінокадрів)?
- 4) Чи виготовлявся даний фотознімок (фотокопія мікрофільму, мікрокартки) за допомогою наданого збільшувача?
- 5) Чи застосовувалась певна апаратура (фотозбільшувач, фотоглянсувальний апарат, різак) при виготовленні даного фотознімка?
- 6) Якого типу фотозбільшувач використовувався для виготовлення даного знімка?
- 7) Чи виготовлено наданий фото- або кінодокумент з даного негатива?
- 8) Чи виготовлені дані знімки з одного негатива?
- 9) Якого типу (марки) фотопапір (кіноплівка, фотоплівка) використовувався для виготовлення даного зображення?
- 10) Чи має спільну родову (групову) належність фотоплівка, що використана для виготовлення даного негатива, та фотоплівка, знайдена в особи, що ідентифікується (за типом, місцем виготовлення, іншими характеристиками)?
- 11) Яке зображення було на вицілому фотознімку?
- 12) Той самий чи різні предмети (приміщення, ділянки місцевості) зафіксовано на даних фотознімках (кінокадрах)?
- 13) Який вид зйомки використовувався для виготовлення даного фотознімка (натурний, репродукційний, комбінований)?
- 14) Чи виготовлено даний знімок із застосуванням фотомонтажу?
- 15) Який об'єктив застосовувався для зйомки даного об'єкта (нормальний, ширококутний, довгофокусний)?
- 16) З якої відстані знято зафіксований на фотознімку об'єкт?
- 17) При якому освітленні (природному або штучному) проводилась зйомка?
- 18) Чи виготовлено фотознімок з дотриманням технології фотографічних процесів?

19) Чи використовувались при виготовленні фотознімка ті чи інші технічні прийоми (глянсування, ретушування, тонування та ін.)?

20) Якими є розміри об'єктів, зафіксованих на фотознімку?

21) На якій відстані один від одного знаходились два (декілька) зображених на знімку об'єкта?

Експертиза голограм

Об'єктами експертизи є голографічні захисні елементи; голограми, які використовуються як засоби контролю; іміджеві, образотворчі голограми; проміжні продукти голографічного виробництва, такі як програмне забезпечення, фотошаблони та макети, первинні голограми, рельєфно-фазові голограми-оригінали, майстер-матриці голограм, металеві матриці для тиражування голограм.

Основними завданнями експертизи голограм є:

- встановлення типу голограми;
- встановлення рівнів захисту голограм;
- встановлення тотожності голограм або відповідності голограми її опису (технічному завданню, паспорту на голограму);
- визначення, з наданої чи з іншої матриці тиражувались голограми, надані для проведення експертизи;
- встановлення відповідності наданих фотошаблонів та макетів зображенням елементів логотипа, які відтворюються голограмою;
- встановлення відповідності оригіналу первинної голограми райдужній голограмі;
- встановлення відповідності наданого програмного забезпечення та графічного файлу голограми синтезований голограмі.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Яким способом виготовлені голограми, надані для проведення експертизи?

Чи відповідають надані для проведення експертизи голограми зразкам та технічним описам голограм, занесених до Єдиного реєстру виготовлення голографічних захисних елементів? Якщо не відповідають, то яким способом вони виготовлені?

За допомогою наданої чи з іншої матриці тиражувались голограми, надані для проведення експертизи?

Чи виготовлена голограма з використанням проміжних продуктів голографічного виробництва, наданих для проведення експертизи?

Чи зазнали голограми, які надані для проведення експертизи, будь-яких хімічних, механічних чи інших змін, якщо так, яких саме?

Які з наданих на дослідження голограм мають вищий рівень захисту від підробки?

Яким способом на голограму нанесене індивідуальне маркування?

Експертиза матеріалів та засобів відео- і звукозапису

Об'єктами даної експертизи виступають засоби відео- та звукозапису, а також наслідки їхнього застосування

Основною метою технічної експертизи матеріалів та засобів відео- та звукозапису є:

- Ідентифікація засобів відео- та звукозапису (відеомагнітофона, магнітофона, диктофона та ін.), що використовувались для отримання магнітних відео- та фонограм.

- Ідентифікація особи за голосом та мовою на фонограмі.

- Вирішення питань, пов'язаних з технологією виготовлення відео- та фонограм.

- Вирішення питань, пов'язаних зі встановленням особливостей звукового середовища, в якому проводився запис фонограми, та умов запису.

Для ідентифікації засобів відео- та звукозапису на дослідження надається сам засіб (магнітофон, відеомагнітофон, відеокамера, диктофон) та відео- чи фонограма.

Для ідентифікації осіб за мовою чи голосом, записаними на фонограмі, експерту як порівняльні зразки надаються фонограми, на яких їхня мова записана у формі бесіди (допиту, очної ставки тощо).

Фонограма повинна бути без сторонніх звуків чи шумів, з достатнім рівнем запису, виготовлена на якісній апаратурі та матеріалах (відеокасетах, компакт-касетах), що відповідають установленим стандартам, з невеликим терміном використання. Вимова має бути чіткою, розбірливою. Для запису зразків бажано залучати експерта (спеціаліста). Експертові надається також протокол прослуховування фонограм.

Для вирішення неідентифікаційних завдань експертові надається сама фонограма. Для встановлення факту монтажу фонограми вказуються відрізки запису, щодо яких є дані, що вони вмонтовані.

Якщо вирішуються питання, пов'язані з дослідженням ознак звукового середовища, в якому проводився запис, експертові слід надати опис цього середовища, а також експериментальні записи звуків з тих джерел, які створювали звукове середовище, на фоні якого, за припущенням слідчого (суду), проводився досліджуваний запис.

Завданням експертизи матеріалів та засобів відео- і звукозапису є вирішення наступних питань:

- 1) Кому з числа перелічених осіб належать окремі вислови, що містяться на фонограмі?
- 2) Чи є голос, зафіксований на фонограмі, голосом конкретної особи?
- 3) Дана фонограма є оригіналом чи копією?
- 4) Чи провадився запис безперервно?

- 5) Чи зазнавала змін дана фонограма?
- 6) Які є ознаки механічного та електронного монтажу на фонограмі?
- 7) Чи одночасно проводився запис відео- та аудіоінформації на відеофонограмі?
- 8) Чи велась зафіксована на фонограмі розмова по телефону?
- 9) Який номер телефону набирался під час запису?
- 10) Фонограма записана у замкнутому чи відкритому акустичному середовищі?
- 11) Яким було взаєморозташування співбесідників відносно мікрофона?
- 12) Що є джерелом звуків, зафіксованих на фонограмі?
- 13) Чи є джерелом звуку поданий на дослідження конкретний предмет (мається на увазі предмет, який може звучати)?
- 14) Чи походять звуки на поданих фонограмах з одного джерела?
- 15) Якими є тип, модель двигуна, робота якого зафіксована на фонограмі, та чи має він якісь дефекти?
- 16) Записане джерело звуку перебувало в нерухомому стані чи в русі?
- 17) Якою є швидкість руху джерела звуку?
- 18) На даному магнітофоні (відеомагнітофоні, диктофоні) записана відео- чи фонограма?
- 19) На одному чи на різних магнітофонах (диктофонах, відеомагнітофонах) виготовлено дані фонограми (відеофонограми)?
- 20) На одному чи на різних магнітофонах виконані конкретні фрагменти відео- та фонограми?
- 21) На одному чи на різних диктофонах проводився запис фонограми та її стирання на конкретних ділянках?
- 22) Чи використовувався для запису фонограми конкретний технічний засіб (мікрофон, адаптер тощо)?

Портретна експертиза

Об'єктами цього виду дослідження виступають особи та фотокіноматеріали.

Основною метою портретної експертизи є ідентифікація особи (трупа) за фотознімком (фотокарткою, негативом, кінострічкою).

Завданням портретної експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Одна чи різні особи зображені на кіноплівках?
- 2) Одна чи різні особи зображені на даних фотознімках?
- 3) Чи зображений на даному фотознімку гр. П.?
- 4) Чи зображений на фотознімку невпізаного трупа гр. К.?
- 5) Чи не належить череп, поданий на дослідження, людині, зображеній на фотографіях (рентгенознімках)?
- 6) У одному чи різному віці сфотографована людина на поданих знімках? Який знімок є більш раннім?

Трасологічна експертиза

Існують такі основні види трасологічної експертизи: експертиза слідів рук людини (дактилоскопічна експертиза), експертиза слідів ніг і взуття людини, слідів ніг (лап) тварини; експертиза слідів знарядь та інструментів, засобів виробництва предметів масового вжитку; експертиза замикальних пристроїв та контрольних засобів; слідів розділу цілого на частини, рельєфних знаків на металі, пластмасі та інших матеріалах.

Не виключається можливість проведення трасологічної експертизи за слідами інших слідоутворюючих об'єктів, зокрема зубів (інших частин тіла людини або тварини), різного роду предметів тощо.

Головною метою трасологічної експертизи є ідентифікація або визначення родової (групової) належності індивідуально визначених об'єктів за матеріально фіксованими слідами-відображеннями їх слідоутворюючих поверхонь.

Трасологічною експертизою можна також встановлювати факти, які належать до просторових, функціональних, структурних, динамічних і деяких інших характеристик процесу слідоутворення, а також особливостей слідоутворюючих об'єктів.

До виявлення слідчим слідоутворюючих об'єктів перед трасологічною експертизою можуть поставати питання про наявність на предметах обстановки місця події слідів від взаємодії з іншими предметами, придатність цих слідів для ідентифікації або про наявність в цих слідах ознак, що орієнтують на пошук зазначених об'єктів.

Експертиза слідів рук (дактилоскопічна експертиза)

Головним завданням дактилоскопічної експертизи є ідентифікація особи за слідами рук (пальців чи долонь), які залишені на місці події.

Перед експертом може ставитись питання про наявність такого роду слідів і їх придатність для ідентифікації або визначення родової (групової) належності слідоутворюючих об'єктів (див.: Додаток 1).

Експертиза слідів рук вирішує і ряд неідентифікаційних завдань, пов'язаних з визначенням механізму слідоутворення, особливостями будови руки, яка залишила слід, деякими іншими характеристиками слідоутворюючого об'єкта.

Завданням дактилоскопічної експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на даному предметі сліди рук та чи придатні вони для ідентифікації або визначення родової (групової) належності?
- 2) Якою рукою (правою чи лівою) і якими пальцями руки залишено сліди?
- 3) Чи залишені сліди рук даною особою?

- 4) Які особливості мають руки людини, що залишила сліди (відсутність пальців, наявність шрамів тощо)?
- 5) Якими ділянками поверхні долоні залишено сліди?
- 6) В результаті якої дії залишено слід (захват, торкання тощо)?
- 7) Чи залишені сліди рук, вилучені в різних місцях, однією особою?

Експертиза слідів ніг та взуття людини

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на даній поверхні (даному предметі) сліди босих ніг (панчів, шкарпеток, взуття) людини та чи придатні ці сліди для ідентифікації або визначення їх родової (групової) належності?
- 2) Яким є механізм виникнення слідів (чи залишені сліди ніг або взуття при ходьбі, бігу, стоянні)?
- 3) Які особливості має підозва взуття, сліди якого виявлені? Яким є ступінь її зношеності?
- 4) Взуттям якого розміру залишені сліди?
- 5) Різним чи тим самим взуттям залишено сліди, виявлені на місці події?
- 6) Які дефекти й особливості опорно-рухового апарату людини відобразилися в одиничних слідах або в доріжці слідів ніг і взуття?
- 7) Чи не залишені сліди, виявлені на місцях вчинення різних злочинів, тим самим взуттям або тією самою людиною?
- 8) Чи не залишені сліди взуттям, вилученим у підозрюваного (названої особи)?
- 9) Які характерні риси відобразилися в слідах, залишених босими ногами (а також ногами, одягнутими в панчохи або шкарпетки)?
- 10) Чи не залишені сліди ніг конкретною особою, відбитки підозов або відбитки підозви ніг якої подані на дослідження?
- 11) Чи залишені сліди даною особою або шкарпетками, панчохами чи взуттям, вилученими у певної особи?
- 12) Чи залишені сліди ніг (шкарпеток, панчів, взуття), знайдені в різних місцях, однією особою (тими самими шкарпетками, панчохами, взуттям)?
- 13) Взуттям якого виду залишені дані сліди і якими є його характеристики і особливі ознаки?
- 14) Яким є орієнтовний зріст людини, яка залишила сліди?
- 15) Які особливості ходи людини відбилися у «доріжці слідів»?

Експертиза слідів ніг (лап) та зубів тварин

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Якою твариною залишені надані для дослідження сліди ніг (лап)?
- 2) Кроком, риссю чи галопом рухався кінь, що лишив доріжку слідів?

- 3) Якими є форма, розміри, тип і особливості підків коня, сліди яких виявлені?
- 4) Чи не залишені відповідні сліди підковами даного коня?
- 5) Чи є в слідах ознаки, що вказують на особливі прикмети тварини (кульгавість, ушкодження копит, дефекти підків тощо)?
- 6) Чи не даною твариною залишені виявлені сліди?
- 7) Чи не залишені дані сліди ногами (лапами), зубами даної тварини?
- 8) Чи не залишені сліди, знайдені в різних місцях, ногами (лапами), зубами тієї самої тварини?
- 9)

Експертиза слідів губ і зубів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи не є виявлені сліди слідами губ?
- 2) Чи придатні виявлені сліди губ для ідентифікації особи?
- 3) Яку групову належність має губна помада, виявлена на представлених слідах?
- 4) Чи не залишені сліди губ відповідною особою?
- 5) Зубами людини чи тварини залишені сліди на представлених об'єктах?
- 6) Якщо сліди зубів залишені людиною, то чи придатні вони для ідентифікації або встановлення групової належності особи, яка їх залишила?
- 7) Якщо сліди залишені зубами людини, то якими саме – корінними, різцями чи іншими?
- 8) Зубами якої сторони залишені сліди?
- 9) Чи залишені сліди зубами верхньої чи нижньої щелепами?
- 10) Чи не залишені сліди (цілком або частково) зубними протезами?
- 11) Чи має місце відсутність якихось зубів у людини, яка залишила відповідні сліди?
- 12) Чи відображені в слідах особливості зубів особи, по яких є можливим її розшук?
- 13) Чи не заподіяне дане ушкодження (синець, садно), виявлене на трупі (або потерпілому), зубами людини?
- 14) Чи не залишені виявлені сліди зубами відповідної особи?
- 15)

Експертиза слідів транспортних засобів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Яким (вантажним чи легковим) автотранспортом залишені відповідні сліди?
- 2) До якої моделі автотранспорту належать шини, сліди протекторів яких виявлені на місці події?
- 3) До якого типу і моделі належить гусеничний транспорт, яким залишені сліди?

4) Які особливості мають поверхні ходових частин транспорту, що залишив сліди?

5) Чи не залишені відповідні сліди шинами, колесами, гусеницями або іншими частинами даного транспорту?

Експертиза слідів злomu, інструментів та засобів виробництва предметів масового вжитку

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Знаряддям якого виду здійснено злом?
- 2) Одним чи декількома знаряддями було здійснено злом?
- 3) Чи даним знаряддям (інструментом) було здійснено злом або іншу дію (зрубано дерево, розпилено перешкоду, перекушено дріт тощо)?
- 4) Чи не залишені сліди злomu, вилучені з різних місць, тим же самим знаряддям?
- 5) До якого виду або типу належить знаряддя, яким залишені сліди на перепоні?
- 6) У який спосіб розділено предмет (шляхом розрізування, розрубання, розпилювання, свердління тощо)?
- 7) З якого боку (внутрішнього чи зовнішнього) було здійснено злом (свердління, перепилування, розрубання, відтиснення) перешкоди (стіни, вікна, стелі, підлоги, ґрат)?
- 8) Якою є послідовність утворення слідів знарядь злomu на перепоні?
- 9) Яким засобом зламано перепону?
- 10) Яким є механізм утворення даних слідів знарядь злomu?
- 11) Чи виготовлений даний виріб (дані вироби) масового вжитку на певному агрегаті (прес-формі, штампі та ін.)?
- 12) Заводським чи кустарним способом закорковані пляшки?
- 13) У який спосіб відкорковувались або закорковувались пляшки (інша тара)?

Експертиза замкальних та запобіжних (контрольних) пристроїв

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи справний механізм замка? Якщо ні, то в чому полягає несправність?
- 2) Чи є на деталях механізму даного замка сліди, залишені яким-небудь стороннім предметом (підроблений ключ, відмичка тощо)?
- 3) Чи був відімкнений замок сторонніми предметами (відмичками, підібраними або підробленими ключами)?
- 4) У який спосіб відімкнено (зламано) замок?
- 5) Чи в один спосіб відімкнено (зламано) надані замки?
- 6) У якому стані (замкненому, відімкненому) знаходився замок на момент його пошкодження?

- 7) Чи можливо відімкнути даний контрольний замок без пошкодження контрольного вкладиша?
- 8) Чи можливо відімкнути даний замок за допомогою інструмента (предмета), що був вилучений у гр. Н.?
- 9) Знаряддям якого виду зламано замок?
- 10) Чи зламано замок знаряддям, вилученим у гр. Н.?
- 11) Чи відмикався замок за допомогою даного ключа (відмички)?
- 12) Чи є на ключі-оригіналі ознаки, характерні для виготовлення його копії або зліпка?
- 13) Чи була обтиснена пломба даними пломбувальними лещатами?
- 14) Чи одними пломбувальними лещатами були обтиснені пломби?
- 15) Чи розкривалась і чи повторно обтискувалась пломба після її обтиснення пломбувальними лещатами?
- 16) У який спосіб і за допомогою яких знарядь було розкрито і повторно обтиснено пломбу?
- 17) Чи можливо з даної пломби витягти матеріал, що використовувався при опломбуванні (дріт, шпагат, шнур), без порушення її цілісності?
- 18) Знаряддям якого виду розкривалась пломба?
- 19) Яким є зміст цифрових та буквених знаків на контактних поверхнях пломби?
- 20) Чи не розкривалась пломба даним знаряддям?
- 21) Чи були дотримані правила пломбування при накладанні даної пломби?
- 22) У який спосіб відкривався (знямався) та повертався на місце даний контрольний пристрій?

Експертиза цілого по частинах

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи становили знайдені частини єдине ціле (чи є скалки скла частинами розсіювача фар даного автомобіля, чи відколота дана тріска від певного поліна та ін.)?
- 2) У який спосіб відокремлено від предмета його частину?
- 3) До якого виду належить предмет, частина якого вилучена з місця події?

Експертиза холодної зброї

Об'єктом даної експертизи є холодна зброя різних видів: колючі, ріжучі, дроблячі або інші предмети. Не можуть бути об'єктами експертизи екземпляри стандартного військового спорядження (багнети, кинджали, кортики, шаблі та ін.).

Мета експертизи – встановлення належності до холодної зброї саморобних ножів, кинджалів, кастетів та подібних за призначенням предметів. Крім того, експертизою може вирішуватися питання про спосіб виготовлення зазначених

предметів, зокрема, чи використовувалося для їх виготовлення промислове обладнання.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є даний предмет заготовкою холодної зброї?
- 2) Чи використовувалось при виготовленні даної холодної зброї промислове обладнання?
- 3) Чи могла бути виготовлена відповідна зброя в кустарних умовах?
- 4) Чи є даний предмет холодною зброєю?
- 5) Якщо є, то до якого виду холодної зброї він належить?

Експертиза вузлів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) До якого виду належить даний вузол, чи не має він ознак, що вказують на професію виконавця?
- 2) Чи не належать декілька вузлів до одного виду?

Експертиза рельєфних знаків

Даним видом експертизи встановлюються факт та спосіб зміни зображень, відтворюється початковий зміст змінених зображень – спиляних (забитих), слабо видимих номерів та інших рельєфних зображень на різного роду виробках.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи піддавався зміні номер на даному екземплярі зброї (іншому виробі)?
- 2) Яким був первісний номер на об'єкті дослідження?
- 3) У який спосіб був знищений або змінений номер (знак) на даному виробі?
- 4) Чи були на даному виробі маркірувальні позначення?
- 5) Чи піддавались зміні маркірувальні позначення на даному виробі?

Балістична експертиза

Об'єктами балістичної експертизи виступають вогнепальна зброя та наслідки її застосування.

Головною метою балістичної експертизи є:

- встановлення конкретного екземпляра вогнепальної зброї за слідами на стріляних кулях, дробові, картечі, гільзах;
- визначення виду системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї і боєприпасів;
- визначення технічного стану зброї, боєприпасів і придатності їх до стрільби;
- встановлення можливості пострілів без натискання на спусковий гачок;
- встановлення належності саморобних стріляючих пристроїв і патронів до них до вогнепальної зброї і боєприпасів;
- встановлення способу виготовлення саморобних вогнепальних пристроїв;

•встановлення обставин, пов'язаних з використанням вогнепальної зброї (факту стрільби після останнього чищення і змащування зброї, кількості пострілів, відстані, з якої їх здійснено, напрямку пострілу, взаємного розташування зброї і перешкоди та ін.).

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) З якої зброї (рушниці, пістолета, гвинтівки, автомата, кулемета, обріза) вистріляна відповідна куля (дріб, картеч)?
- 2) З якої зброї (вид, система, модель) вистріляна дана куля (або декілька куль)?
- 3) Чи вистріляна куля (дріб, картеч) з даного екземпляра зброї (пістолета, рушниці, обріза та ін.)?
- 4) Чи вистріляні дані кулі зі зброї, наданої для дослідження?
- 5) Чи вистріляні дані кулі (гільзи) з одного екземпляра зброї?
- 6) До якого виду і зразка належить патрон, частиною якого є вистріляна куля?
- 7) Чи не мав місце рикошет кулі?
- 8) Які є причини деформації (або розірвання) кулі?
- 9) Чи не деформована куля з певної причини (напр., у результаті проходження через ту або іншу перепону)?
- 10) Чи є надані для дослідження куля і гільзи частинами одного патрона?
- 11) Яка з наданих куль вистріляна першою?
- 12) Промисловим або кустарним способом виготовлено кулю?
- 13) Чи не виготовлено даний саморобний снаряд (дріб, картеч) за допомогою даного інструмента?
- 14) До якої зброї (вид, система, модель) належить відстріляна гільза (або декілька гільз)?
- 15) Чи були надані куля і гільза до пострілу частинами одного патрона?
- 16) З якого виду, зразка (моделі) зброї викинута дана гільза?
- 17) Чи не викинута подані гільзи з одного зразка зброї?
- 18) Чи не викинута гільзу зі зброї відповідного калібру?
- 19) Чи не викинута надану гільзу з наданої зброї?
- 20) Чи є однорідними дані гільзи і якщо так, то за якими ознаками?
- 21) До якого виду і зразка належить патрон, частиною якого є надана гільза?
- 22) Чи не є надані куля і гільза частинами одного патрона?
- 23) Чи є вогнепальною зброєю предмет, вилучений у підозрюваного?
- 24) Яким способом (промисловим чи кустарним) виготовлено предмет (зброю, патрон), вилучений у підозрюваного?
- 25) До якого виду, системи, моделі, калібру належить дана вогнепальна зброя?
- 26) Яким є калібр даної вогнепальної зброї?

- 27) Частиною якого виду і зразка (моделі) вогнепальної зброї є дана деталь (магазин, затвор, вісь барабана револьвера, шічка ручки пістолета)?
- 28) Чи не є надана для дослідження деталь частиною даного зразка зброї?
- 29) Чи можливий постріл з даної зброї патронами певного калібру?
- 30) Чи не піддавалися знищенню маркіровані позначення на певних частинах зброї і якщо так, то які саме?
- 31) Скільки часу минуло з моменту останнього пострілу?
- 32) Яка причина розірвання каналу ствола зброї?
- 33) Чи використовувався даний чохол (кобура) для зберігання зброї, наданої для дослідження?
- 34) Чи міг з даної зброї за певних умов (наприклад, при падінні її на ґрунт) статися постріл без натискання на спусковий гачок?
- 35) Чи стріляли з даної зброї після її останнього чищення і змащування?
- 36) Який порох (вид, марка) застосовано при останньому пострілі з даної зброї?
- 37) Якою кулею (дробом, картечю) зроблено відповідний постріл?
- 38) Чи є справною дана зброя? Якщо ні, то які вона має несправності?
- 39) Чи виключають ці несправності можливість пострілу?
- 40) Чи є бойовим припасом патрон, вилучений у підозрюваного?
- 41) Для зброї якого виду, системи, моделі, калібру призначено патрон, вилучений у підозрюваного?
- 42) Чи однаковий хімічний склад наданого на дослідження саморобного снаряда (саморобної кулі, дроби, картечі) і шматка металу, вилученого при обшуку у певної особи?*
- 43) Яким є калібр рушниці, з якої вистріляний даний пиж?
- 44) З якого матеріалу виготовлено пиж?
- 45) Чи є матеріал пижа частиною даного предмета (аркуша паперу, шматка тканини)?
- 46) Чи не виготовлено дані пижі з певних предметів (того самого аркуша паперу, картону, шматка тканини)?
- 47) Чи не виготовлено пиж наданим інструментом ?
- 48) Яким засобом виготовлено пиж?
- 49) Чи є однорідними пижі, надані для дослідження (за видом матеріалу, кольором, розмірами, формою, засобом виготовлення)?
- 50) Яким порохом (вид, марка) був споряджений патрон?
- 51) Скільки приблизно часу минуло з моменту пострілу?
- 52) Які причини виникнення пошкоджень, наявних на гільзі?
- 53) Чи є дане пошкодження вогнепальним?

* Ці дослідження можуть проводитись і для визначення наявності подібностей чи розбіжностей мікроелементного складу названих об'єктів з допомогою мас-спектрального аналізу.

- 54) Чи не утворене відповідне пошкодження кулею (або дробом, картеччю, осколком снаряда, міни, гранати)?
- 55) Наслідком скількох пострілів є сліди застосування зброї на даному об'єкті?
- 56) Зі зброї якого виду і зразка (моделі) здійснено постріл у даний об'єкт?
- 57) З якої відстані зроблено постріл?
- 58) Чи є сліди ближнього пострілу на одязі потерпілого?
- 59) Яким є напрямок кульового каналу пострілу на одязі потерпілого?
- 60) У якому напрямку було здійснено постріл?
- 61) З якого місця було здійснено постріл?
- 62) У якій послідовності здійснювалися постріли?
- 63) Яке з кульових пошкоджень утворено першим?
- 64) Кулею якого калібру, оболонковою чи безоболонковою утворено пошкодження?
- 65) Яким снарядом утворено пошкодження (куля, дріб, картеч)?
- 66) Яким є дане пошкодження – вхідним чи вихідним?
- 67) В якому напрямку і з якої відстані здійснено постріл, що утворив пошкодження на об'єкті, вилученому з місця події?
- 68) Яким було розташування зброї відносно потерпілого (перешкоди) з вогнепальним ушкодженням?*
- 69) Чи не виникло дане ушкодження внаслідок рикошету кулі?

Експертиза вибухових пристроїв

Метою експертизи вибухових пристроїв є:

- визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та визначення класифікаційної категорії пристрою;
- визначення (опис) конструкції пристрою та способу його виготовлення;
- встановлення здатності пристрою викликати вибух та можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо);
- встановлення наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи не підірвано в даному місці вибуховий пристрій? Якщо так, то до якого виду пристроїв він належить (які особливості його конструкції, країна-виробник тощо)?

* Дослідження питань стосовно вогнепальних пошкоджень на одязі, пов'язаних з одночасним нанесенням тілесних ушкоджень людині, належить до компетенції відділень медичної криміналістики бюро судово-медичної експертизи. В окремих випадках такі питання вирішуються комплексною медико-криміналістичною експертизою. Провідною установою правильним буде призначати бюро судово-медичної експертизи.

2) Чи є предмети, знайдені на місці події (в тілі потерпілого), частинами вибухового пристрою? Якщо так, то до якого виду пристроїв вони належать?

3) Яким способом (кустарним чи промисловим), виготовлено вибуховий пристрій?

4) Який спосіб підриву був застосований в даному випадку?

5) Якщо підірвано боєприпаси, до якого виду вони належать (гранати, міни, снаряди тощо)? Чи здатний даний пристрій викликати вибух? Якщо не здатний, то з яких причин?

б) Чи містять надані експерту матеріали дані, що вказують на характерні риси особистості виготовлювача вибухового пристрою (професійні навички, ступінь обізнаності з технологією виготовлення і використання вибухових пристроїв тощо)?

7) Чи є однаковою конструкція саморобного вибухового пристрою, частини якого знайдені на місці події, та макета, виготовленого гр. Н.?

Експертиза вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу)

Основна мета експертизи вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу) полягає в наступному:

- Встановлення факту належності даного об'єкта до вибухових речовин або речовин, які можна використати як компоненти для виготовлення вибухових речовин, порохових зарядів або піротехнічних засобів.

- Встановлення способу виготовлення вибухових речовин.

- Виявлення мікрослідів вибухових речовин і продуктів їх розкладу на предметах-носіях.

- Встановлення по продуктах розкладу вибухових речовин вихідної речовини, яка була використана для вибуху (пострілу).

- Встановлення спільної родової (групової) приналежності вибухових речовин (порохових зарядів).

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

1) Чи є дана речовина вибуховою? Якщо є, то якою саме?

2) Чи можуть використовуватись для виготовлення вибухівки дані речовини? Якщо так, то в якому сполученні?

3) Яким способом (промисловим чи кустарним) виготовлена дана вибухівка?

4) Чи є на предметі-носії (вказується, на якому саме) сліди вибухових речовин? Якщо так, то яких саме?

5) Чи є на даному предметі продукти розкладу вибухівки? Якщо так, то внаслідок розкладу якої вибухової речовини вони утворились?

б) Чи мають дані вибухові речовини (зазначаються порівнювані об'єкти) спільну родову (групову) належність?

- 7) Чи складали раніше вибухові речовини, надані для дослідження, єдину масу?
- 8) Чи мають спільну родову (групову) належність надані зразки шроту за номером, способом виготовлення, хімічним складом?
- 9) Чи однаковий хімічний склад наданих дробу і шматка металу?
- 10) Чи мають спільну родову (групову) належність або єдине джерело походження частини патронів (шріт, кулі, картечі, пижа, прокладки), знайдені на місці події, з частинами патронів, вилучених у певної особи (за видом та складом матеріалу, кольором, розмірами, формою, способом виготовлення тощо)?

Експертиза дослідження обставин і механізму техногенних вибухів

Об'єктами експертизи з дослідження обставин і механізму техногенних вибухів є технологічне обладнання та устаткування, технологічні процеси, відображені в технологічній документації, технічна та службова документація, матеріали перевірок та інші документи, які стосуються досліджуваної події.

Основними завданнями експертизи з дослідження обставин і механізму техногенних вибухів є:

- установлення відповідності кваліфікації суб'єкта технологічного процесу характеру роботи, яку він виконує;
- визначення відповідності фактичних умов здійснення технологічного процесу на підприємстві нормативним вимогам;
- установлення причин та наслідків техногенного вибуху;
- установлення механізму техногенного вибуху;
- установлення відповідності дій певних осіб вимогам нормативно-технічних документів, що регламентують технологічний процес;
- установлення з технічної точки зору причинно-наслідкового зв'язку між діями (бездіяльністю) певних осіб та настанням техногенного вибуху.

Перед експертизою з дослідження обставин і механізму техногенних вибухів можуть ставитись й інші завдання, пов'язані з провадженням у справі, якщо для розв'язання цих завдань необхідні спеціальні знання в галузі техногенної безпеки.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи відповідає кваліфікація суб'єкта технологічного процесу характеру роботи, яку він виконує?

Чи відповідав стан технологічного обладнання та устаткування встановленим нормативно-технічним вимогам?

Чи було оснащено технологічне обладнання та устаткування засобами контролю параметрів, управління й противарійного захисту, якщо так, - якими?

Чи були передбачені заходи щодо зниження вибухонебезпеки технологічної системи та технологічних блоків, що входили до неї?

Чи відповідали організація та виконання робіт (навести яких) вимогам технологічного процесу?

Чи відповідав порядок організації і проведення робіт з технічного обслуговування та ремонту технологічного обладнання й устаткування вимогам нормативно-технічної документації?

Чи відповідав порядок проведення протиаварійних тренувань встановленим вимогам?

Які обставини спричинили виникнення техногенного вибуху та його наслідки?

Де розташовувався епіцентр техногенного вибуху?

Що було першопричиною виникнення техногенного вибуху?

Який механізм виникнення техногенного вибуху?

Невиконання яких вимог нормативних актів перебуває у причинно-наслідковому зв'язку з настанням події техногенного вибуху?

Дії (бездіяльність) яких осіб з технічної точки зору перебувають у причинно-наслідковому зв'язку з настанням події техногенного вибуху?

Експерту слід надати протокол огляду місця техногенного вибуху з усіма додатками, протоколи відтворення обстановки й обставин події, а також речові докази.

Тема 7. ЕКСПЕРТИЗИ МАТЕРІАЛІВ І РЕЧОВИН

Криміналістична експертиза матеріалів і речовин проводиться з метою дослідження слідів-речовин та слідів-предметів (речових доказів) для отримання фактичних даних, які можуть бути використані в доказуванні.

Такі дослідження проваджуються з використанням як спеціальних криміналістичних, так і з застосуванням фізико-хімічних методів. Використовуються спектрографи, мас-спектрометри, газові хроматографи, рентгенівські дифрактометри, атомно-абсорбційні спектрофотометри та інші технічні засоби.

Основні підвиди даної експертизи:

- експертиза волокон і волокнистих матеріалів;
- експертиза лакофарбових матеріалів і покриттів;
- експертиза нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів;
- експертиза наркотичних засобів, сильнодіючих речовин;
- експертиза рідин, що містять спирт;
- експертиза металів і сплавів;
- експертиза полімерів, пластмас та скла.
- експертиза встановлення наявності пестицидів у навколишньому середовищі.

Залежно від наявності обладнання і спеціалістів, в установах можуть досліджуватись матеріали і речовини, які не згадуються в цьому переліку.

Метою експертизи матеріалів і речовин є: виявлення на предметах обстановки місця події (предметах-носіях) мікрочастинок або мікрослідів певних матеріалів і речовин (частинок фарби, слідів пально-мастильних матеріалів, слідів металізації, мікрволокон, частинок наркотичних засобів тощо); визначення роду (виду) матеріалів і речовин за класифікаціями, що існують в науці, техніці та на виробництві (за хімічним складом, фізичними властивостями, призначенням тощо); встановлення спільної родової (групової) належності матеріалів і речовин; встановлення походження матеріалів і речовин з певного джерела.

При підготовці об'єктів для дослідження необхідно дотримуватись таких правил:

1. У випадках, коли матеріали і речовини становлять об'єми рідин або сипкі маси, зразки надаються у вигляді середніх проб.

2. У разі відбору середньої проби рідини останню потрібно збовтати, а потім відлити не менш як 1 л в окрему посудину. Середня проба сипких речовин (піску, цементу та ін.) відбирається виїмками за допомогою щупа з різних за глибиною

місце кожної посудини (три–п'ять виїмок загальною масою 1,5–2 кг). При великих розмірах сховища проби слід відбирати в місцях, з яких найімовірніше походить частина сипкої речовини, яка досліджується (біля дверей, вікна, пролому тощо).

3. Зразки ниток, мотузок, шпагатів надаються загальною довжиною не менш як 3 м, відрізками з різних місць об'єктів. Зразок тканини повинен мати довжину 50–100 см. Якщо тканина має малюнок, він повинен повторюватись на зразку не менше трьох разів.

4. При необхідності досліджування нашарування або плями на предметах експерту необхідно надати сам предмет. Нашарування і плями необхідно прикрити аркушем білого паперу або тканиною, закріпленою по краях. Якщо вилучити предмет неможливо, надаються вирізки з плямами.

5. Предмети одягу та взуття, на яких припускається наявність волокон (інших мікрочастинок і нашарувань), необхідно загорнути кожний окремо в щільний білий папір (забороняється упаковувати їх в поліетиленові мішки, оскільки поліетилен має електростатичні властивості, під впливом яких локалізація мікрочастинок на об'єкті може зазнати змін).

Експертиза волокон і волокнистих матеріалів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сторонні волокна-накладення (мікрочастинок волокон), якою є їхня природа?
- 2) Чи є на одязі (зазначається предмет одягу, кому він належить) волокна-накладення спільної родової (групової) належності з волокнами, з яких виготовлена тканина іншого одягу (зазначається її назва, кому вона належить)?
- 3) Чи знаходились в контакті (з чим/ким) дані предмети одягу (інші об'єкти волокнистої природи)?
- 4) Чи не даними нитками був приладнаний відповідний гудзик до наданого для дослідження предмету одягу?
- 5) Чи не складала одну пару дані рукавиці?
- 6) Чи є клаптик тканини, знайдений на місці події, частиною даного предмета одягу?
- 7) Чи є в піднігтьових зрізах даної особи мікрочастинок волокон спільної родової (групової) належності з волокнами, з яких виготовлено тканину даного предмета одягу?

Експертиза лакофарбових матеріалів та покриттів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди (нашарування, плями, бризки) або частинки лакофарбових матеріалів (покриттів)?
- 2) Чи є дана речовина фарбою, до якого виду фарби вона належить?
- 3) Чи походять дані частинки від стандартного лакофарбового покриття легкового (вантажного) автомобіля?

4) Чи придатні частинки фарби, знайдені на місці події (предметі-носії), для ідентифікації за ними конкретної пофарбованої поверхні?

5) Чи мають надані зразки лакофарбових речовин (частинок покриттів) спільну родову (групову) належність?

6) Чи не становили раніше окремі частини лакофарбового покриття одну пофарбовану поверхню?

7) У який спосіб пофарбовано даний предмет?

8) Чи проводилось перефарбування даного предмета?

9) Якою фарбою був покритий даний предмет до перефарбування?

Експертиза нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

1) Чи є на предметі-носії сліди нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів? Якщо є, то яких саме?

2) Чи належать дані речовини (рідини) до нафтопродуктів та пально-мастильних матеріалів? Якщо належать, то до якого їх роду (виду)?

3) Чи мають дані нафтопродукти та пально-мастильні матеріали спільну родову (групову) належність?

4) Чи не походять дані нафтопродукти та пально-мастильні матеріали з однієї ємності?

Експертиза наркотичних засобів та сильнодіючих речовин

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

1) Чи є на предметі-носії (зазначається, на якому саме) сліди наркотичних засобів (сильнодіючих речовин)? Якщо є, то яких саме?

2) Чи є даний засіб наркотичним (чи є дана речовина сильнодіючою) і яким (якою) саме?

3) Чи мають дані наркотичні засоби (сильнодіючі речовини) спільну родову (групову) належність?

4) До якого виду наркотичних засобів належить наданий речовий доказ?

Експертиза рідин, що містять спирт

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

1) Чи належить дана рідина до міцних алкогольних напоїв? Якщо належить, то до якого їх виду?

2) Чи є дана рідина етиловим спиртом? Якщо так, то гідролізім чи ректифікатом?

3) Якою є міцність етилового спирту? Чи не розведений він?

4) Чи мають дані зразки спиртових рідин спільну родову (групову) належність?

5) Промисловим чи кустарним способом виготовлена спиртова рідина?

6) Чи придатний даний пристрій для виготовлення міцних спиртних напоїв? Чи є дана маса брагою, придатною для виготовлення самогону?

7) Чи є рідина, знайдена на місці події, самогоном і чи не є вона частиною об'єму рідини, яка знаходилась у бутілі, вилученому у підозрюваного?

- 8) Чи є в даній посудині (склянці, банці тощо) або на поверхні предмета (одягу, паперу) сліди рідин, що містять спирт?
- 9) Чи відповідає за своїми характеристиками алкогольний напій в даній пляшці характеристикам напою, зазначеним на етикетці?
- 10) Чи відповідає вино (горілка, коньяк) вимогам Держстандарту?
- 11) Чи відповідає вино (коньяк, горілка) назві, зазначеній на етикетці? Якщо ні, то якому найменуванню відповідає?
- 12) Чи не є з однієї партії вино (горілка, коньяк), вилучені і надані для дослідження?
- 13) Чи є сліди переклеювання етикетки на пляшці, якщо так, то які саме?

Експертиза металів і сплавів

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на об'єкті-носії (зазначається, на якому саме) сліди або мікрочастинки металу (сплаву) і якого (яких) саме?
- 2) З якого металу (сплаву) виготовлено даний об'єкт?
- 3) Чи мають дані металеві об'єкти (зазначається, які саме) спільну родову (групову) належність за матеріалом виготовлення?
- 4) Якою є марка металу (сплаву) виготовленого виробу?
- 5) Чи складали раніше одне ціле дані частини металевих предметів (шматки дроту, труб тощо)?

*– щодо дослідження підроблених монет:**

- 1) Чи не є дана монета підробленою?
- 2) Якщо монета фальшива, то яким засобом вона виготовлена?
- 3) Чи не виготовлені всі надані для дослідження монети одним засобом?
- 4) Чи виготовлені монети, надані для дослідження, засобом, описаним у показаннях обвинувачуваного?
- 5) Які матеріали були використані для виготовлення наданої для дослідження монети?
- 6) Чи не збереглися на монеті сліди інструментів чи пристроїв та інших технічних засобів, за допомогою яких вона могла бути виготовлена?
- 7) Чи не складали раніше єдину масу сировина монети і сировина, вилучена у відповідної особи?
- 8) Чи не використовувалися для підробки даної монети матеріали, які подані на дослідження?
- 9) Чи не використовувалися для підробки всіх наданих для дослідження монет однакові матеріали?

Експертиза полімерів, пластмас та скла

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи є на предметі-носії мікрочастинки полімерів, пластмас, скла?

* Для проведення експертизи цих об'єктів доцільно залучати фахівців інспекцій пробірного нагляду.

2) До якого роду (виду) належить даний полімерний матеріал (пластмаса, скло)?

3) З якого виду полімерного матеріалу (пластмаси, скла) виготовлено даний предмет?

4) Чи мають дані зразки полімерних матеріалів (пластмаси, скла) спільну родову (групову) належність?

5) Чи не складали раніше одне ціле дані частинки пластмаси (інших матеріалів)?

6) Чи не є осколки скла, вилучені з місця події, осколками фар відповідного автомобіля?

7) Чи не є надані осколки скла, частинами фар автомобіля, наприклад, «ВАЗ 21099»?

8) На автомобілях яких марок встановлюється скло фар, осколки якого вилучені з місця події злочину?

9) Чи не знаходяться на одязі певної особи осколки скла і якщо так, то чи не одну групу становлять вони з осколками скла, вилученими з місця події?

Експертиза продуктів харчування

Експертиза продуктів харчування проводиться з метою встановлення відповідності їх вимогам стандартів, дотримання норм вмісту сировини у виробках та дотримання технологічних норм при їх виготовлення, визначення фактів і засобів їх фальсифікації. Вирішуються також питання про відповідність продуктів вимогам безпеки для здоров'я людей, концентрації шкідливих речовин.

При проведенні експертизи широко застосовуються спектрофотометри, газові та рідинні хроматографи, рефрактометри, мікроскопи, набори для тонкошарової хроматографії та інші науково-технічні засоби.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

1. Молоко і молочні продукти:

1) Якою є жирність молочних продуктів, наданих для дослідження?

2) Якою є кислотність молокопродуктів, наданих для дослідження?

3) Чи не містить молоко зайвих домішок (борошно, крохмаль)?

4) Чи відповідає назва продуктів (напр., «Сир», «Морозиво» тощо) їх вмісту і вимогам Держстандарту?

2. Хліб, булочно-кондитерські вироби, мед:

1) Чи відповідають фізико-хімічні показники хлібобулочних виробів вимогам Держстандарту?

2) Чи відповідає даний кондитерський виріб своїй назві за Держстандартом?

3) Із застосуванням якого виду жиру виготовлений даний виріб (олія, масло, маргарин)?

4) Чи є даний мед натуральним?

5) Чи немає в даному медові домішок? Якщо є, то які саме?

6) Якою є вологість цукру?

7) Надані для дослідження цукерки є цукерками кустарного чи промислового виготовлення?

3. Ковбасні і копчені вироби:

- 1) Яким є вміст вологи у виробі? Чи відповідає він встановленій нормі?
- 2) Яким є вміст крохмалю, солі у виробі?
- 3) Чи відповідає наданий для дослідження виріб вимогам Держстандарту?
- 4) Чи відповідають фізико-хімічні показники ковбаси, наданої для дослідження, показникам ковбаси даної назви?

4. Готові вироби і напівфабрикати:

- 1) Яким є вміст м'яса у відповідних напівфабрикатах?
- 2) Якою є вологість виробу з м'яса?
- 3) Яким є вміст наповнювача (хліба) у наданих виробах?
- 4) Чи повністю закладені в кулінарні вироби за відповідними показниками відповідні продукти (цукор, молоко, жир і т.ін.)?
- 5) З якого м'яса (свинина, яловичина, баранина тощо) виготовлено фарш?
- 6) Чи містяться субпродукти в кулінарному виробі, фарші?
- 7) Чи міститься наповнювач у фарші і в якій кількості? Яким є співвідношення основного продукту і наповнювача?

Експертиза пестицидів.

Основними завданнями експертизи встановлення шкідливих речовин у навколишньому середовищі (пестицидів) є:

встановлення належності пестицидів до стандартизованої групи (виробничої, хімічної, гігієнічної тощо) відповідно до існуючої класифікації;

встановлення спільної (різної) родової (групової) належності, єдиного джерела походження, належності до єдиної маси тощо.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

- Чи є дана речовина пестицидом? Якщо так, яким саме?
- Чи містяться в зразках рослин (грунту, води) пестициди?
- Чи мають спільну родову (групову) належність надані зразки пестицидів?
- До якої групи небезпеки згідно з гігієнічною класифікацією належать надані зразки пестицидів?

Чи дозволено використання в Україні наданих пестицидів?

Тема 8. Можливості окремих видів технічних та технологічної експертиз

АВТОТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Автотехнічна експертиза встановлює технічний стан автотранспорту, механізм дорожньо-транспортної пригоди (далі – ДТП) та інші обставини. При її проведенні широко використовуються растрові електронні мікроскопи, ендоскопи, діагностичне обладнання для зняття параметрів дороги, динамічних та статичних характеристик транспортних засобів (далі – ТЗ), дефектоскопи та інші науково-технічні методи і засоби.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Які несправності, виходячи з вимог правил дорожнього руху (далі – ПДР) щодо технічного стану ТЗ, мала (мав) система (механізм, вузол, агрегат) даного ТЗ?
- 2) Коли і де виникла відповідна несправність?
- 3) Якою є причина виникнення відповідної несправності ТЗ?
- 4) Який вплив мала дана несправність на виникнення ДТП?
- 5) Чи мав місце причинний зв'язок між відповідною несправністю і ДТП?
- 6) Якою є безпосередня причина пригоди?
- 7) Коли – до ДТП чи у процесі її розвитку – виникли дані несправності?
- 8) Чи не має ТЗ ознак, які вказують на те, що наявні пошкодження або несправності не пов'язані з ДТП?
- 9) Якою є причина відмови в роботі даного механізму, системи (рульового управління, гальмової системи та ін.) ТЗ?
- 10) Чи є відмова в роботі наслідком конструктивних недоліків системи (механізму) або порушення правил її (його) експлуатації?
- 11) Чи мав водій можливість виявити несправність до відмови в роботі системи або механізму?
- 12) Чи мав водій технічну можливість запобігти ДТП за наявності даної несправності*?
- 13) Якою була швидкість ТЗ при даній довжині слідів гальмування (якщо сліди різної довжини перериваються, на це слід вказати)?
- 14) Якою є максимально допустима швидкість ТЗ за умови даної видимості дороги (зазначається, якою була видимість дороги)?
- 15) Скільки часу сплинуло з моменту вжиття водієм заходів для зупинення свого ТЗ до моменту його наїзду на даний об'єкт?

* Момент виникнення небезпеки для руху, як правило, має встановлюватись слідчим (судом) і зазначатись у постанові (ухвалі) про призначення експертизи. Якщо у постанові (ухвалі) момент виникнення небезпеки не вказано, то експерт, виходячи з аналізу дорожньої обстановки, вправі визначити його самостійно. Якщо експерт вважає, що небезпека руху виникла не в той момент, який зазначено в постанові (ухвалі) про призначення експертизи, він має вказати мотиви незгоди з позицією слідчого (суду) і дати два варіанти вирішення поставленого питання).

- 16) Якою є максимально допустима швидкість ТЗ на закругленні дороги даного радіусу?
- 17) Чи можливо було за певних умов запобігти перекиданню ТЗ?
- 18) Якою є найменш безпечна дистанція між ТЗ в умовах даної дорожньої обстановки?
- 19) Яка відстань є необхідною для безпечного руху в умовах даної дорожньої обстановки?
- 20) Яким є гальмовий та (або) зупинний шлях ТЗ за певної швидкості його руху в умовах даної дорожньої обстановки?
- 21) Як повинен був діяти водій в даній дорожній обстановці, виходячи з технічних вимог ПДР, з метою забезпечення безпеки руху?
- 22) Чи можливо було запобігти зіткненню ТЗ за даних обставин і якщо так, то в який спосіб?
- 23) Чи мав водій технічну можливість запобігти наїзду з моменту виникнення небезпеки для руху?
- 24) Чи відповідали дії водія технічним вимогам ПДР?
- 25) З якою швидкістю рухався ТЗ? Якщо ця швидкість перевищувала встановлені обмеження (зазначається, які саме), то чи мав водій технічну можливість уникнути контакту з перешкодою (зазначається, якою саме), якщо ця швидкість не перевищувала допустиму?
- 26) Чи мав водій технічну можливість шляхом екстреного гальмування зупинити ТЗ з моменту виникнення небезпеки для руху (вказується момент виникнення небезпеки), не доїжджаючи до потерпілого?

ТРАНСПОРТНО-ТРАСОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Об'єктами даної експертизи є сліди, залишені ходовими та виступаючими частинами ТЗ на дорозі та елементах дорожньої обстановки, слідоутворюючі об'єкти (шини, деталі тощо) або зліпки, копії цих об'єктів, протоколи огляду місці події і показання учасників та очевидців. Призначати транспортно-трасологічну експертизу доцільно лише тоді, коли є можливість надати експертові об'єкти, які перебували в контактi, або матеріали справи, в яких зафіксовані відповідні сліди.

Основною метою транспортно-трасологічної експертизи є:

- ідентифікація по слідах, залишених ТЗ, певного його екземпляра або встановлення його типу, моделі;
- визначення взаємного розташування ТЗ на момент їх зіткнення;
- визначення місця зіткнення ТЗ і місця наїзду на перешкоду (потерпілого), встановлення механізму утворення слідів.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи залишені певні сліди (вказуються, які саме і на чому) ходовими частинами (колесами, шинами, гусеницями тощо) даного ТЗ?

- 2) Чи залишені сліди певними частинами даного ТЗ, що виступають? До якого типу (марки, моделі) належить ТЗ, яким залишено дані сліди?
- 3) Яким було взаємне розташування ТЗ на момент їх зіткнення?
- 4) Яким було взаємне розташування ТЗ і перешкоди (потерпілого) на момент наїзду на останню (останнього)?
- 5) Який з транспортних засобів на момент їх зіткнення стояв, а який рухався? На якому місці дороги сталося зіткнення транспортних засобів (наїзд на пішохода)?*
- 6) Яким є механізм утворення слідів (удар, ковзання тощо)?
- 7) У якому напрямку відносно слідосприймаючої поверхні рухався ТЗ?
- 8) Хто з осіб, які знаходилися в ТЗ під час ДТП (вказуються прізвища, ім'я та по батькові осіб), перебував за кермом?
- 9) Який з двох ТЗ робив випередження, виходячи з відповідних слідів?
- 10) Чи не заподіяне відповідне ушкодження даним ТЗ?

ПОЖЕЖНО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Головною метою пожежно-технічної експертизи є встановлення осередку займання, шляхів і часу поширення горіння, причини виникнення пожежі, визначення пожежонебезпечних властивостей речовин і матеріалів, а також відповідності технічного стану об'єкта протипожежним нормам.

Перед пожежно-технічною експертизою можуть ставитись й інші завдання, пов'язані з розслідуванням (судовим розглядом) справ про пожежі, якщо для розв'язання цих завдань необхідні спеціальні знання в галузі пожежної справи.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Коли виникла пожежа?
- 2) Скільки часу тривала пожежа?
- 3) Де знаходилося джерело займання?
- 4) Якими шляхами поширювався вогонь від джерела займання?
- 5) Чим пояснюється найбільш інтенсивне горіння в даному місці об'єкта?
- 6) Чи є можливим займання даної речовини (матеріалу) від даного джерела займання?
- 7) Чи є можливим самозаймання даних речовин (матеріалів) за певних умов конкретного випадку?
- 8) Якою є температура самозаймання даної речовини (матеріалу)?
- 9) Якою є максимальна температура горіння даних матеріалів?
- 10) Чи відповідав стан об'єкта вимогам правил пожежної безпеки? Якщо не відповідав, то чи вплинуло недотримання цих правил на виникнення і розвиток пожежі?

* Для вирішення питань про взаємне розташування ТЗ і потерпілого та про особу, яка керувала ТЗ, призначається комплексна судово-медична та транспортно-трасологічна експертиза.

- 11) Чи не є причиною виникнення пожежі аварійний стан електричної мережі (коротке замикання, перенавантаження мережі)?
- 12) Що було первинним у виникненні пожежі: займання чи вибух?
- 13) З якої причини не спрацював автоматичний протипожежний пристрій?
- 14) Чи належним чином використовувалась протипожежна техніка під час гасіння даної пожежі?
- 15) Що є безпосередньою причиною пожежі?
- 16) Чи знаходяться в причинному зв'язку відповідні обставини і факти з фактом виникнення пожежі?
- 17) Що було умовою, яка сприяла виникненню пожежі і настанню її шкідливих наслідків?

БУДІВЕЛЬНО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи відповідає будівля (зазначається яка, її місцезнаходження) проекту і вимогам будівельних норм і правил (далі – БНП)? Якщо не відповідає, то які є відхилення від вимог БНП?*
- 2) Якою є вартість будівельних робіт (переобладнання об'єкта, відбудовний ремонт тощо)?
- 3) Чи відповідає проектно-кошторисна документація (зазначається характер робіт і назва об'єкта) вимогам БНП та інших державних стандартів з питань будівництва?
- 4) Чи були виконані на об'єкті роботи, про які йдеться у звітній документації (зазначається, які саме роботи)?
- 5) В якому обсязі виконано будівельні роботи на даному об'єкті (вказуються реквізити об'єкта) та якою є їхня вартість?
- 6) Чи забезпечувала несуча спроможність даної конструкції (вказується об'єкт дослідження) безпечну експлуатацію будівлі?
- 7) Чи відповідає стан об'єкта технічним нормам, чи не знаходиться він в аварійному стані?
- 8) Якою є технічна причина аварії на даному об'єкті (зазначається характер аварії, де і коли вона сталася)?
- 9) Чи є можливим, і в яких варіантах, поділ домоволодіння (зазначити, якого саме) в натурі відповідно до ідеальних часток співвласників? Якщо такий поділ неможливий, то які є варіанти поділу в частках, близьких до ідеальних, і яким є розмір компенсації співвласникові, частка якого після поділу буде меншою за його ідеальну частку?

* Ті ж самі питання щодо реконструйованої будівлі.

10) Якими є можливі варіанти порядку користування присадибною територією (вказується адреса) відповідно до ідеальної частки кожного із співвласників домоволодіння?

11) Якою є вартість частин домоволодіння після поділу?

12) Якою є дійсна (реальна) вартість об'єкта з урахуванням його фізичного зношення на момент оцінювання?

ТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань (див.: Додаток 1):

1) Якою є вартість даного виробу за цінами, які були на момент його придбання (зазначається час придбання)?

2) Якою є дійсна (реальна) вартість даного виробу з урахуванням його зношення? Якою є дійсна (реальна) вартість домашнього майна, зазначеного в позовній заяві, з урахуванням зношення?

3) З якого виду тканини виготовлено даний виріб?

4) Якими є товарні характеристики шматка тканини, знайденого на місці події?

5) Чи входили до комплекту спортивні брюки з трупа гр. А. та куртка, знайдена вдома у підозрюваного гр. К.?

6) Чи відповідає маркірування виробу його характеристикам за державним стандартом України (ДСТУ)?

7) Чи відповідає співвідношення компонентів матеріалу даної тканини вимогам ДСТУ? Чи має даний виріб виробничі дефекти? Якщо так, то які саме?

8) Які фактори спричинили пошкодження (зазначається характер пошкоджень) даного виробу?

9) Чи відповідає даний виріб вимогам ДСТУ? Якщо не відповідає, то чи придатний він для продажу і за яких умов?

10) Чи правильно визначено сортність виробу? Якщо неправильно, то до виробів якого сорту його слід віднести?

11) Яким способом (кустарним чи промисловим) виготовлено даний виріб?

12) Вітчизняного чи закордонного виробництва є даний виріб? Якщо закордонного, то в якій країні його вироблено?

13) Чи забезпечували умови складських приміщень на даній базі збереження товарної продукції?

14) Чи забезпечували дані тара і прийоми упаковки товарної продукції її зберігання?

15) Яким є дійсний (реальний) розмір шкоди, заподіяний гр. А. пожежею (іншими діями) відносно майна?

АВТОТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА

Різновидом товарознавчої експертизи є автомобільно-товарознавча експертиза (автотоварознавча експертиза), об'єктами якої є автотранспортні засоби та їх комплектуючі.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Якою є первинна (дійсна) вартість ТЗ (зазначається марка, рік виготовлення)?
- 2) Якою є залишкова вартість ТЗ (зазначається його марка і державний реєстраційний номер), пошкодженого внаслідок ДТП, іншої події?
- 3) Яку грошову суму становить матеріальна шкода, завдана власнику автомобіля (зазначається прізвище, ім'я та по батькові власника, марка автомобіля, його державний реєстраційний номер) внаслідок.... (зазначається подія, що призвела до матеріальної шкоди)?
- 4) Чи укомплектовано ТЗ відповідно до нормативно-технічної документації підприємств-виробників? Якщо ні, то в чому саме полягає недокомплект?
- 5) В якому році виготовлено даний ТЗ (агрегат, вузол, деталь)?
- 6) До якого типу належить даний двигун, якими є його основні технічні характеристики?
- 7) Чи придатний ТЗ (його деталі, вузли, агрегати) до подальшої експлуатації?
- 8) Чи піддавався ТЗ (його деталі, вузли, агрегати) ремонтним або відновлювальним роботам? Якщо так, то яким саме? Якою є якість і вартість виконаних робіт?
- 9) Чи замінювались у ТЗ окремі його деталі, вузли, агрегати? Якщо замінювались, то які саме?
- 10) Яким є ступінь експлуатаційного зношення ТЗ (його деталей, вузлів, агрегатів)? Яким є процентний показник залишкової вартості ТЗ (деталей, вузлів, агрегатів)?
- 11) Чи можливо провести ремонтні чи відновлювальні роботи пошкодженого ТЗ (його деталей, вузлів, агрегатів)? Якщо можливо, то якими є обсяг, характер і вартість цих робіт?

ЕКСПЕРТИЗА КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ І ПРОГРАМНИХ ПРОДУКТІВ

Головною метою експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів є:

- встановлення технічного стану комп'ютерної техніки;
- виявлення інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, та визначення її цільового призначення;

- встановлення відповідності програмних продуктів певним параметрам;
- встановлення авторства програмного продукту;
- визначення вартості комп'ютерної техніки, її комплектуючих та програмних продуктів.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Чи належить даний технічний засіб до комп'ютерної техніки?
- 2) Якою комп'ютерною технікою є відповідний пристрій і якими є його характеристики?
- 3) Які технічні несправності має даний комп'ютер або його окремі блоки та пристрої і як ці несправності впливають на роботу комп'ютера (блока, пристрою)?
- 4) Чи міститься на даному носії якась інформація і якщо так, то яке її цільове призначення?
- 5) Чи є на носіїв інформація, що була знищена, і чи можливо її відновити?
- 6) Чи можна за допомогою даного програмного продукту реалізувати функції, передбачені технічним завданням на його розробку?
- 7) Чи є можливим вирішення певного завдання за допомогою даного програмного продукту?
- 8) Чи відповідає стиль програмування досліджуваного програмного продукту стилю програмування певної особи?
- 9) Чи відповідають прийоми і засоби програмування, що використовувалися при створенні досліджуваного програмного продукту, прийомам і засобам, які властиві даному програмісту?
- 10) Якою є вартість програмного забезпечення (на час його придбання, вилучення, проведення експертизи)?
- 11) Якою є вартість окремих модулів, що входять до складу програмного продукту?
- 12) Якою є вартість комп'ютерної техніки (окремих комплектуючих) на час придбання (вилучення, проведення експертизи)?

ГРУНТОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА

Головною метою ґрунтознавчої експертизи є:

- виявлення на предметах-носіях мікронашарувань (часток) ґрунтового походження, визначення їхньої природи, а також встановлення спільної родової (групової) належності з наданими зразками;
- встановлення походження ґрунту на предметах-носіях з певної ділянки місцевості (іншого місця події);
- встановлення механізму утворення ґрунтових нашарувань.

При підготовці і призначенні ґрунтознавчої експертизи слід дотримуватись таких правил:

1. При дослідженнях ґрунтових об'єктів з метою встановлення їхнього походження з певної ділянки місцевості як порівняльні матеріали направляються зразки ґрунту з місця, де за припущенням слідчого (судді), знаходився предмет-носій (місце виявлення трупа, слідів взуття тощо) та інших місць в межах ділянки, яка ідентифікується. Крім того, слід надавати контрольні зразки з суміжних ділянок, які відрізняються від тієї, яка ідентифікується, наприклад, з сусіднього поля, яке засіяне іншою культурою, з ділянки, яка має інший характер рослинності, інший профіль тощо;

2. Відбір зразків проводиться з урахуванням особливостей ділянки, яка ідентифікується. Якщо ділянка має відносно однорідну поверхню, то відбираються два-три зразки з поверхневого шару місця контакту предмета-носія з ґрунтом і не менше двох контрольних зразків з кожної суміжної ділянки, яка відрізняється від тієї, що ідентифікується, а за відсутності таких відмінностей – з чотирьох сторін від місця події на відстані 20, 50 та 100 м.

3. Якщо ділянка являє собою западину (яр, канаву, яму тощо), зразки відбираються з дна і різних шарів стін, схилів, а контрольні – з поверхні ґрунту біля западин та з суміжних ділянок місцевості;

4. Зразки відбираються з поверхневого шару ґрунту на глибині не більше 5 см масою 100–150 г і упаковуються в паперові пакети;

5. Усі зразки висушують на повітрі і помішують у пакети.

6. До постанови (ухвали) про призначення експертизи слід додати протокол огляду місця події з планом-схемою. Якщо огляд предметів-носіїв ґрунту оформлено окремим протоколом, він також додається до постанови (ухвали) про призначення експертизи. Важливо, щоб у наданих експерту матеріалах були позначені місця відбору зразків ґрунту. Крім того, слід надати довідку про метеоумови за період від події до часу відбору зразків. Якщо в цей період на місці події проводились роботи, які могли змінити характеристики ґрунту (перекопування, будівельні, вантажні та інші роботи, внаслідок яких на ґрунті могли залишитись сторонні домішки), про це також слід повідомити експерта.

7. Кожний предмет, на якому виявлено нашарування ґрунту, упаковується окремо. До упаковок має прикріплюватись бирка із зазначенням номера зразка і місця його вилучення. Останні дані слід узгоджувати з планом-схемою місця

Завданням ґрунтознавчої експертизи є вирішення наступних питань:

1) Чи є нашарування ґрунту (об'єктів ґрунтово-мінерального походження) на предметі-носії (зазначається, на якому саме)?

2) Чи мають порівнювані об'єкти (нашарування на предметі-носії та ґрунт з місця події) спільну родову (групову) належність?

3) Чи походять дані об'єкти (зазначаються, які саме) з певної ділянки місцевості (іншого місця події)?

4) Яким є механізм утворення даних ґрунтових нашарувань?

5) Які ознаки, що вказують на особливості місця їх походження, мають нашарування на даному об'єкті?

СУДОВО-ХІМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Яким є хімічний склад даної речовини?
- 2) Чи належить речовина, надана для дослідження, до вибухових, наркотичних, отруйних, сильнодіючих чи інших видів речовин?
- 3) Чи є в певному об'єкті (залишках їжі, напої) речовина, що за певних умов може бути отрутою, якщо так, то що це за отрута і в якій кількості вона міститься?
- 4) Чи є дана речовина фарбою, якщо так, то яким є її склад?
- 5) Чи не є частинки, вилучені з місця події, частинками фарбового покриття даного предмета?
- 6) Чи не піддавалася поверхня даного предмета фарбуванню?
- 7) Чи є в попелі залишки певної речовини ?
- 8) Чи належать дані волокнисті матеріали одному шматку тканини, одній партії тканини?
- 9) З якого металу виготовлено даний предмет?
- 10) Чи є на відповідному об'єкті частинки металу і якщо так, то якого?
- 11) Продуктом горіння якого матеріалу є досліджувана речовина (напр., попіл)?
- 12) Чи є дана речовина нафтопродуктом – бензином, гасом тощо? Якщо так, до якого виду належить?
- 13) Чи є дана речовина наркотиком і якщо так, то до якого виду наркотиків належить?
- 14) Чи немає на даному об'єкті слідів наркотичної або сильнодіючої речовини?
- 15) Чи належить дана рідина до категорії таких, що самозаймаються, і чи могла вона сама загорітись за певних умов?
- 16) Чи є суміш (певних речовин) вибухонебезпечною?
- 17) Чи може статися вибух (певної речовини або суміші речовин) за даних умов?
- 18) Чи може надана для дослідження речовина утворити вибухову суміш і якщо так, то в сполученні з якими речовинами така суміш утвориться?

Комплексна судово-хімічна і хіміко-фізична експертиза

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Яку назву має надана для дослідження речовина?
- 2) Яким є склад даної речовини (грунту, пилу, порошку, пороху, клею, металевого сплаву і т.ін.)?
- 3) В чому подібні і в чому відмінні досліджуваний об'єкт і зразок за своїм речовинним складом?

- 4) Чи є однорідними за складом барвника чорнил олівець, яким виконано текст даного документу, і наданий олівець?
- 5) Якою речовиною утворено плями на предметі?
- 6) За допомогою якого реактиву витравлено текст у документі?
- 7) Яка рідина міститься в даній посудині?
- 8) Чи не містить дана речовина домішок інших речовин і якщо так, то яких саме і в яких пропорціях?
- 9) Чи не була дана тканина перефарбована і якщо так, то яким був первинний колір тканини?
- 10) Чи є на даному предметі сліди певних речовин (мастильного матеріалу, горючої рідини тощо)?
- 11) Чи є в даному харчовому продукті речовини, шкідливі для здоров'я, і якщо так, то які саме і в якій кількості?
– *при дослідженні, напр., губної помади:*
 - 1) Чи є досліджувана речовина губною помадою?
 - 2) До якого тону (№) належить дана помада?
 - 3) Чи не має дана губна помада які-небудь характерні ознаки?

СУДОВО-АГРОТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Головною метою даного виду експертизи є вирішення питань, пов'язаних з рільництвом, технологією овочівництва, садівництва (якість сівби, посадки, догляду за посівами, збиранням врожаю, стан культури, засміченість бур'янами, вологість тощо).

Експертами є фахівці в галузі агрономії (агрономи, агротехніки викладачі навчальних закладів, співробітники науково-дослідних установ та ін.).

Зразки продукції беруться в різних місцях і з різної глибини в кількості: зерна – не менше 1 кг., насіння трав – 100–250 гр., овочів – 200–250 гр.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Якою сільськогосподарською культурою є відповідна маса?
- 2) Чи відповідають ознаки відповідної культури тим, що зазначені в документах?
- 3) Чи є однорідними між собою зерно (культура, борошно), вилучене в одному місці, і зерно, вилучене в певному (зазначити, в якому) місці? Чи не виключається їхня належність до однієї маси?
- 4) Зерном врожаю якого року є відповідна культура?
- 5) Чи є надане зерно (культура) зерном (культурою) врожаю теперішнього року? Чи відповідає воно тому, що зазначено у певних документах?
- 6) Чи є відповідне зерно озимим чи яровим?
- 7) Під посів якої культури було відведене певне поле (ділянка)?

- 8) Якою є норма висіву (посадки) на даній площі певної культури і яка норма була фактично застосована?
- 9) Який врожай певної культури повинен був бути зібраний з даної площі?
- 10) Чи є дійсними дані, надані в документах, про те, що на даній території посіяно (посаджено) скільки-то відповідної культури?
- 11) Чи правильно здійснено списання зерна на відходи в певних випадках?
- 12) Чи могло протравляння зерна певними хімікатами вплинути на масу зерна і яким чином?
- 13) Чи обгрунтовано списано таку-то кількість зерна як природне убуння під час зберігання?
- 14) Чи піддавалося насіння, підготовлене для посіву, сортуванню, протравлянню, намочуванню і яровизації?
- 15) Чи відповідала основним стандартам якість насіння, яким здійснювався посів?
- 16) Чи були допущені в даному господарстві при проведенні сівби порушення агротехнічних правил і якщо так, то в чому вони полягали та які наслідки спричинили (або могли спричинити)?
- 17) Чи правильно в даному господарстві здійснювалися попереджувальні і винищувальні заходи боротьби зі шкідниками і хворобами рослин і якщо ні, то в чому конкретно виражалися порушення і які наслідки спричинили (або могли спричинити)?
- 18) Чи були допущені в даному господарстві при проведенні збору врожаю порушення агротехнічних правил і якщо так, то в чому вони полягали і які наслідки спричинили (або могли спричинити)?
- 19) Чи не виявилось псування зерна (інших культур) наслідком порушення агротехнічних правил і якщо так, то яких саме?
- 20) Якою є причина псування зерна (насіння або інших культур)?
- 21) Яким є ступінь псування зерна і чи може воно бути використане?
- 22) Чи є причинний зв'язок між відповідним порушенням агротехнічних правил і псуванням зерна (інших культур)?

СУДОВО-ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Екологічна експертиза – експертиза, здійснювана спеціально уповноваженими державними органами та екологами-експертними об'єднаннями громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці допроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне

використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Об'єктами екологічної експертизи є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини надзвичайної екологічної ситуації, а саме: локальна земельна ділянка, на якій виявлені ознаки негативного антропогенного впливу, у тому числі забруднені земельні ділянки, ділянки із частковим або повним руйнуванням родючого шару ґрунту, забруднені площі зелених насаджень, території вивезення, складування й знищення відходів виробництва і споживання тощо; забруднені водні простори (ділянки рік, озер, водоймищ); забруднений повітряний простір; проби атмосферного повітря, води, ґрунту, відібрані в межах антропогенного забруднення навколишнього середовища; зразки флори й фауни, які піддалися негативному антропогенному впливу; виробничі й складські приміщення промислових, комунальних та інших підприємств і організацій, їх очисні спорудження, газоочисні й пилоуловлювальні установки тощо; механізми, устаткування, їх вузли та деталі з місця, де відбулася надзвичайна екологічна ситуація; відомості з технічної документації й актів перевірки екологічного стану об'єктів; результати обстеження об'єктів навколишнього середовища санітарно-епідеміологічними, природоохоронними й іншими спеціально уповноваженими органами; інші джерела інформації про негативний антропогенний вплив на навколишнє середовище.

Об'єктами екологічної експертизи можуть виступати біосфера, її стан, зміни що виникли внаслідок діяльності відповідних осіб, сама діяльність людей у навколишньому природному середовищі (технологічні й інші процеси, порушення екологічного законодавства); допроектні, проектні матеріали, документація щодо впровадження нової техніки, технологій, матеріалів, речовин, продукції, реалізація яких може призвести до порушення екологічних нормативів, негативного впливу на стан навколишнього природного середовища, створення загрози здоров'ю людей; проектна документація, техніко-економічне обґрунтування і розрахунки з побудові, реконструкції підприємств та інших об'єктів, що можуть впливати на стан навколишнього середовища; матеріали і речовини, а також продукція, системи й об'єкти, виробництво яких або їх реалізація можуть призвести до порушення норм екологічної безпеки або створити небезпеку для здоров'я людей; інвестиційні проекти, техніко-економічні обґрунтування і розрахунки, проекти і робочі проекти на будівництво нових та розширення, реконструкцію, технічне переозброєння діючих підприємств; документація з перепрофілювання, консервації та ліквідації діючих підприємств, окремих цехів, виробництв та інших промислових і господарських об'єктів, в т. ч. військового та оборонного призначення, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища; проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів; екологічні ситуації, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також діючі об'єкти та комплекси, що мають значний

негативний вплив на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей.

Мета екологічної експертизи – запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах, забезпечення екологічної безпеки громадян та їх права на інформацію про стан навколишнього середовища.

Завдання екологічної експертизи:

- визначення ступеня екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності;
- організація комплексної, науково обгрунтованої оцінки об'єктів екологічної експертизи;
- встановлення відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства, санітарних норм, будівельних норм і правил;
- оцінка впливу діяльності об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища, здоров'я людей і якість природних ресурсів;
- оцінка ефективності, повноти, обгрунтованості та достатності заходів щодо охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людей;
- визначення дотримання або порушення норм екологічної безпеки, характеру і розміру збитку, заподіяного допущеними порушеннями, прогнозування можливих негативних наслідків, одержання інших доказів у справі;
- підготовка об'єктивних, всебічно обгрунтованих висновків екологічної експертизи.

Екологічна експертиза надає можливість цілеспрямованої діяльності щодо захисту здоров'я, життя, прав і свобод людини, охорону навколишнього середовища. Частіш за все вона має місце у справах про посадові та господарські злочини, злочини, які пов'язані з заподіянням шкоди навколишньому середовищу, забрудненням річок, водосховищ, озер, підземних ґрунтових вод, моря, земельних ділянок, атмосферного повітря.

Громадяни України мають право як на екологічну безпеку, так і на обізнаність щодо екологічної обстановки і стану навколишнього середовища. Тому у відповідності з конституційними нормами та нормами екологічного права екологічна експертиза може бути здійснена при проведенні розслідування як за ініціативою слідчого, так і за клопотанням потерпілого чи інших учасників процесу.

Законодавством встановлені як норми екологічного права, так і обов'язковість державної екологічної експертизи у сфері господарської діяльності, яка впливає на стан навколишнього середовища.

Проведення державної екологічної експертизи регламентовано Законом України “Про екологічну експертизу” від 9 лютого 1995р.

Підприємства, діяльність яких пов'язана із впливом на стан навколишнього середовища, як мінімум, повинні бути обладнані технічними засобами очищення і знезаражування викидів, а також приладами, що забезпечують контроль за складом і масою шкідливих речовин і характеристикою шкідливих факторів.

Суб'єктами екологічної експертизи є:

- Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, його органи на місцях, створювані ними спеціалізовані установи, організації та еколого-експертні підрозділи чи комісії;
- органи та установи Міністерства охорони здоров'я України – в частині, що стосується експертизи об'єктів, які можуть негативно впливати чи впливають на здоров'я людей;
- інші державні органи, та органи виконавчої влади на місцях відповідно до законодавства;
- громадські організації екологічного спрямування чи створювані ними спеціалізовані формування;
- інші установи, організації та підприємства, в т. ч. іноземні юридичні і фізичні особи, які залучаються до проведення екологічної експертизи;
- окремі громадяни в порядку, передбаченому цим Законом та іншими актами законодавства.

Основними принципами екологічної експертизи є:

- законність;
- гарантування безпечного для життя та здоров'я людей навколишнього природного середовища;
- збалансованість екологічних, економічних, медико-біологічних і соціальних інтересів та врахування громадської думки;
- наукова обґрунтованість, незалежність, об'єктивність, комплексність, варіантність, превентивність, гласність;
- екологічна безпека, територіально-галузева і економічна доцільність реалізації об'єктів екологічної експертизи, запланованої чи здійснюваної діяльності;
- державне регулювання;

Щодо *форм* екологічної експертизи, в Україні здійснюється державна, громадська та інші екологічні експертизи.

Висновки державної екологічної експертизи є обов'язковими для виконання. Приймаючи рішення щодо подальшої реалізації об'єктів екологічної експертизи, висновки державної екологічної експертизи враховуються нарівні з іншими видами державних експертиз.

Висновки громадської та іншої екологічної експертизи мають рекомендаційний характер і можуть бути враховані при проведенні державної

екологічної експертизи, а також при прийнятті рішень щодо подальшої реалізації об'єкта екологічної експертизи.

Державна екологічна експертиза організується і проводиться еколого-експертними підрозділами, спеціалізованими установами, організаціями або спеціально створюваними комісіями Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, Міністерства охорони здоров'я України, їх органів на місцях із залученням інших органів державної виконавчої влади.

До проведення державної екологічної експертизи можуть у встановленому порядку залучатися фахівці інших установ, організацій і підприємств, а також експерти міжнародних організацій.

Здійснення державної екологічної експертизи є обов'язковим для видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку.

Екологічна експертиза може мати місце ще до початку кримінального процесу, а її висновки можуть бути використані потім у кримінальній справі як докази. Водночас така експертиза може бути здійснена до початку розслідування з ініціативи самих громадян або на вимогу підприємств і установ, а матеріали таких експертних досліджень можуть стати підставами для порушення кримінальних справ.

Але це не виключає призначення судово-екологічної експертизи слідчим, а навпаки, створює більше можливостей для всебічного дослідження обставин справи з використанням відповідних спеціальних знань.

Судово-екологічна експертиза, яка проводиться по порушеній кримінальній справі, здійснюється за постановою слідчого або дізнавача чи прокурора і являє собою дослідження спеціалістом в галузі екології питань, що мають значення для справи. Судово-екологічна експертиза призначається за умови, що відповідні обставини не були розв'язані відповідною державною екологічною експертизою, або коли така була не достатньо повною і всебічною. Методологічні основи екологічної експертизи були розроблені в Україні професором Г.А. Матусовським. У своїх працях він показав, що розвиток загальної екології як науки про закономірності взаємодії живих організмів з навколишнім природним середовищем дає можливість вирішувати ряд важливих питань у сфері кримінального процесу з використанням відповідних спеціальних знань шляхом проведення екологічної експертизи.

Судово-екологічна експертиза може бути призначена при проведенні розслідування як з ініціативи слідчого, так і за клопотання потерпілих або інших учасників процесу.

Завдання судово-екологічної експертизи також передбачає вирішення таких питань:

1) Які погрішності чи прорахунки мають місце у відповідному технологічному процесі?

2) Чи знаходяться відповідні порушення в причинному зв'язку з відповідними негативними екологічними наслідками?

3) Чи відповідає проект даного об'єкта правилам охорони навколишнього природного середовища ?

4) Чи побудовано відповідний об'єкт з дотриманням норм охорони навколишнього природного середовища?

5) Чи не настали відповідні негативні обставини внаслідок неналежного проектування відповідного об'єкта чи його спорудження?

6) Чи належним чином встановлені і функціонують очисні споруди на даному підприємстві?

7) В чому вбачається неналежне функціонування очисних споруд і які можливі наслідки цього?

8) Чи знаходяться в причинному зв'язку неналежне функціонування очисних споруд відповідного підприємства і відповідними шкідливими екологічними наслідками?

9) Яких заходів екологічного характеру необхідно вжити для запобігання негативних наслідків у певних обставинах?

10) Де знаходиться джерело негативного антропогенного впливу на конкретні об'єкти навколишнього середовища (наприклад, потенційно небезпечний об'єкт, у результаті діяльності якого відбулося забруднення навколишнього середовища)?

11) Чи є на конкретній земельній ділянці, водному об'єкті тощо ознаки негативного антропогенного впливу господарської діяльності людини? Якщо так, то які саме?

12) Чи є на об'єктах, наданих на експертизу (проба води, ґрунту), сліди забруднювальних і інших речовин, що негативно впливають на екологічний стан навколишнього середовища? Якщо так, то яких?

13) Чи є на навколишніх предметах (наприклад, будівлях, транспортних засобах) сліди забруднювальних і інших речовин, що негативно впливають на екологічний стан навколишнього середовища?

14) Чи належать речовини й матеріали (зазначити які) до групи потенційно небезпечних для екологічного стану навколишнього середовища?

15) Яка кількість джерел негативного антропогенного впливу на об'єкти навколишнього середовища (наприклад, за наявності на місці події декількох потенційно небезпечних об'єктів), які їх взаємозв'язок і послідовність негативного впливу на навколишнє середовище?

16) Які умови спричинили збільшення масштабів негативного антропогенного впливу на конкретні об'єкти?

17) Які шляхи поширення речовин, небезпечних для навколишнього природного середовища, що погіршують його стан?

18) Які екологічні ризики негативної зміни ґрунтового покриву виникають при здійсненні господарської діяльності функціонуючого об'єкта?

19) Чи є проведення передбачених природоохоронних заходів достатнім для усунення виявлених ознак негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище (водний об'єкт, ґрунтовий покрив тощо)?

20) Який період часу потрібен для відновлення екологічної рівноваги, порушеної внаслідок конкретного негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище?

21) Яка причина зниження біологічної різноманітності (наприклад, зменшення рибних запасів або усихання й загибель дерев) у межах локальної земельної ділянки або водного об'єкта?

22) Яким був стан (здорові/хворі) вирубаних дерев?

23) Чи належать виявлені речовини до радіоактивних? Якщо так, то які їх дози випромінювання й активність?

24) Чи є на певній ділянці (об'єкті) перевищення питомої активності й доз випромінювання порівняно з граничнодопустимими дозами (ГДД) і граничнодопустимими концентраціями (ГДК)?

25) Чи є в наданих на експертизу продуктах харчування радіоактивні речовини? Якщо так, то чи є перевищення концентрацій радіонуклідів порівняно з граничнодопустимими концентраціями (ГДК)?

26) Чи є на локальній земельній ділянці, у тому числі на місці смітника, радіоактивні речовини?

27) Яка площа радіоактивного забруднення?

28) Чи є в повітрі, що відібрано у житловому приміщенні і на прилеглий до будинку території, екологічно небезпечні речовини? Якщо так, то яка їхня концентрація, джерело їх походження та чи є перевищення їх концентрацій порівняно з граничнодопустимими концентраціями (ГДК)?

29) Чи є перевищення концентрації екологічно небезпечних речовин у повітрі або рівня випромінювання порівняно із значеннями, установленими нормативами?

30) Чи є перевищення концентрації екологічно небезпечних речовин у місці прориву промислових стоків порівняно з граничнодопустимими концентраціями (ГДК)?

31) Чи є на досліджуваній ділянці електромагнітне випромінювання, вібрація й інші впливи?

32) Чи є порушення у функціонуванні очисних споруд потенційно небезпечного об'єкта (зазначається конкретно)? Якщо так, то в чому вони полягають?

33) Чи могла виробнича діяльність потенційно небезпечного об'єкта (зазначається конкретно) призвести до погіршення якості повітря в житлових приміщеннях?

34) Чи перевищують параметри складу стічних вод граничнодопустимі концентрації (ГДК) забруднюючих речовин?

35) Чи є елементи речової обстановки (зазначаються конкретно) джерелом поширення екологічно небезпечних речовин?

36) Який критичний рівень забруднення (КРЗ) навколишнього середовища для даної місцевості, перевищення якого становить небезпеку для здоров'я населення й стану якості середовища?

37) Які граничнодопустимі викиди (ГДВ) шкідливих речовин у водойми, атмосферне повітря, ґрунт, інші шкідливі впливи на природне середовище для даного виробничо-господарського об'єкта?

38) Які граничнодопустимі концентрації (ГДК) шкідливих речовин в атмосферному повітрі, водоймах, ґрунті?

39) Яка екологічна шкода заподіяна в результаті порушень правил охорони навколишнього середовища, її можливі наслідки?

40) Які безпосередні причини заподіяної екологічної шкоди?

41) Чи є недоліки екологічного проектування, планування даного об'єкта (району), його експлуатації (очисних, уловлювальних та інших устроїв) причиною надзвичайної екологічної ситуації?

42) Які причини й умови призвели до порушень правил охорони навколишнього середовища та їх наслідків?

43) Які екологічні наслідки заподіяні навколишньому природному середовищу внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння?

44) Який розмір збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу, що відбулося внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки та озброєння?

ЕКСПЕРТИЗИ РАДІОАКТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ

Експертиза радіоактивних матеріалів – нова різновидність експертиз, які здійснюються фахівцями у сфері радіаційної безпеки та радіоекології для вирішення питань віднесення об'єкту, що досліджується, до категорії радіоактивних, встановлення його хімічного складу, визначення вмісту радіонуклідів, встановлення ізотопного складу вилученого об'єкту та інтенсивності випромінювання, оцінки нанесеної матеріальної шкоди та ступеня радіоактивного зараження, визначення рівня радіаційної безпеки та розв'язання інших задач, які виникають при розслідуванні порушень вимог режиму радіаційної безпеки та потребують спеціальних знань.

Окрім законодавчих актів при визначенні правових порядків провадження експертизи радіоактивних матеріалів варто враховувати, що відповідно до постанови КМУ «Про затвердження Порядку взаємодії органів виконавчої влади та юридичних осіб, які провадять діяльність у сфері використання ядерної енергії, в разі виявлення радіоактивних матеріалів у незаконному обігу», головною

експертною організацією з питань дослідження та визначення характеристик радіоактивних матеріалів, які вилучено з незаконного обігу є Інститут ядерних досліджень Національної академії наук. Для провадження даної експертизи виходячи з обставин кримінального провадження доречно буде залучати також фахівців Державної інспекції ядерного регулювання України, лабораторій ядерно-фізичного профілю, які наразі відсутні в системі правоохоронних органів.

Експертиза радіоактивних матеріалів - це нова експертиза, становлення доктринальних основ якої стало результатом інтегративної реалізації наукових концепцій та системи наукових розробок О. В. Маслюк, С. А. Новачук, І. М. Максимчук, О. М. Сура, А. А. Саковський та інших сучасних вчених.¹

Експертиза радіоактивних матеріалів вирішує такі основні завдання: віднесення об'єкту, що досліджується, до категорії радіоактивних матеріалів, чи є вони ядерними матеріалами; встановлення хімічного складу, фізичного стану, сорту базових ізотопів, їх співвідношення та виду ядерного випромінювання, чи є дана речовина закритим чи відкритим ДІВ; встановлення наявності слідів радіоактивного забруднення на різних об'єктах, що надані на експертизу; оцінка та припущення щодо технологічного призначення, часу, способу та місця виготовлення ДІВ; встановлення або ж оцінка ступеню шкоди життю та здоров'ю людини, а також навколишньому середовищу від фактичного та запланованого для здійснення використання даного виду радіоактивних матеріалів; встановлення вірогідного підприємства – власника досліджуваного матеріалу; – вартісні оцінки вилученого ДІВ згідно офіційних каталогів їх легального використання та цін «чорного» ринку.²

Узагальнюючі висновки щодо змісту даної експертизи та розкриття питань, які розв'язуються при її застосуванні системно виклав з урахуванням сучасного

¹ Маслюк О. В. *Проблеми правової ідентифікації ядерної злочинності. Держава і право. Збірник наукових праць*. Юридичні і політичні науки. 199 Спецвипуск: у 2 т.. Т. 2. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2005. С. 228–233; Маслюк О. В. *Розслідування злочинів у сфері обігу радіоактивних матеріалів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09*. Київ. Нац.ун-т внутр. справ. Київ, 2008; Гудков І. М. *Радіобіологія: підручник для вищ. навчальних закладів*. К.: НУБіП України, 2016. 485 с.; Іванов Є. А. *Радіоекологічні дослідження: навч. посібник*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 149 с.; Новачук С. А. *Розслідування порушення вимог режиму радіаційної безпеки*. Дисертація канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, Національна академія внутрішніх справ 2020. 188 с. ; Новачук С. А. *Стан наукових досліджень та правозастосовної практики розслідування порушення вимог режиму радіаційної безпеки*. Науковий вісник публічного та приватного права. 2019. Вип 2. Т.1. С. 269–276; Дії поліції під час виявлення фактів незаконного поводження з небезпечними матеріалами: метод. рек. / [І. М. Максимчук, О. М. Сура, А. А. Саковський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 96 с.

² Дії поліції під час виявлення фактів незаконного поводження з небезпечними матеріалами: метод. рек. / [І. М. Максимчук, О. М. Сура, А. А. Саковський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 96 с.

стану науки в своєму дисертаційному дослідженні С. А. Новачук¹, які є вкрай актуальними, особливо на території України, де стався

На вирішення експертизи радіоактивних матеріалів, за визначенням І. М. Максимчук, О. М. Сура, А. А. Саковський, С. А. Новачук та інших вчених, можуть бути поставлені такі питання, перелік яких не є вичерпним:

Чи є наданий на дослідження матеріал (речовина) радіоактивним, якщо так, який його хімічний та радіоізотопний склад?

Якою є активність ядерного випромінювання та його тип, тобто, чи є він α -, β -, чи γ - випромінювачем?

Чи можна виявлений матеріал (речовину) застосувати чи використати для завдання шкоди здоров'ю людини чи навколишньому природному середовищу, якщо так, то яка його ступінь суспільної небезпеки?

Якого додаткового опромінювання зазнали учасники проведення слідчих (розшукових) дій та випадкові особи при контакті з ДІВ?

Чи забезпечує контейнер, в якому знаходиться матеріал (речовина), безпечні для оточуючих людей умови його зберігання та перевезення?

Чи є на представлених для дослідження предметах (одязі, автомобілі, предметах побуту тощо) ознаки радіоактивних матеріалів (речовин), виявлені в даної особи?

Чи однакові за хіміко-фізичним складом радіоактивні речовини, виявлені при особистому огляді даної особи з радіоактивними речовинами, які виготовлялися, використовувалися чи зберігалися на визначеному підприємстві?²

СУДОВА ХІМІКО-ФАРМАЦЕВТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Судова хіміко-фармацевтична експертиза призначається у випадках, коли для розв'язання питань, що мають значення для справи, необхідні спеціальні пізнання в галузі фармакології (фармацевтичні або хіміко-фармацевтичні знання у сфері лікарських засобів). *Експертом* у даному випадку може виступати спеціаліст в галузі лікарських засобів, що має вищу фармацевтичну або хіміко-фармацевтичну освіту і необхідний досвід роботи за фахом.

¹ Новачук С.А. Розслідування порушення вимог режиму радіаційної безпеки. Дисертація канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність», Київ, Національна академія внутрішніх справ 2020. 188 с.

² Дії поліції під час виявлення фактів незаконного поводження з небезпечними матеріалами: метод. рек. / [І. М. Максимчук, О. М. Сура, А. А. Саковський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 96 с.; Новачук С.А. Розслідування порушення вимог режиму радіаційної безпеки. Дисертація канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність», Київ, Національна академія внутрішніх справ 2020. С. 128.

Хіміко-фармацевтична експертиза належить до числа нових видів експертиз. Її поява обумовлена потребами слідчої і судової практики, особливо у сфері боротьби з наркоманією і розслідуванням відповідних злочинів.

Дана експертиза частіше за все призначається у зв'язку із встановленням фактів немедичного споживання сильнодіючих, наркотичних, психотропних, отрутних засобів та їхніх аналогів. Необхідно враховувати, що багато таких злочинів, як грабежі, крадіжки, а нерідко і шахрайські та інші тяжкі злочини вчинюються з використанням названих засобів у якості знаряддя злочину або наркоманами, яких нараховується в Україні до одного мільйона чоловік. Поширення одержують амфітамін та інші стимулятори. Слідчими органами виявляються підпільні лабораторії з виготовлення нових, раніше невідомих наркотичних препаратів. Все це обумовлює необхідність професійного підходу до розслідування відповідних злочинів і встановленню істини.

Завданням судової хіміко-фармацевтичної експертизи є вирішення наступних питань:

1) Чи є речовина, вилучена у відповідної особи, лікарським засобом? Якщо є, то які його найменування, особливості і підстави застосування?

2) Чи є однорідними за своїм складом лікарські засоби, вилучені у певної особи і виявлені на місці злочину?

3) Чи провадилася заміна в наданому для досліджень лікарському засобі одного інгредієнта на інший, чи відповідає склад лікарського засобу зазначеному на упаковці?

4) Чи є речовина, вилучена у відповідної особи, сильнодіючою, отрутною, психотропною, наркотичним засобом або прекурсором?

5) Чи є на поданих предметах (ін'єкційних голках, ампулах, чашах зважувальних приладів, вимірювальних приладах, столах, посуді, чайних ложках, пробках, ковпачках, внутрішніх частинах кишень, піднігтьовому просторі, змивах із поверхні рук і т.п.) мікрозалишки (мікросліди) отрутних, сильнодіючих, психотропних, наркотичних засобів або прекурсорів?

6) До якої групи (хімічний клас, фармакологічна належність) психотропних, наркотичних речовин належить речовина, надана для дослідження?

7) Яка речовина міститься в ампулах, позначених як омнопон, промедол, фентаніл? Чи відповідає вміст ампул маркіруванню і чи належить він до числа наркотичних лікарських засобів?

8) Чи є ідентичними досліджувані об'єкти (вказуються об'єкти під номерами і де, у кого вилучені)?

9) Чи є однаковими за складом порівнювані наркотичні засоби?

10) Чи порушувалась цілісність упаковок, ампул, флаконів, тьобиків фармацевтичних препаратів (вказується, яких саме)?

11) Чи належать надані для дослідження рослини до сильнодіючих, отрутних, або наркотичних?

12) Яким є склад спалених вогнем залишків, виявлених... (вказується місце), чи могли вони залишитися після спалення сильнодіючих, отрутих, психотропних, наркотичних засобів?

13) Якою є маса наданого для дослідження наркотичного (сильнодіючого, отрутного, психотропного) засобу?

14) Якою є таксономічна належність рослинних залишків (стебел, коробочок і т.п.), виявлених... (вказується місце виявлення)?

15) Якою є причина зміни хімічного складу лікарського засобу, вилученого у відповідної особи (виготовленого зазначеною фабрикою)?

16) Чи могли умови зовнішнього середовища (вологість, температура, пряме сонячне світло, радіаційне опромінення) призвести лікарські засоби до таких-то змін?

17) Чи могли зазначені ушкодження упаковки утворитися в результаті дії на них фізичних, механічних, біологічних, хімічних або інших факторів?

18) Чи відповідає зазначеному на упаковці терміну придатності досліджуваний лікарський засіб?

19) Чи є на предметі-носії (контейнері, портфелі, кузові автомобіля та ін.) сильнодіючі, отрутині, психотропні, наркотичні засоби і прекурсори?

20) Чи мають загальну групову належність таблетки (частини лікарських форм), виявлені... (вказується місце виявлення), частинам таблеток (або частинам лікарських форм), вилученими... (вказується, в кого і де)?

21) Яким є призначення (сфера використання) лікарських засобів (вказується назва), вилучених або виявлених... (вказується, у кого або де)?

22) Чи є на поверхні наданого предмету одягу мікрозалишки (мікросліди) сильнодіючих, отрутих, психотропних речовин або прекурсорів? Якщо є, до якого виду вони належать? Якою є їхня маса?

23) Чи є в наданому для дослідження фармацевтичному препараті (лікарській формі) сторонні домішки, якщо є, то які саме? Якою є маса цих домішок, їхня природа?

24) Яким є спосіб виготовлення наданого для дослідження психотропного (наркотичного і т.п.) засобу: хіміко-фармацевтичним підприємством, аптекою, навчальною лабораторією вузу або кустарний спосіб?

25) Чи відповідають умови збереження психотропних (наркотичних) засобів (назва аптеки) передбаченим вимогам?

26) Чи є порушення в технології виробництва відповідних лікарських засобів (психотропних, наркотичних, прекурсорів)?

27) Чи є порушення в названій організації контролю якості лікарських засобів?

28) Який є порядок відпуску (продажу) лікарського засобу (напр., омнопон, фентаніл і т.ін.) з аптеки? Чи виявлені які-небудь порушення у відпуску зазначеного препарату?

29) Чи відповідають умови відпуску психотропних (наркотичних) засобів з аптеки передбаченим вимогам?

30) Чи належить вилучена речовина до числа відомих наркотичних лікарських засобів або вона є новим препаратом, який ще не застосовувався? Якими є особливості впливу даного засобу на організм людини і чи належить він до наркотичного, сильнодіючого психотропного засобу чи до отрутної речовини?

ЕКСПЕРТИЗА ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Основним завданням експертизи об'єктів інтелектуальної власності є визначення властивостей цих об'єктів, до яких належать об'єкти промислової власності, об'єкти авторського права і суміжних прав.

При дослідженні об'єктів промислової власності вирішуються питання щодо властивостей цих об'єктів, а саме: знаків для товарів і послуг (торговельних марок); комерційних найменувань; географічних зазначень; промислових зразків; винаходів і корисних моделей; комерційної таємниці і ноу-хау; раціоналізаторських пропозицій; топографії інтегральних мікросхем; сортів рослин; порід тварин тощо.

Літературних та художніх творів (романи, поеми, статті та інші письмові твори; лекції, промови, проповіді та інші усні твори; драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори; музичні твори (з текстом або без тексту); аудіовізуальні твори; твори живопису, архітектури, скульптури та графіки; фотографічні твори; твори ужиткового мистецтва; ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки; переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів; збірники творів, якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності).

Комп'ютерних програм, компіляцій даних (баз даних), якщо вони за добором або впорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності.

Виконань, фонограм, відеограм, програм (передач) організацій мовлення тощо.

Окрему групу становлять економічні дослідження об'єктів інтелектуальної власності, зокрема визначення вартості перелічених вище об'єктів інтелектуальної власності та розрахунок збитків, завданих у результаті порушення прав на них.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) таким, що не мав розрізнявальної здатності на дату (зазначити дату)?

Чи складається знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) лише з позначень, що є загальноновживаними, як позначення товарів і послуг певного виду?

Чи складається знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) лише з позначень чи даних, що є описовими при використанні зазначених у свідоцтві товарів і послуг або у зв'язку з ними?

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) оманливим?

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) таким, що може ввести в оману щодо товару, послуги або особи, яка виробляє товар або надає послугу?

Чи складається знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) лише з позначень, що є загальноновживаними символами або термінами?

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) тотожним або схожим зі знаком для товарів і послуг за свідоцтвом (номер) настільки, що їх можна сплутати?

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) тотожним або схожим з фірмовим найменуванням (назва) настільки, що їх можна сплутати?

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) тотожним або схожим з географічним зазначенням (назва) настільки, що їх можна сплутати?

Чи є позначення (назва), нанесене(а) на (вказати куди) або застосоване(а) у (вказати де), тотожним або схожим настільки, що його можна сплутати із зареєстрованим знаком для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер)?

Чи є знак для товарів і послуг за свідоцтвом України (номер) схожим з фірмовим найменуванням (назва) настільки, що їх можна сплутати?

Які ознаки промислового зразка є суттєвими?

Чи відповідає промисловий зразок за патентом України (номер) умові патентоздатності "новизна" відповідно до матеріалів справи?

Чи використано у виробі (назва) всю сукупність суттєвих ознак промислового зразка за патентом України (номер)?

Чи відповідає винахід за патентом (номер) умові патентоздатності "винахідницький рівень" відповідно до матеріалів справи?

Чи відповідає винахід (корисна модель) за патентом (номер) умові патентоздатності "новизна" відповідно до матеріалів справи?

Чи відповідає винахід (корисна модель) за патентом (номер) умові патентоздатності "промислова придатність" відповідно до матеріалів заявки?

Чи використовується у продукті (назва) кожна ознака винаходу (корисної моделі), що включена до незалежного пункту формули за патентом (номер), або ознака, еквівалентна їй?

Чи використовується у процесі (назва процесу) кожна ознака винаходу (корисної моделі), що включена до незалежного пункту формули за патентом (номер), або ознака, еквівалентна їй?

Чи є об'єкт дослідження (назва) (або його частина, яка може використовуватися самостійно) результатом творчої праці згідно з відомостями, зазначеними в матеріалах справи?

Чи містить у собі об'єкт дослідження (або його частина, яка може використовуватися самостійно) ознаки об'єкта авторського права згідно з відомостями, зазначеними в матеріалах справи?

Чи є твір переробкою твору (назва)? Якщо так, чи має ця переробка творчий характер?

Чи є твір перекладом твору (назва)? Якщо так, чи має цей переклад творчий характер?

Чи мало місце відтворення твору або його частина, яка може використовуватися самостійно) при створенні твору (назва)?

Чи відтворено назву (цитату, персонаж) твору у знаку для товарів і послуг?

Чи відтворено назву (цитату, персонаж) твору (назва 1) у комерційному (фірмовому) найменуванні (назва 2)?

Чи мало місце відтворення комп'ютерної програми (назва 1) у комп'ютерній програмі (назва 2)?

Чи є вихідні тексти (вихідні коди) або їх частина комп'ютерної програми (назва 1) переробкою вихідних текстів (вихідних кодів) комп'ютерної програми?

Чи є комп'ютерна програма (назва 1) самостійним, оригінальним твором, відмінним від комп'ютерної програми (назва 2)?

Чи має ознаки неліцензійності використання комп'ютерної програми (назва)?

Чи відповідає комп'ютерна програма (назва) технічному завданню чи технічному опису?

Чи були внесені до комп'ютерної програми (назва) зміни (модифікації, вчинення дій, пов'язаних із функціонуванням комп'ютерної програми відповідно до її призначення, запис і збереження в пам'яті комп'ютера, виправлення явних помилок тощо) з метою забезпечення її функціонування на технічних засобах особи (назва юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи). Якщо так, то коли саме ці зміни були внесені?

Чи має об'єкт, що досліджується, ознаки передачі (програми) організації мовлення? Якщо так, то які саме ознаки передачі (програми) організації мовлення притаманні об'єкту, що досліджується?

Чи мало місце повне або часткове використання програми (передачі) організації мовлення (назва) у процесі діяльності особи (назва юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи)?

Який розмір матеріальної шкоди завдано автору (правовласнику) об'єкта права інтелектуальної власності унаслідок дій особи (назва юридичної особи або прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи)?

Яка ринкова вартість (або інший вид вартості згідно із законодавством) майнових прав (вказати назву об'єкта права інтелектуальної власності) станом на дату (вказати дату)?

Чи правильно визначено суму роялті за використання об'єкта?

Який мінімальний розмір авторської винагороди має сплатити роботодавець (замовник) автору об'єкта права інтелектуальної власності (назва)?

ВІЙСЬКОВА ЕКСПЕРТИЗА

Основними завданнями військової експертизи є: встановлення обставин застосування та дій військових формувань; встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей (військовослужбовців, працівників Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших представників міністерств і відомств, цивільного населення), втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань; встановлення відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків).

Орієнтовний перелік питань, що вирішуються:

Чи мали (могли мати) негативні наслідки для обороноздатності держави та боєздатності Збройних Сил України рішення про ліквідацію (розформування, скорочення) окремих родів військ, з'єднань, військових частин та підрозділів?

Яким чином було організовано керівником (командиром, начальником) отримання інформації (її джерел) від міжвідомчих органів щодо обстановки у районі ведення бойових (спеціальних) дій?

На яких посадових осіб (командирів, начальників) було покладено підготовку підрозділів, що залучалися до виконання бойових завдань, та здійснення контролю за їх готовністю та відповідність їх покладання вимогам керівних документів?

Яким чином здійснювалося забезпечення бойових дій за видами забезпечення? Чи були складені плани забезпечення військ (сил) за видами забезпечення для угруповань, що були задіяні до виконання поставленого завдання?

Яким чином здійснювалося забезпечення підрозділів, які були визначені для виконання бойових завдань?

Які нормативні (керівні) документи застосовувались при плануванні та організації бойових дій?

Чи відповідали вимогам нормативних (керівних) документів, а також обстановці бойові документи (плани) за видами забезпечення частин та підрозділів, які залучалися до виконання бойового завдання?

Чи перебувають виявлені порушення у причинно-наслідковому зв'язку з настанням тяжких наслідків, які призвели до загибелі військовослужбовців (працівників) та інших осіб, втрати озброєння та військової техніки? Якщо так, то які саме та чийми діями (бездіяльністю) вони спричинені?

Які дії (бездіяльність) керівництва (командирів, начальників) призвели до потрапляння в оточення частин та підрозділів, які залучалися до виконання бойового завдання у районі ведення бойових дій?

Яким чином та ким саме (керівниками, командирами, начальниками) визначалася можлива загроза оточення частин та підрозділів, які залучалися до виконання бойового завдання у районі ведення бойових дій?

Які заходи вживалися з метою запобігання оточенню та виведенню з оточення частин та підрозділів, які були задіяні до виконання бойових завдань та потрапили в оточення?

Яким чином була організована взаємодія у районі ведення бойових дій між підрозділами Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та іншими військовими формуваннями та державними органами влади?

Яким чином було організовано вихід (прорив, відхід) частин підрозділів з оточення, хто саме здійснював забезпечення виходу (прориву, відходу) зазначених частин та підрозділів?

Чи був виконаний передбачений нормативними актами порядок опрацювання, коригування та виконання бойових завдань?

Чи відповідають нанесені графічні зображення на робочих картах командирів усіх рівнів поставленим завданням з ведення бойових дій (виконання бойових завдань)?

Яким чином проводились фіксація участі у бойових діях (на усіх рівнях) та відображення щоденної звітності військових формувань перед керівництвом антитерористичної операції?

Чи відповідали фактичні дії відповідних посадових осіб оперативній обстановці, що склалась на момент виконання бойового завдання?

Дії (бездіяльність) яких посадових осіб, що здійснювали планування та проведення операції щодо розгрому незаконних збройних формувань (противника), перебувають у причинному зв'язку з настанням тяжких наслідків, що призвели до загибелі військовослужбовців (працівників) та інших осіб, втрати озброєння та військової техніки?

ГЕМОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

Об'єктами гемологічної експертизи є дорогоцінне каміння, діаманти, дорогоцінне каміння органічного походження, напівдорогоцінне каміння, декоративне каміння та вироби з нього, ювелірні вироби зі вставками каміння та сировина (алмазна, бурштинова тощо).

Основними завданнями експертизи дорогоцінного каміння є визначення:

класифікаційних характеристик каміння (виробів з каміння та вставок з каміння в ювелірних виробах);

якісних характеристик каміння, виробів з каміння та ювелірних виробів зі вставками з каміння;

походження каміння;

облагородження каміння;

країни походження для бурштину;
 родовища декоративного каміння;
 відповідності маркування каміння його дійсним товарним характеристикам;
 відповідності маркування та пакування виробів з каміння нормативно-технічній документації;
 відповідності якості виробів з каміння стандартам, технічним умовам.

Орієнтовний перелік вирішуваних питань:

Чи є каміння, зразки якого надано для дослідження, дорогоцінним, декоративним, природним, синтетичним чи імітацією? Якщо так, - яким саме?

Які якісні характеристики зразків каміння, наданого для дослідження?

Яким є походження зразків каміння, наданого для дослідження?

З якого родовища було видобуто декоративне каміння, надане для дослідження?

Яка країна походження бурштину, наданого для дослідження?

Чи піддавались зразки каміння, наданого для дослідження, облагородженню?

Яка вартість каміння, наданого для дослідження?

Чи відповідають маркувальні дані дійсним товарним характеристикам каміння?

Чи відповідає якість виробу з каміння вимогам стандартів, технічних умов за органолептичними показниками?

Умовою проведення експертизи є надання об'єктів дослідження (каміння, виробів з каміння, ювелірних виробів зі вставками з камінням).

Перед експертизою з дослідження дорогоцінного каміння можуть ставитись й інші завдання.

МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА

Мистецтвознавча судова експертиза – це експертиза, яка проводиться фахівцями в галузі мистецтвознавства, предметом дослідження якої є твори живопису, літератури, графіки, скульптури, художні фотознімки, кінофільми, відеоматеріали та музичні твори, художні творів народних промислів, антикварні вироби, особливо цінні музикальні інструменти та інші культурні цінності.

Культурні цінності – це особливий вид інтелектуально-духовного скарбу, який є результатом творчого самовираження людини, має художню, історичну, етнографічну чи наукову цінність для суспільства і здатний тією чи іншою мірою задовольнити духовні та естетичні потреби розвитку освіченої людини.

У 1929 р. Микола Реріх розробляє текст проекту міжнародної угоди, яка отримала потім назву “Пакт Реріха”, та знайшла розуміння та підтримку з боку різних видатних діячів того часу. Пакт Реріха отримав схвалення Бюро міжнародної служби музеїв та був переданий на розгляд Комісії інтелектуального співробітництва Ліги Націй.

Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), яка, відповідно до свого Статуту, покликана допомагати «збереженню, прогресу й поширенню знань, піклуючись про збереження й охорону спільної спадщини людства — книжок, творів мистецтва та ін. пам'яток історичного і наукового значення» (п. 2 ст. 1). Під егідою цієї організації у сфері охорони культур, цінностей укладені й набули чинності 4 універсальні акти, серед яких можна назвати такі основні: «Конвенція про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності» 1970 року, «Конвенція про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини» 1972 року, «Конвенції про міжнародне повернення викрадених чи нелегально вивезених культурних цінностей» 1995 року. Україна є стороною всіх вищезазначених конвенцій ЮНЕСКО а також Європейської культурної конвенції 1954 року.

Законом України N 1068-XIV від 21 вересня 1999 року «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» культурні цінності (оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва, предмети музейного значення, манускрипти, унікальні і рідкісні музичні інструменти тощо) стають об'єктами підвищеного правового захисту, та підлягають поверненню в Україну, якщо незаконно вивезені з території України чи незаконно перебувають поза її межами. Згідно ст. 11 даного закону заявлені до вивезення (тимчасового вивезення) та повернуті після тимчасового вивезення культурні цінності підлягають обов'язковій державній експертизі, а відповідно до ст. 14 вивезенню з України не підлягають: культурні цінності, занесені до Державного реєстру національного культурного надбання; культурні цінності, включені до Національного архівного фонду; культурні цінності, включені до Музейного фонду України.

У ст. 201 КК України передбачено кримінальну відповідальність за контрабанду культурних цінностей, тобто за їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

Для активізації охорони культурної та історичної спадщини пропонується доповнити КК України окремим розділом «Посягання на об'єкти культурної спадщини», в якому викласти такі моделі норм:

«Стаття 146. Крадіжка об'єктів що мають культурні чи історичну цінність, привласнення або заволодіння такими шляхом зловживання службовим становищем, грабежу та розбою

1. Таємне викрадення об'єктів що мають культурні чи історичну цінність, привласнення, розтрата або заволодіння такими шляхом зловживання службовим становищем, грабежу чи розбою - карається штрафом в шестикратному розмірі викраденого або позбавленням волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією майна.

2. Привласнення об'єктів що мають культурні чи історичну цінність шляхом зловживання службовим становищем - карається штрафом в десятикратному розмірі викраденого або позбавленням волі на строк від чотирьох до десяти років з конфіскацією майна та з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до шести трьох років.

3. Заволодіння об'єктами що мають культурні чи історичну цінність, шляхом грабежу та розбою - карається позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років з конфіскацією майна.

4. Крадіжка об'єктів що мають культурні чи історичну цінність, привласнення або заволодіння такими шляхом зловживання службовим становищем, грабежу та розбою, здійснене в особливо великому розмірі - карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років, або довічним ув'язненням, з конфіскацією майна».

«Стаття 147. Контрабанда об'єктів що мають культурні чи історичну цінність

1. Контрабанда об'єктів що мають культурні чи історичну цінність, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, - карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з конфіскацією предметів контрабанди та з конфіскацією майна.

2. Та сама дія, вчинена за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або службовою особою з використанням службового становища, - карається позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років з конфіскацією предметів контрабанди та з конфіскацією майна».¹

Додатково в даному розділі мають бути викладені норми, що передбачать відповідальність за «Умисне нищення, руйнування чи псування пам'яток історії та культури» та інші кримінальні правопорушення в сфері охорони культурної спадщини.

Збереження культурної спадщини в значній мірі залежить від удосконалення кримінального, процесуального і митного законодавства та практики його застосування, розвитку мистецтвознавчої експертизи.

Значний вклад в становлення мистецтвознавчої експертизи внесли Ольга Леонідівна Калашникова² та інші українські та зарубіжні вчені.³ Особливе значення мистецтвознавча судова експертиза має в роботі митних та інших правоохоронних органів, які протидіють посяганням на культурні та історичні цінності.

¹ Тертишник В. М., Ламанова І. С. *Проблеми протидії посяганням на культурні цінності України*. Право і суспільство. 2015. №6/2. С. 161-166. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/6_2_2015/part_1/30.pdf

² Калашникова О. Л. *Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей*: підручник. К.: Знання, 2006. 477 с.

³ Щерба С. П., Приданов С. А. *Уголовно-правовая охрана предметов и документов, имеющих историческую, научную, художественную или культурную ценность: практическое пособие* / отв. ред С. П. Щерба. М.: «ЮрИнфоР», 2000. 300 с.

Об'єктами мистецтвознавчої експертизи можуть бути живопис, предмети антикваріату, картини, ікони, екслібриси, музейні цінності, ювелірні художні вироби з дорогоцінних металів і каменю або інші жіночі прикраси, рисунки, рукописи, гобелени, кінопродукція чи відеофільми, скульптурні твори чи архітектурні пам'ятки.

В кримінальному процесі вони стають предметами експертних досліджень у зв'язку зі злочинами, найчастіше контрабандою, крадіжками, шахрайством.

Метою мистецтвознавчої експертизи є: визначення культурно-історичної цінності об'єкта мистецтва; встановлення авторства твору мистецтва; визначення давності та часу виготовлення твору мистецтва; визначення оригінальності та художньо-культурного ступеня унікальності об'єкта; встановлення наявності переробок або виконаних реставраційних робіт; визначення цінності та вартості об'єкта.

Завданням даного виду експертизи є вирішення наступних питань:

- 1) Коли могла бути написана відповідна картина?
- 2) Чи може бути відповідна картина твором відповідного відомого живописця?
- 3) Хто є автором відповідного твору?
- 4) Чи є надане полотно художнім твором?
- 5) Чи являє відповідна картина художню цінність?
- 6) Чи має даний предмет (або документ) художню, наукову, історичну або культурну цінність?
- 7) Яке художнє, наукове, історичне, культурне значення даного предмета?
- 8) Чи не є відповідна картина (витвір) копією відповідного твору мистецтва чи його підробкою?
- 9) Чи має надана ікона художню або історичну цінність?
- 10) Чи може вважатись надана копія картини відомого художника предметом, який має художню цінність і чи є вона твором мистецтва?
- 11) Чи є відповідний кінофільм (відеофільм) з елементами еротики твором мистецтва чи він являє собою порнографічну продукцію?
- 12) Що являє собою наданий предмет (твір) і чи має він історичну цінність, ознаки твору мистецтва або антикварної речі?
- 13) Чи є відповідний письмовий твір твором літератури?
- 14) Чи підлягав даний твір мистецтва реставрації (який фрагмент тощо)?
- 15) Яку вартість має твір мистецтва, що досліджується?
- 16) Який вік наданих на дослідження творів прикладного мистецтва, та якою є їх матеріальна вартість?
- 17) Яка матеріальна вартість збитку в результаті пошкодження даного художнього твору?
- 18) Якою є вартість реставрації наданого на дослідження художнього виробу?
- 19) Чи є наданий на дослідження твір автентичним?

20) Чи належить наданий на дослідження предмет до культурних цінностей, що мають художнє, історичнє, етнографічнє, науковє значення?

{Зміст даної глави викладений з урахуванням наукових пропозицій авторів та на основі положень:

а) «Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень». Затверджені Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 № 53/5. {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 144/5 від 30.12.2004; № 59/5 від 10.06.2005; № 126/5 від 29.12.2006; № 1198/5 від 15.07.2008; № 965/5 від 01.06.2009; № 1950/5 від 26.12.2012; № 1350/5 від 27.07.2015; № 1420/5 від 26.04.2017; № 83/5 від 10.01.2019; № 563/5 від 22.02.2019; № 131/5 від 14.01.2020}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> ;

б) Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах. Затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 12.12.2011 № 3505/5. {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 1659/5 від 07.09.2015; № 2634/5 від 17.08.2017; № 4049/5 від 17.12.2019}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11> }.

3. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

Основні нормативні акти:

Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 {Зі змінами, внесеними згідно із Законами [№ 2222-IV від 08.12.2004](#), ВВР, 2005, № 2, ст. 44; [№ 2952-VI від 01.02.2011](#), ВВР, 2011, № 10, ст. 68; [№ 586-VII від 19.09.2013](#), ВВР, 2014, № 11, ст. 142; [№ 742-VII від 21.02.2014](#), ВВР, 2014, № 11, ст. 143; [№ 1401-VIII від 02.06.2016](#), ВВР, 2016, № 28, ст. 532; [№ 2680-VIII від 07.02.2019](#), ВВР, 2019, № 9, ст.50 } URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

Кримінально-процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88, { Із змінами, внесеними згідно із Законами № 5076-VI від 05.07.2012, ВВР, 2013 № 1492-VIII - [№ 2599-VIII від 18.10.2018](#), ВВР, 2018, № 46, ст. 374 }. URL: www.rada.gov.ua

Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - №25. – Ст. 31. Із змінами і доповненнями згідно із Законами [№ 2953-III від 17.01.2002](#), ВВР, 2002, № 17, ст.121 [№ 2747-VIII від 06.06.2019](#)}. URL: www.rada.gov.ua

Закон України «Про судову експертизу». Відомості Верховної Ради України, 1994, № 28, ст. 232. {Із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 662-IV від 03.04.2003](#), ВВР, 2003, № 27, ст. 209. - [№ 294-IX від 14.11.2019](#)} URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4038-12>

Закон України № 5076- VI від 5 липня 2012 року “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282. {Із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 1702-VII від 14.10.2014](#), ВВР, 2014, № 50-51, ст.2057 [№ 1404-VIII від 02.06.2016](#), ВВР, 2016, № 30, ст.542 [№ 1791-VIII від 20.12.2016](#), ВВР, 2017, № 4, ст.42 [№ 1798-VIII від 21.12.2016](#), ВВР, 2017, № 7-8, ст.50}

Закон України «Про захист прав споживачів» (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 30, ст.379) Із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 82/95-ВР від 02.03.95](#), ВВР, 1995, № 14, ст. 90 - [№ 2704-VIII від 25.04.2019](#), ВВР, 2019, № 21, ст.81 [№ 2740-VIII від 06.06.2019](#)}.

Закон України № 1698-VII від 14 жовтня 2014 року «Про Національне антикорупційне бюро України». Відомості Верховної Ради. 2014. № 47. Ст. 2051 (із змінами, внесеними згідно із Законами № 77-VIII від 28.12.2014, ВВР, 2015, № 11, ст. 75; № 198-VIII від 12.02.2015).

Закон України № 580-VIII від 2 липня 2015 року «Про Національну поліцію». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст. 379) {Із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 900-VIII від 23.12.2015](#), ВВР, 2016, № 3, ст. 31 - [№ 2612-VIII від 08.11.2018](#), ВВР, 2018, № 48, ст. 380}.

Закон України № 794-VIII від 12 листопада 2015 року «Про Державне бюро розслідувань». Відомості Верховної Ради. 2016. № 6. Ст. 55. (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 889-VIII від 10.12.2015. ВВР. 2016. № 4. Ст. 43; № 1355-VIII від 12.05.2016. ВВР. 2016. № 22. Ст. 453.

Закон України № 772-VIII від 10 листопада 2015 року «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Відомості Верховної Ради. 2016. № 1. Ст. 2; Із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 1021-VIII від 18.02.2016](#), ВВР, 2016, № 11, ст. 129 [№ 1404-VIII від 02.06.2016](#), ВВР, 2016, № 30, ст. 542}

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Відомості Верховної Ради. 2014. № 50-51. Ст. 2057. {Із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 78-VIII від 28.12.2014](#), ВВР, 2015, № 6, ст. 41 - [№ 2418-VIII від 15.05.2018](#), ВВР, 2018, № 33, ст.249} URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

Закон України «Про запобігання корупції». Відомості Верховної Ради. 2014. № 49. Ст. 2056. {Із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 77-VIII від 28.12.2014](#), ВВР, 2015, № 11, ст. 75 - [№ 2704-VIII від 25.04.2019](#), ВВР, 2019, № 21, ст.81} URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

Закон України “Про екологічну експертизу” від 9.02.1995 р. №45/95-ВР // ВВРУ. – 1995. – № 8. – Ст. 54. – (Із змінами, внесеними згідно із Законами України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – www.rada.gov.ua.

Закон України “Про наукову і науково-технічну експертизу” від 10.02.1995 р. № 51/95-ВР // ВВРУ. – 1995. – № 9. – Ст. 56 – (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 1069-XIV від 21.09.1999 р. // ВВРУ. – 1999. – № 45. – Ст. 400).

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 17, ст.71) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>

Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджено Наказом Генерального Прокурора № 69 від 17 серпня 2012 р.

Рішення Європейського суду з прав людини «Чанєв проти України» (остаточне рішення від 09.01.2015). Рішення Європейського суду з прав людини URL: <http://old.minjust.gov.ua/19612>

Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Довженко проти України» (Заява № 36650/03) : рішення Європейського Суду з прав людини від 12 січ. 2012 р. Верховна Рада України: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_845

Рішення Європейського суду з прав людини від 5 лютого 2008 року у справі «Раманаускас проти Литви» (Ramanauskas v. Lithuania). URL: <http://hand-help.ru/documents/>

Рішення Європейського суду з прав людини у справ «Mirovni Inštitut v. Slovenia» від 13.03.2018. (щодо гарантій правосуддя при провадженні на підставі угод). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-181609"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Яременко проти України». URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/19618> .

Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Шабельник проти України». URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/19618> .

Верховенство права: доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86 -му пленарному засіданні, Венеція, 25–26 берез. 2011 р. Право України. 2011. № 10. С. 168–184.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України 08.01.1998 № 53/5. {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 144/5 від 30.12.2004; № 59/5 від 10.06.2005; № 126/5 від 29.12.2006; № 1198/5 від 15.07.2008; № 965/5 від 01.06.2009; № 1950/5 від 26.12.2012; № 1350/5 від 27.07.2015; № 1420/5 від 26.04.2017; № 83/5 від 10.01.2019; № 563/5 від 22.02.2019; № 131/5 від 14.01.2020}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах. Затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 12.12.2011 № 3505/5. {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 1659/5 від 07.09.2015; № 2634/5 від 17.08.2017; № 4049/5 від 17.12.2019}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431-11>

Перелік основних видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта фахівцям науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції України, Затверджено Наказом міністра юстиції України від 15 липня 1997 року №285/7-А. // Судові експертизи в Україні: [Зб. нормат. актів]. К.: Юрінком Інтер, 2002.

Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження. Затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104.

Інструкція з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України (Наказ МВС від 16.02.2018 № 111).

Інструкція про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх 191 справ України від 6 лип. 2017 р. № 570. Верховна Рада України: [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>.

Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0937-174>.

Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України. Затверджено Наказом Міністра оборони України 14.08.2008 № 402. {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства оборони № 577 від 09.11.2010. - № 489 від 01.10.2018}. Офіційний вісник України від 01.12.2008 - 2008 р., № 89, стор. 76, стаття 2996, код акта 44979/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08/print>

Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 4 липня 2018 року у справі № 688/788/15-к, провадження № 51-597км17 (щодо концепту доведеності поза розумним сумнівом). URL: https://protocol.ua/ua/vs_kks_dlya_dotrimannya/

Підручники:

Аверьянова Т. В. *Криміналістика* / Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Росинская Е. Р. М., 1999. – 990 с.

Балита Р. І., Блажівський Є. М., Вернидубов І. В., Власова Г. П., Гаєвий В.Ф. *Підтримання прокурором публічного обвинувачення: підручник*. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2017. 629 с.

Ищенко Е. П., Топорков А. А. *Криміналістика: учебник* / под ред. Е. П. Ищенко. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2006. 780 с.

Калашникова О. Л. *Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей: підручник*. К.: Знання, 2006. 477 с.

Камлик М. І. *Судова бухгалтерія: Підручник*. К.: Атіка , 2000. 336 с.

Клименко Н. І. *Судова експертологія : курс лекцій : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.* К.: Ін Юре, 2007. 528с.

Криміналістика: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін. Київ : Центр учб. літ., 2015. 544 с.

Криміналістика: підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид, переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

Криміналістика: підручник / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, О. О. Подобний, В. В. Тіщенко та ін.; за ред. В. В. Тіщенка. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2017. 556 с.

Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підруч. [для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. Х.: Право, 1998. 376 с.

Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2014. 380 с

Кримінальний процес: підручник / За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. К. : Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; За ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.

Основи права Європейського Союзу : підручник / За заг. ред. Т.Л. Сироїд; [Л.І. Адашис, Т.М. Анакіна, С.М. Вихрист та ін.]. Харків : Право, 2020. 590 с.

Сухонос В. В., Клочко А. М., Блокін Р. М. *Кримінальне право України. Загальна частина. (підручник)* . Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015.

Теорія доказів: підручник / К. В. Антонов, О. В. Сачко, В. М. Тертишник, В. Г. Уваров / За заг. ред. Д.ю.н, професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. 294 с.

Тертишник В. М. *Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник*. Академічне видання. Підручник. Київ: Алерта, 2014. 440 с.

Тертишник В. М. *Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник*. Академічне видання. Київ: Алерта, 2014. 420 с.

Тертишник В. М. *Кримінальний процес України: підручник*. 7-ме вид., доповн. і перероб. К.: Алерта, 2017. 840 с.

Тертишник В. М. *Правнича допомога та захист у кримінальному процесі: Підручник* / За заг. ред. д.ю.н., академіка НАН України Ю. С. Шемшученко. Київ: Алерта, 2018. 480 с.

Ченцов В. В., Тертишник В. М. *Реабілітація жертв незаконних кримінальних переслідувань, політичних репресій та зловживань владою: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів*. Київ: Правова єдність, 2016. 324 с.

Науково-практичні коментарі

Тертишник В. М. *Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 16-те, доповн. і перероб.* К.: Алерта, 2020. 1070 с.

Закон України «Про національну поліцію». Науково-практичний коментар. Станом на 22 вересня 2015 року. / За заг. ред. Петкова С. В. [С. В. Петков, М. В. Лошицкий, А. А. Манжула та інші]. К.: Центр учбової літератури, 2015. 240 с.

Коломоець Т. О., Колпаков В. К. *Науково-практичний коментар Закону України "Про запобігання корупції"*. Київ: Видавничий дім "Гельветика". 2019. 588 с.

Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.

Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар/ Ю. П. Алєнін, Л. І. Аркуша, В. Д. Басай на ін. Х.: Одісей, 2013. 1104 с.

Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року/ За ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіді, М. І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. 1072 с.

Науково-практичний коментар Митного кодексу України / За заг. ред. д.ю.н., проф. Додіна Є.В. К.: Видавничий дім «Професіонал», 2018. 688 с.

Тертишник В. М. *Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 15-те, доповн. і перероб.* К.: Правова Єдність, 2018. 854 с.

Монографії :

Аверьянова Т. В. *Интеграция и дифференциация научных знаний как источники и основы новых методов судебной экспертизы.* М.: Наука, 1994. 186 с.

Акуленко В. І. *Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України: Монографія.* Київ: ТОВ «ВО «Юстініан», 2013. 616 с.

Аркуша Л. І. *Легалізація (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування: монографія.* Одеса: Юридична література, 2010. 376 с.

Аудіовізуальна психофізіологічна діагностика людини: історія, теорія, практика:[монографія] /П.Д. Біленчук, О.І. Мотлях, О.М. Рибальченко, І.П. Усіков /за ред. П.Д Біленчука. К.: Атіка, 2013.

Багрій М. В., Луцик В. В. *Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія.* Харків : Право, 2017. 376 с.

Бандурка О. М., Давыденко Л. М. *Преступность в Украине: причины и противодействие: Монография.* Харьков: Основа, 2003. 368 с.

Басай В. Д. *Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і методичні основи): Монографія.* Івано-Франківськ, 2003. 502 с.

Біленчук П. Д., Мотлях О. І., Рибальченко О. М., Усіков І. П. *Аудіовізуальна психофізіологічна діагностика людини: історія, теорія, практика:[монографія] /за ред. П. Д. Біленчука. К.: Атіка, 2013.*

Бойко А. П., Рогальская В. В. *Взаимодействие следователей Национальной полиции Украины с подразделениями уголовного розыска на досудебном производстве: монографія.* Днепр. Днепропетр. гос. ун-т внутр. дел, 2018. 179 с.

Ващук О. П. *Невербальна інформація у кримінальному провадженні : теоретико-методологічні основи : монографія.* Одеса : Гельветика, 2017. 430 с.

Буряк К. М. *Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: монографія.* Дніпро: «Сердюк Т. К.», 2018. 250 с.

Вербенський М. Г. *Транснаціональна злочинність: монографія.* Дніпро: Ліра ЛТД, 2009. 356 с.

Використання в кримінальному процесі матеріалів оперативно-розшукової діяльності та гарантії захисту прав і свобод людини: Монографія / К. В. Антонов, В. М. Тертишник, О. В. Негодченко, І. П. Козаченко. Дніпропетровськ, 2004. 184 с.

Галаган В. І. Козак О. В. *Процесуальний порядок і тактика одержання зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві України: монографія.* Донецьк: ТОВ ВПП «Промінь», 2012. 240 с.

Гмирко В. П. *Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: [монографія].* Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. 314 с.

Гудков І. М. *Радіобіологія: підручник для вищ. навчальних закладів.* К.: НУБіП України, 2016. 485 с.

Зелинская Н. А. *Международные преступления и международная преступность: Монографія.* Одесса: Юридическая литература, 2006. 568 с.

Іщенко А. В. *Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія / А. В. Іщенко ; за ред. І. П. Красюка.* К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 359 с.

Кириченко А. А. *Основы судебной микробиологии: монографія.* Харків, 1998. 536 с.

Ковальчук С. О. *Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія.* Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. 618 с.

Коваль А. А. *Забезпечення прав людини при провадженні негласних слідчих (розшукових) дій: монографія.* Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. 264 с.

Комплексний підхід до захисту суспільства від незаконного наркообігу: монографія / Т. В. Корнякова, О. Л. Соколенко, В. С. Гошовський, О. В. Сачко та ін. ; За заг. ред. д. ю. н. Т. В. Корнякової. Дніпро: ЛІРА, 2019. 539 с.

Коропецька С. О., Юрчишин В. М., Савченко В. А. *Відібрання зразків біологічного походження під час досудового розслідування: Монографія.* Чернівці: Технодрук, 2019. 184 с.

Костін М. І. *Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві : монографія.* К. : «ДІЯ», 2003. 185 с.

Костенко Р. В. *Оценка уголовно-процессуальных доказательств: монографія*. М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2010. 152 с.

Котюк І. І. *Теорія судового пізнання: Монографія*. К., 2006. 435 с.

Криміналістика: навч. посіб. /за ред. А. Ф. Волобуєва. Київ: КНТ, 2011. 504 с.

Кузьмічов В. С. *Криміналістичний аналіз розслідування злочинів: монографія*. К.: НВТ «Правник», 2000. 450 с.

Лазукова О. В. *Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції: монографія* [наук. ред. О. В. Капліна]. Харків : Право, 2018. 280 с.

Ларин А. М. *Расследование по уголовному делу: процессуальные функции*. М.: Юрид. лит., 1986. 160 с.

Лисенко В. В. *Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: (Теорія та практика): Монографія*. К.: Логос, 2004. 324 с.

Лук'янчиков Є. Д. *Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія*. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.

Методологія в праві: монографія / І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра та ін.; за заг. ред. І. Безклубого. К.: Грамота, 2017 - 658 с.

Мотлях О. І. *Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та межі застосування*. К.: «Освіта України», 2012. 394 с.

Митрофанов І. І. *Механізм реалізації уголовної відповідальності: монографія*. Кременчук: Изд. ЧП Щербатых А.В., 2011. 616 с.

Митрофанов І. І. *Кримінально-правове забезпечення охорони довкілля: Монографія*. Кременчук: Видавець «ПП Щербатих О.В.», 2010. 272 с.

Науменко С. М. *Адміністративно-правові засади взаємодії експертних установ з правоохоронними органами: дисертація ... канд. юрид. наук, спец.: 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право; Ун-т сучасних знань, СумДУ; наук. кер. В.В. Пахомов. Суми, 2019. 203 с.*

Орлов Ю. К. *Производство экспертизы в уголовном процессе*. М.: Юрид. лит., 1982. 178 с.

Панова А. В. *Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: монографія*. Харків : Право, 2017. 256 с.

Правова доктрина України: у 5 т. Т.2: Публічно правова доктрина України / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. Х.: Право, 2013. 864 с.

Пиріг І. В. *Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: монографія*. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: монографія: у 2 кн. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2008. Кн. 1. Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії. 344 с.

Принцип рівності у праві: теорія і практика: монографія / передмова акад. НАН України Ю.С. Шемшученка; за заг. ред. Н.М. Оніщенко. К.: Вид-во «Юридична думка», 2014. 380 с.

Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія. Київ: НАВСУ, 2002. 196 с.

Русанов Г. А. Преступления на рынке ценных бумаг: Монографія. М.: ЮРКОМПАНИ, 2011. 160 с.

Сачко О. В. Проблеми реалізації верховенства права при застосуванні особливих форм та режимів кримінального провадження. Монографія / За заг. ред. доктора юридичних наук, професора Академіка Академії політичних наук України В. М. Тертишника. Дніпропетровськ: Дніпровський національний університет ім. Олеса Гончара; Ліра ЛТД, 2018. 404 с.

Столітній А. В. Електронне кримінальне провадження: передумови виникнення, сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. Київ : АртЕк, 2016. 723 с.

Сучасний стан та перспективи розвитку митних правовідносин в Україні: колективна монографія / за заг. ред. Д. В. Приймаченка. Дніпро: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 255 – 269.

Тагієв С. Р. Негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному судочинстві України: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2015. 440 с

Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади. Монографія. Донецьк: ТОВ « ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.

Терещенко Ю. В. Процесуальні дії як способи формування доказів у досудовому провадженні: монографія. Львів: Галицько-Волинська Спілка, 2012. 166 с.

Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. 404 с.

Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: монографія. Дніпропетровськ: Юридична Академія МВС, 2002. 432 с.

Триньова Я. О. Біоетика кримінально-правового забезпечення протидії злочинності. Монографія. Харків: Право. 2019. 536 с.

Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія; за заг. ред. доктора юрид. наук В. М. Тертишника. Дніпропетровськ. 2012. 268 с.

Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. 308 с.

Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування. К.: «Хай-Тек Прес», 2010. 624 с.

Чорноус Ю. М. *Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: монографія*. К.: Скіф, 2012. 448 с.

Шаптала Н. К. *Доказування в конституційному судовому процесі: філософсько-правові засади: монографія*. Київ : Логос, 2018. 388 с.

Шейфер С. А. *Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования: монографія*. М. : Норма: ИНФРА-М, 2012. 240 с.

Шумило М. Є., Тугарова О. К. *Непрямі докази в кримінальному процесі: Монографія*. Х.: СПДФО Боровін О.В., 2012. 206 с.

Юрчишин В. М. *Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія*. Чернівці: «Родовід», 2013. 307 с.

Навчальні посібники:

Аверьянова Т. В. *Судебная экспертиза. Курс общей теории*. М. : Норма, 2008. 480 с.

Актуальні питання кримінального процесу України / [Є. М. Блажівський, І. М. Козьяков, О. М. Толочко, С. С. Мірошніченко, Г. В. Власова та ін.]; за заг. ред. Є. М. Блажівського, К., 2013. 304 с.

Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права: матеріали третьої всеукраїнської науково – практичної конференції (Львів, 17-18 травня 2019 р.). Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. Ун-ту ім. І. Франка, 2019. 218 с.

Алексеев А. А. *Криминалистические экспертизы, выполняемые в органах внутренних дел* / А. А. Алексеев и др. / Под ред. И.Н. Кожевникова, В.Ф. Статкуса. М., 1992.

Белкин Р. С. *Теория доказывания в уголовном судопроизводстве*. М.: Норма, 2007. 528 с.

Белкин Р. С. *Теория доказывания*. науч.-метод. пособ. М.: Изд-во «Норма», 1999. 429 с.

Биленчук П. Д., Золотарь Н. С., Коваленко Е. Г. *Криминалистическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений*. К, 1994. 60 с.

Бирюков В В., Коваленко В. В. *Криминалистическое исследование документов*. Луганск, 1999.

Біленчук П. Д. *Криміналістика: Підручник* / П. Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Атіка, 2001. 544 с.

Біленчук П.Д., Курко М.Н., Стахівський С.М. *Судові експертизи: Довідник*. К.: Влад и Влада, 1997. 48 с.

Бочаров Д. *Проблеми юридичного доказування у літературних прикладах*. Дніпропетровськ, 2002. 28 с.

Ваганов П. А., Лукницкий В. А. *Нейтроны и криминалистика*. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1981. 192 с.

Вехов В. Б. *Компьютерные преступления: способы совершения, методика расследования*. М., 1996.

Взаимодействие следователя со специалистами экспертно-криминалистических подразделений при производстве расследования / Дозоров Н. Т., Зинин А. М., Сырков С. М., Статкус В. Ф., Тертышник В. М., Токарев В. В., Турбанов А. В., Щерба С. П. М.: ВНИИ МВД СССР, 1988. 36 с.

Винберг А. И., Малаховская Н. Т. *Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз): Учеб. пособие*. Волгоград: Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1979. 184 с.

Глазырин Ф. В., Кругликов А. П. *Следственный эксперимент*. Волгоград: Высшая следственная школа МВД СССР, 1981. 112 с.

Глушков В. О. Імітування обстановки злочину як форма контролю за вчиненням злочину. Вибрані наукові твори. Чернівці: Технодрук, 2017.

Голубятников С. П., Кудрявцева Н. В. *Основы бухгалтерского учета и судебно-бухгалтерской экспертизы*. М. 1976. 336 с.

Гончаренко В. Г. *Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник*. К.: Прецедент, 2014. 42 с.

Гончаренко В. Г. *Судово-психологічна експертиза у кримінальному провадженні: науково-практичний посібник*. К.: Прецедент, 2013. – 43 с.

Гончаренко В. И., Бергер В. Е., Варфоломеева Т. В. *Экспертизы в судебной практике*. К., 1987.

Гора І. В. *Використання спеціальних знань адвокатом: науково-практичний посібник*. К.: Прецедент, 2013. 62 с.

Грошевий Ю. М., Стахівський С.М. *Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.- практ. посіб. 2-е вид., стереот.* К. : КНТ, 2007. 270 с.

Дії поліції під час виявлення фактів незаконного поводження з небезпечними матеріалами: метод. рек. / [І. М. Максимчук, О. М. Сура, А. А. Саковський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 96 с.

Докази та доказування у кримінальному провадженні: навчальний посібник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 257 с.;

Доманцевич, Н. І., Коваль М. Н., Закусілов А. П. *Основы экспертизы культурных ценностей : навч. посіб.* Л. : Вид-во Львів. комерц. акад., 2011. 240 с.

Досудове розслідування контрабанди: криміналістична тактика і методика: навч. Посібник / К. В. Антонов, Д. К. Антонов, В. В. Варава, О. В. Карнаухов; за заг. ред. К. В. Антонова. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2013. 185 с.

Дубровин В. А., Голубятников С. М. *Использование экономического анализа при расследовании преступлений*. М., 1981.

Дулов А. В. *Вопросы теории судебной экспертизы*. Минск, 1959.

- Дулов А. В. *Судебная психология*. Минск : «Высшая школа», 1970. 392 с.
- Експертизи в судовій практиці: Навчальний посіб. За заг. ред. В. Г. Гончаренко, І. В. Гори. К.: Юрінком Інтер, 2015. 504 с.
- Експертизи у судочинстві України: наук.-практ. посібник / В. Г. Гончаренко, В. Є. Бергер, Л. П. Булига та ін. К.: Либідь, 1993. 197 с.
- Експертизи у судовій практиці / [Арсенюк Т. М., Беляк Ю.М., Бояров В. І. та інші]: За заг. ред. В. Г. Гончаренка. К.: Юрінком Інтер, 2004. 388 с.
- Жбанков В. А. *Получение образцов для сравнительного исследования*. М., 1992.
- Зловживання на ринку капіталів: економіко-правові аспекти / За ред. О. Г. Кошового, д. ю. н., проф. В. М. Тертишника, д. е. н., проф. Н. М. Шелудько. Дніпро: ЛПРА, 2019. 532 с.
- Зразки процесуальних документів (досудове розслідування): наук.-практ. посіб., О. І. Перепелиця, С. Є. Кучерина, В. В. Федосєєв та ін. Х : Право, 2015. 632 с.
- Исаенко В.Н. *Использование возможностей криминалистики и судебной экспертизы в прокурорской деятельности : учебное пособие для специалитета и магистратуры*. Москва : Проспект, 2019. 152 с.
- Іванов Є. А. *Радіоекологічні дослідження: навч. посібник*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 149 с.
- Індутний, В. В. *Оцінка культурних цінностей*. Е.В. Чернявська, С.М. Шкляр [та ін.]. 2-е вид. К.: АЯКС ПРІНТ, 2006. 608 с.
- Історія митної діяльності: Україна в міжнародних митно-торговельних мережах: навч. посіб. / К. М. Колесников (кер. авт. кол.), Л. І. Адашис, Д. В. Архірейський, О. О. Дячок, Д. О. Бочаров, О. В. Морозов, В. В. Ченцов, С. В. Шуляк ; за ред. Л. В. Деркача, В. В. Ченцова. – 2-ге вид., зі змін. і доп. – Дніпро : УМСФ, 2019. 282 с.*
- Іщенко А. В., Карпов Н. С., Кондратьєв Я. Ю. *Наукове забезпечення протидії злочинності: посібник*. К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 224 с.
- Калашникова, О. Л. *Ідентифікація та вартісна оцінка культурних цінностей : навч. посіб.* К. : Вища шк., 2006. 287 с.
- Карнеева Л. М. *Доказательства и доказывание при производстве расследования*. Горький: ГВШ МВД СССР, 1977.
- Коновалова В. Е. *Правовая психология*. Харьков, 1990. 198 с.
- Костицкий М. В. *Судебно-психологическая экспертиза*. Львов: Вища школа, 1987. 141 с.
- Кофанова О. С. *Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності: Метод. реком.* К., 2006.
- Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів: науково-практичний

посібник / Р. Г. Андреев, Є. М. Блажівський, М. І. Гошовський та ін. К.: Алерта, 2012. 736 с.

Крылов И. Ф. *Судебная экспертиза в уголовном процессе*. Л., 1963.

Кузьмин Н. М., Жаров В. Е. *Применение активационного анализа в судебной экспертизе*. М., 1977.

Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. *Криміналістика: навч. посібник* / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Е. М. Моїсеєва. К. : Юрінком Інтер, 2001. 444 с.

Лазеры в криминалистике и судебных экспертизах / Под ред. Н.Г. Находкина и В.И. Гончаренко. К., 1986. 231 с.

Леонгард К. *Акцентуированные личности*. Пер с нем. (ГДР, Народ и здоровье, 1976 г.). Киев: Вища школа. Головное издательство, 1981. 392 с.

Лисиченко В. К., Циркаль В. В. *Использование специальных знаний в следственной и судебной практике*. К., 1987. 100 с.

Ліпінський В. В., Макаренко Є. І., Тертишник В. М., Лобойко Л. М., Шиян А. Г. *Дізнання в міліції та митних органах*. Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2003. 452 с.

Лысенко В. В. *Расследование уклонений от уплаты налогов*. Харьков, 1997.

Ляш А. О., Стахівський С.М. *Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб.* Київ : Ун-т «Україна», 2006. 184 с.

Макаренко Е. І., Негодченко О. В., Тертишник В. М. *Експертизи на досудовому слідстві: навчальний посібник*. Дніпропетровськ, 2001. 204 с.

Максимус Д. О., Юхно О. О. *Використання сучасних інформаційних технологій працівниками органів внутрішніх справ при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: навч. посіб.* Х.: НікаНова, 2013. 102 с.

Марчук А. І. *Судова медицина: Курс лекцій: Навч.посібник*. К.: Генеза, 1997. 144 с.

Маслюк О. В. *Проблеми правової ідентифікації ядерної злочинності. Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. 199 Спецвипуск: у 2 т.. Т. 2. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2005. С. 228–233;

Митричев В. С. *Криминалистическая экспертиза материалов, веществ и изделий*. Саратов, 1980. 112 с.

Назаров В. А. *Судебная экспертиза (экспертология): Учебное пособие*. Оренбург. 2009. 124 с.

Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. Зразки процесуальних документів у кримінальному провадженні / За заг. ред. Чернея В. В. та Чернявського С. С. К. : «Центр учбової літератури», 2017. 976 с.

Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні: навчально-практичний посібник / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. Х. :«Оберіг», 2013. 344 с

Негодченко О. В. Макаренко Є. І. Тертишник В. М. *Огляд місяця події: навчальний посібник*. Дніпропетровськ Юридична академія МВС, 2001. 156 с

Несінов О. Н. *Складові успіху у кримінальному процесі. Книга друга*. Харків: “Права людини”, 2019. 624 с.

Огляд рішень Європейського суду з прав людини. Рішення за період з 03.02.2020 по 07.02.2020/ Відпов. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2020. Вип. 5. 24 с.

Определение видовой и половой принадлежности крови, установление ее происхождения от конкретного лица методом генотипоскопии / Стегнова Т. В., Рогаев Е. И., Пименов М. Г., Сыроквашева Е. Ю. М., 1992. 16 с.

Орлов Ю. К. *Производство экспертизы в уголовном процессе*. М.: Юрид. лит., 1982. 178 с.

Основи ІТ-права: навчальний посібник. / Т. В. Бачинський, Р. І. Радейко та ін.; за заг. ред. Т. В. Бачинського. 3-те вид. доповн. і перероб. Київ.: Юрінком Інтер, 2019. 244 с.

Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта / авт.-укл.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Х.: Право, 2016. 928 с.

Перекрестов В. І. *Практичні методи електронної мікроскопії: навч. посібник*. Суми: Сумський державний університет, 2014. 241 с.

Петрухин И. Л. *Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе*. М.: Юрид. лит., 1964. 267 с.

Пиріг І. В., Бідняк Г. С. *Використання спеціальних знань на досудовому розслідуванні: навч. посібник*. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 140 с.

Полевой Н. С. *Криминалистическая кибернетика*. М., 1982.

Поль К. Д. *Естественно-научная криминалистика*. Пер. с нем. М., 1985.

Посікіра Р. *Антологія юридичного гумору*. Львів: ЗУКЦ. 2020. 396 с.

Предварительные криминалистические исследования материальных следов на месте происшествия / Алексеев А. А., Капитонов В. Е., Тертышник В. М., Кошелева Л. И., Маврин А. Г., Одиноккина Т. Ф., Паршиков Ю.И., Рыжков В. Л., Стегнова Т. В., Сырков С. М., Фефилятьев А. В., Филиппов В.В., Худяков В. З. М.: ВНИИ МВД СССР, 1987. 196 с.

Приданов С. А., Щерба С. П. *Преступления, посягающие на культурные ценности России: квалификация и расследование*. М., 2002. 200 с.

Рогаев Е. И. *Структура геномного участка, содержащего нестабильные элементы ДНК*. Доклад АН СССР. Т. 302. М., 1988.

Ромашков А. М. *Судебно-бухгалтерская экспертиза*. М, 1982.

Руководство для следователей . Ч. 1. / Р. С. Белкин, И. Е. Быховский, И. В. Виноградов и др. Отв ред. В. В. Найденов, П. А. Олейник. М.: Юридическая литература, 1981. 544 с.

Русаков М. Н. *Криминалистическое исследование оружия и следов его применения*. Омск, 1981.

Савонюк Р. Ю. *Доказування в досудовому слідстві: Навчальний посібник*. Сімферополь: Вид-во ДОЛЯ, 2003. 184 с.

Салтевский М. В. *Криминалистическая одорология*. К., 1976. 118 с.

Сапожников Ю. С. *Криминалистика в судебной медицине*. К., 1970.

Сегай М. Я. *Современные возможности судебных экспертиз в свете достижений науки и техники*. Киев, 1987. 212 с.

Сегай М. Я. *Методология судебной идентификации*. К., 1970. 196 с.

Седова Т. А. *Применение спектроскопии внутреннего отражения в судебной экспертизе*. Л., 1978.

Спіріна І. Д. *Судово-психіатрична експертиза: Навчальний посібник*. Дніпропетровськ, 1999.

Справочник следователя. Практическая криминалистика: Подготовка и назначение судебных экспертиз / Под рук. Н.А. Селиванова. М., 1992.

Стегнова Т. В. *Исследование крови человека методом генотипоскопии (ДНК-дактилоскопия)* / Т. В. Стегнова, Е. И. Рогаев Е.И. и др. М., 1991.

Судебно-акустическая экспертиза следов / [Салтевский М. В., Жариков Ю. Ф., Попов Ю. П. и др.]. Харьков, 1997. 18 с.

Судебная экспертиза: типичные ошибки / под ред. Е.Р. Россинской. Москва : Проспект, 2018. 544 с.

Судова експертиза в кримінальному процесі: навч.-практ. посіб. / О. О. Садченко, Н. Д. Кулінич, С. М. Соловей, О. В. Шевченко / ННІ підготовки фахівців для експертних підрозділів; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2013. 256 с.

Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: Навч.-довідковий посіб. Х.: ТОВ "Одіссей", 2004. 448 с.

Судебно-медицинская баллистика / В.Л. Попов, В.Б. Шигеев, Л.Е. Кузнецов СПб.: Гиппократ, 2002. 656 с.

Судебно-медицинская экспертиза: Справочник для юристов / Виноградов И. В., А. С. Гладких, В. И. Крюков, Е. А. Красовская, Ю. И. Соседко, В.В. Томилин. М., 1985. 320 с.

Судебные экспертизы (возможности, подготовка материалов. Назначение, оценка) / Кононенко И. П., Надгорный Г. М., Сегай М. Я. и др. К.: РИО МВД СССР, 1981. 412 с.

Судова медицина. Підручник для студентів мед. вузів / В. В. Білкун, Л.Л. Голубович, П. Л. Голубович та ін. К.: Юрінком Інтер, 1999. 480 с.

Судово-медична експертиза живих осіб та трупів у кримінальних справах. Навчально-практичний посібник / [Войченко В. В., Мішалов М. Д., Пантелеев К. М., Шиян А. Г.]. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 296 с.

Сумець О. М. Голодний В. Ф. *Основи експертизи дорожньо-транспортних пригод: автотехнічна експертиза*. Навч. посіб. Київ: Хай-Тек Прес, 2008. 160 с.

Теорія судових доказів (у таблицях та схемах): навчальний посібник / П. В. Цимбал, В. В. Топчій, О. В. Сіренко, О. А. Калганова. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. 82 с.

Теорія судових доказів в питаннях та відповідях : навч. посіб. / [Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний, Ю. І. Азаров та ін.]. Київ, 2015. 104 с.

Тертишник В. М. *Зразки юридичних документів: Настільна книга слідчого: навчальний посібник* [для студ. вищ. навч. зал.]. Київ: Правова єдність, 2009. 344 с.

Тертышник В. М. *Доказательства и доказывание в советском уголовном процессе*. Харків, 1992. 80 с.

Тертышник В. М. *Нетрадиционные способы и формы собирания и исследования доказательств при расследовании преступлений*. Харків: Университет внутренних дел, 1994. 56 с.

Тертышник В. М. *Тайное становится явным: взаимодействие следователя, оперативного работника и эксперта при выявлении и расследовании преступлений*. Харків: Гриф, 1996. 68 с.

Холодный Ю. И. *Применение полиграфа при профилактике, раскрытии и расследовании преступлений (генезис и правовые аспекты)*. М.: «Мир безопасности», 2000. 160 с.

Ченцов В. В, Голдун В. С., Короткий В. Г., Ліпінський В. В., Ожогова В. Г., Соколов О. В. *Організація боротьби з контрабандою наркотиків*. Дніпропетровськ: АМСУ, 2004.

Чернявський С. С., Петков С. В., Удалова Л. Д., Стратонов В. М. *Зразки процесуальних документів у кримінальному судочинстві*. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 92 с.

Чувильский Н. П. *Сто вопросов ревизору*. Волгоград, 1982.

Шепітько В. Ю. *Ідентифікація людини за ознаками зовнішності: наук.-практ. посіб.* / В. Ю. Шепітько, І. В. Борисенко, С. О. Когут, О. М. Могильніков. Харків, 2003. 112 с.

Шеремет А .П. *Криміналістика: Навчальний посібник*. Чернівці: ТОВ (Видавництво «Наші Книги»), 2008. – 440 с.

Шехавцов Р. М., Банчук О. А. *Спеціальне досудове розслідування. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства*. /За ред. М. І. Хавронюка. К.: ВД «Дакор», 2016. 496 с.

Шиканов В. И. *Комплексная экспертиза и её применение при расследовании убийств*. Иркутск, 1976.

Шляхов А. Р. *Судебная экспертиза: организация и проведение*. М., 1979.

Щербаковський М. Г. *Судова експертологія: навчальний посібник*: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 199 с.

Щерба С. П. *Дознание. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РСФСР* / под ред. В. М. Лебедева. 3-е изд. М. : Спарк, 2000.

Щерба С. П., Приданов С. А. *Уголовно-правовая охрана предметов и документов, имеющих историческую, научную, художественную или культурную ценность: практическое пособие* / отв. ред С. П. Щерба. М.: «ЮрИнфоР», 2000. 300 с.

Наукові статті:

Nowicki M. A. *Europejski Trybuna Praw Czloweka. Orzecznictwo*. 1998. (Czesc 1) / M. A. Nowicki Warszawa, 1998.

Tertysznyk V. *Prawda po za wszelka watpliwosc - doktrynalne problemy prawa dowodowego*. KELM. Wydawca. 2017. №1 (17). S. 267-277.

Vladimir M. Tertyshnyk, Olga L. Sokolenko, Alexander V. Sachko *Stete-of-the-art of express analytical methods of research of material object criminal process*. (Сучасний стан експрес-аналітичних методів дослідження матеріальних об'єктів у кримінальному процесі). *Journal of Chemistry and Technologies*. Vol 27, No 1 (2019). С. 65-70. DOI: <https://doi.org/10.15421/081907> URL: <http://chemistry.dnu.dp.ua/article/view/081907>

Акуленко, В. І. *Про наукові критерії визначення й оцінки пам'яток історії та культури*. Укр. іст. журн. 1971. № 6. С. 113 – 116.

Амеліна А.С., Білоусова Б.Л. *Оцінка висновку експерта та його доказове значення*. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2018. Вип. 1-2 (10-11). С. 185–192.

Антонов К. В., Тертишник В. М. *Доказове право: концептуальні аспекти, новації та колізії*. Вісник Академії митної служби України) Серія «Право». 2015. № 1 (14). С. 7-12.

Антонов К. В., Варава В. В. *Актуальні проблеми міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії контрабанді зброї та боєприпасів*. Вісник АМСУ. 2014. № 1.

Астапенко О. В. *Поняття кримінально-процесуального доказування і його структурні елементи*. Підприємництво, господарство і право. 2006. № 5. С. 155-158.

Ахтирська Н., Антошук В. *Комп'ютерна злочинність в Україні через призму судової практики*. Вісник прокуратури. 2008. № 3. С. 84 – 94.

Бандурка О. М., Литвинов О. М. *Парадокси протидії злочинності*. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2013. №3(10). 83-90.

Богдан О. Ю. *Критерії оцінювання висновку експерта у кримінальному процесі*. Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ. К., 2011. Вип. 2. С. 247–258.

Божьев В. *Издержки системного характера при корректировке норм УПК о доказывании и преюдиции*. Законность. 2010. № 6. С. 3–7.

Вапнярчук В. *Сторона кримінально-процесуального доказування*. Вісн. Акад. правових наук України. Х.: Право, 2012. № 1 (68). С. 217–223.

Варава В. В. *Концептуальні підходи та шляхи усунення конфлікту слідчої та оперативно-розшукової діяльності*. Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право». 2015. С. 122-126.

Варава В. В. *Удосконалення оперативно-розшукового та митного законодавства у контексті проблем викриття кримінальних правопорушень у митній сфері*. Правова позиція. 2016. № 1. С. 126–131.

Варава В. В., Антонов К. В. *Актуальні проблеми міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії контрабанді зброї та боєприпасів*. Вісник Акад. митн. служби України. Серія: “Право”. 2014. № 1(12). С. 114 – 118.

Варава В. В., Карнаухов О. В. *Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень*. Митна справа № 1(85), 2013, частина 2, книга 1, С. 110 -115.

Волошина В. К. *Реалізація принципу безпосередності дослідження доказів у стадії досудового розслідування*. Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ. Спец. вип. 2011. № 8. С. 240–247.

Галаган В. І. *Питання застосування поліграфу в діяльності органів внутрішніх справ*. Конституційні гарантії захисту людини у сфері правоохоронної діяльності. Дніпропетровськ, 1999. С. 321. 326.

Головченко Л. М. *Некоторые вопросы оценки заключения криминалистической экспертизы следствием и судом*. Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики: сб. науч. трудов. Київ, 1993. С. 49–52.

Гончаренко В. Г. *Про призначення судової експертизи адвокатом*. Вісник Академії адвокатури України, 2008. №3 (13). С. 5-10.

Грошевий Ю. М. *Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі*. Вісник Академії правових наук України. Харків: Право, 1997. №3 (10). С. 69-76.

Гурак Р. *Інтеграція у судовій експертизі*. Право України. 2003. №11. С.56 – 59.

Гусаров С. М. *Щодо законодавчого врегулювання приватної детективної діяльності в Україні*. Міліція України. 2013. № 3/4. С. 20-22.

Давимука І. *Допустимість доказів у кримінальному процесі*. Право України. 2002. №12. С. 125-129.

Денявский А. В., Скитович И. А. *Производство судебных компьютерно-технических экспертиз*. Бюллетень Министерства юстиции Российской Федерации. 2003. №7. С. 122-128.

Джужа О., Кирилук А. *Кримінологічна експертиза як один з напрямів кримінологічної практики*. Право України. 2003. № 10. С. 95 -100.

Зайцев П. *Электронный документ как источник доказательства*. Законность. 2002. №4. С. 40-44.

Закалюк А. П. *Про запровадження в Україні кримінологічної експертизи*. Право України. 1999. № 7. С. 100-104.

Івасишин Т. М. *Інструментальні й фізико-хімічні методи у проведенні судових експертиз вибухових речовин і продуктів пострілу*. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 3. С. 119-121.

Калугін В. Ю. *Нетрадиційні спеціальні знання як засіб збирання значимої для розслідування інформації*. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. №4. С. 196-199.

Карнеева Л. М. *Развитие основных понятий теории доказательств в советском уголовном процессе*. Сов. Юстиция. 1978. №2. С. 27- 29.

Карпов Н. С. *Проблеми доказування у кримінальному судочинстві*. Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ. К., 2006. Вип. 4. С. 187–195.

Китаев Н. Н., Китаева В. Н. *Использование знаний о биоритмах человека в криминалистике, судебной экспертизе и оперативно-розыскной деятельности*. Закон и право. 2020. №1. С. 160-162.

Кліменко Н. І., Клевцов О. І. *Можливості використання в розслідуванні злочинів деяких нетрадиційних криміналістичних та спеціальних знань*. Право України. 1998. № 1. С. 95.

Колонюк В., Форіс Ю. *Роль судової експертизи в процесі доказування при розслідуванні тероризму*. Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України. Київ, 2016. С. 171–172.

Конюшенко Я. *Поняття доказів у кримінально-процесуальному провадженні, їх зміст і класифікація*. Право України. 2010. №3. С. 232-238.

Корниенко М. В., Тертышник В. М. *Острые углы реформирования следственных органов в Украине: семь раз не для нас*. Науково-практичний журнал «Право.УА». 2017. №3. С. 86-93.

Корнієнко М. В., Тертишник В. М. *Доктринальні проблеми інституту негласних слідчих (розшукових) дій*. Міжнародний науковий журнал «Верховенство права». 2017. №1. С. 95-101.

Костенко О. *Наукове (доктринальне) тлумачення законів та його роль у здійсненні правосуддя*. Право України. 2000. № 9. С. 34 – 35.

Костін М. *Щодо реалізації принципу з'ясування істини у кримінальному судочинстві*. Право України. 2004. №7. С. 48-50.

Косюта М. *Генетична експертиза та проблеми її проведення в Україні*. Вісник прокуратури. 2001. №4 (10). С. 94-97.

Кошовий О. *Фондовий ринок: що відбувається з експертним забезпеченням?* Юридична газета. 2018. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/cinni-paperita-fondoviy-rinok/fondoviy-rinok-shcho-vidbuvaetsya-z-ekspertnim-zabezpechennyam.html>

Ландарь Е. М. *Інститут доказування в кримінальному процесі та його практичне значення*. Південноукраїнський правничий часопис. 2011. № 1. С. 201–205.

Лисиченко В. К. *Особенности проверки и оценки заключений экспертизы на предварительном следствии и в суде.* Криминалистика и судебная экспертиза: науч.- метод. сб. Киев: Вища шк., 1982. Вып. 24. С. 30–36.

Лисиченко В. К., Шумило М. Є. *Про реформування судово-експертної діяльності в Україні.* Криміналістичний вісник: Наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України; НАВСУ; Редкол.: Я. Ю. Кондратьєв (голов. ред.) та ін. К.: “Чайка”, 2005. №1 (3). С.9 – 17.

Лодыженская И. И. *Оценка экспертного заключения в суде.* Вестник криминалистики. М.: Спарк, 2012. Вып. 3. С. 102–107.

Лукашевич В. Г. Докази та доказування в кримінально–процесуальному та криміналістичному вимірі. Держава та регіони. 2016. № 1 (51). С. 74–79.

Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. *Удосконалення процесуальних засобів збирання криміналістичної інформації.* Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. Дніпропетровськ, 2000. №2. С. 171-179.

Ляш А. О., Ліщенко В. М. *Поняття доказів у кримінальному процесі.* Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2012. № 2 (6) .

Макаренко І. С. *Роль слідчого судді під час обрання запобіжних заходів за новим КПК України.* Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції: матеріали укр.. польск. науку. практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 листопада 2013 року). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 222-224.

Малахова О. В. *Проблемні питання залучення експерта стороною захисту.* [Право і громадянське суспільство](http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/187-problemni-pytannya%20zaluchennyaksperta-storonoyu-zakhystu-malakhova-o-v) URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/187-problemni-pytannya%20zaluchennyaksperta-storonoyu-zakhystu-malakhova-o-v>

Маслюк О. В. *Адвокатське розслідування у кримінальному судочинстві: міжнародний досвід та світові стандарти.* Право і суспільство. 2017. № 3. С. 97–101.

Мироненко Т. Є. *Проблеми оцінки експертного висновку прокурором.* Право і суспільство. 2019. №2. С. 148–152.

Михайленко В. В. *Реалізація верховенства права при провадженні слідчих (розшукових) дій.* Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. Том 29 (68). Київ, 2018. № 1. С. 89-97.

Новачук С. А. *Стан наукових досліджень та правозастосовної практики розслідування порушення вимог режиму радіаційної безпеки.* Науковий вісник публічного та приватного права. 2019. Вип 2. Т.1. С. 269–276

Надгорний Г. М. *Питання законодавчої регламентації судової експертизи: історичний та гносеологічно-процесуальний аспекти.* Вісник Верховного Суду України. 2000. №6 (22). С. 52-54.

Нор. В. Т. *Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація.* Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія: Право. 2010. №2. С. 1 – 14.

Одиночкина Т. Ф. *Технико-криминалистические методы и средства работы с микрообъектами на месте происшествия и перспективы их развития*. Экспертная практика. № 20. М, 1983. С. 70-72.

Одинцова І. М. *Діяльність сторони захисту при збиранні, дослідженні та перевірці доказів в умовах судового слідства*. Право і суспільство. 2014. № 1. С. 254–259.

Перепічка О. І. *Оцінка висновку експерта: інформаційно-змістовий аспект*. Європейські перспективи. 2013. № 8. С. 70–75.

Пиріг І. В. *Поняття та класифікація експертних методик та проблеми їх застосування в експертній практиці*. Криміналістика и судебная экспертиза: Межведомственный научно-методический сборник. Вып. 58, ч. 1 / Отв. ред. И.И. Емельянова / І.В. Пиріг. – К.: Министерство юстиции Украины. С. 87-97.

Пиріг І. В. *Поняття та сутність експертного дослідження місця події*. Криміналістика и судебная экспертиза: Межведомственный научно-методический сборник. Вып. 59 / Отв. ред. И. И. Емельянова. К.: Министерство юстиции Украины, 2014. С. 64-72.

Пиріг І. В. *Судова експертологія: проблеми формування предмета та системи науки*. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. 2013. № 2 (66). С. 485-493.

Пирог И. В. *Предмет судебной экспертологии и его соотношение с судебно-экспертной деятельностью*. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. Ежемесячное научное издание. № 2 (92), Февраль 2014. С. 51-53.

Пластун О. Л. *Цінові бульбашки та анти-бульбашки: технологія виявлення та правила торгівлі з невірні оціненими активами*. Вісник Національного банку України. №8. 2013. С. 44–59.

Погорілко В.Ф., Долежан В.В. *Науково-правова експертиза*. Голос України. 2003. № 31 (3031). С. 10.

Рогатинська Н. З., Олійник Ю. І. Деякі аспекти визнання доказів недопустимими під час судового розгляду. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. 2015. Випуск 3. Т. 3. С. 137-140.

Сачко О. В. *Концептуальна модель юридичного визначення принципу верховенства права*. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 6. Т. 1. С. 166–170.

Сачко О. В. *Правова визначеність щодо інституту кримінальних проступків та процесуальної форми дізнання*. Актуальні проблеми держави і права. 2018. № 81.

Сегай М. *Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність*. Вісник Академії правових наук. 2003. №2-3. С. 740 -762.

Сизоненко А. *Деякі особливості використання доказів, отриманих за кордоном*. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 10. С. 111-114.

Сідельніков А. В. *Використання спеціальних знань адвокатом-захисником в умовах змагальності сторін*. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Вип. 31. Серія: Юриспруденція. Одеса, 2018. С. 141-145.

Тертишник В. *Гострі кути реформування кримінального процесу: сім раз... не для нас*. Право і суспільство. 2012. №1. С. 259-262.

Тертишник В. М. *Істина «поза розумним сумнівом»: проблеми та колізії доказового права*. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. №2. Т. 1 С. 116-120. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_1_2017/29.pdf

Тертишник В. М. *Проблеми сучасного кримінального судочинства*. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.. 2019. Ч. 4. С. 207-213.

Тертишник В. М., Ламанова І. С. *Проблеми протидії посяганням на культурні цінності України*. Право і суспільство. 2015. №6/2. С. 161-166. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/6_2_2015/part_1/30.pdf

Тертишник В. М., Корнієнко М. В. *White-Collar Crime в «модних піджаках»*. Європейські перспективи. 2018. №3. С. 55-54.

Тертишник В. М., Кошовий О. Г. *Доктринальні проблеми відповідальності за зловживання на фондовому ринку*. Підприємництво, господарство і право. 2018. №6. С. 283-288.

Тертишник В. М., Кошовий О. Г. *Проблеми юридичної визначеності та конкуренції правових норм щодо зловживань на фондовому ринку*. Європейські перспективи. 2018. №2. С. 140-146.

Тіщенко В. В. *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення ефективності досудового провадження* / В. В. Тіщенко, Ю. П. Аленін, О. П. Ващук, А. В. Мурзановська, А. В. Торбас, Ю. М. Немно, А. О. Панасюк, М. В. Шкрибайло, О. А. Земляна. Наукові праці НУ ОЮА. 2014. Т. XVII. С. 106-157.

Ткаченко О. М., Дищук А. С., Перепелиця Н. Л., Черниш К. М., Демченко С. О. *Алгоритми ідентифікації статичних об'єктів*. Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку. 2017. №3. С. 72-80.

Топчій В. В., Татаров О. Ю. *Проблеми слідчої діяльності та шляхи їх вирішення*. Проблеми законодавства та правоохоронної діяльності. 2010. № 2. С. 307–309.

Уголовно-процессуальные и криминалистические чтения на Алтае: проблемы и перспективы противодействия преступлениям, совершаемым с применением информационных технологий / Сборник научных статей / отв. ред. С.И. Давыдов, В.В. Поляков. Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2018. Вып. XV.- 228 с.

Хахановський В. Г. *Проблеми боротьби з організованою кіберзлочинністю в економічній сфері*. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2013. № 2. С. 79-83.

Цимбал М. *Судова експертиза: проблеми та перспективи розвитку*. Право України. 2002. № 11. С. 127 – 129.

Цимбал П. В. Лазебний А. М. *Зародження та еволюція експертології в кримінальному судочинстві*. Міжнародний науковий вісник: збірник наукових

праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. № 1 (2). С. 53–58.

Чернявский Г. М., Стрыков А. И. *Особенности идентификации наркосодержащей растительности с использованием космической информации*. Известия высших учебных заведений геодезия и аэрофотосъемка. 2016. Т. 60. № 3. С. 95–101.

Чернявський С. С. *Використання поліграфічних технологій під час досудового розслідування: проблеми та шляхи їх вирішення*. Актуальні проблеми досудового розслідування: зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 19-20.

Шепітько В. Ю. *Роль судової експертизи у сучасній моделі кримінального судочинства*. Теорія і практика судової експертизи: матер. круглого столу. Київ: ННІ № 2 НАВС, 2016. С. 358–301.

Шульженко А. В. *Експертний висновок як доказ вини і невинуватості особи у кримінальному процесі*. Науковий вісник Херсонського державного університету: науковий журнал. Сер. "Юридичні науки". Херсон: Херсонський державний університет, 2016. № 3. С. 160-163

Шумило М. Є. *Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі*. Вісник Верховного Суду України. 2013. N 2. С. 40-48.

Шумило М. Є. *Докази досудового і судового провадження в КПК України: співвідношення та їх функціональне призначення*. Право України. 2013. №11. С. 206-215.

Юрчишин В. Д. *Значення висновку експерта у кримінальному судочинстві України та його місце у системі судових доказів*. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. Івано-Франківськ. 2004. Випуск XIV. С. 258 – 264.

Юрчишин В. Д. *Особливості оцінки висновків судового експерта у кримінальному судочинстві України*. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. Івано-Франківськ. 2004. Випуск XII. С. 197 – 203.

Яновська О. Г. *Окремі питання доказування в змагальному кримінальному процесі*. Юридична Україна. 2009. № 11–12. С. 234-240.

З М І С Т

Вступ

Тема 1. Поняття судової експертизи, її значення і види

Тема 2. Судово-експертна діяльність

Тема 3. Процесуальні, організаційні й тактичні засади залучення експерта, підготовки і проведення судової експертизи

Тема 4. Експертні завдання та експертні дослідження. Їх види. Стадії експертних дослідження. Експертні технології

Тема 5. Висновок експерта та його оцінка

Тема 6. Можливості окремих видів криміналістичних експертиз

Тема 7. Експертизи матеріалів і речовин

Тема 8. Можливості окремих видів технічних та технологічної експертиз

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.

Основні нормативні акти

Підручники:

Науково-практичні коментарі

Монографії

Навчальні посібники

Наукові статті

Наукове видання

Володимир Митрофанович ТЕРТИШНИК
Володимир Вікторович ВАРАВА
Олександр Васильович САЧКО

СУДОВА ЕКСПЕРТОЛОГІЯ

Коректура *Олег Андрішко*
Верстка *Олександра Нечай*

ЛІРА
Видавництво
Друкарня
___ ДНІПРО ___

Підписано до друку 29.12.2020.
Формат 60 x 84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Умов.-друк. арк 12,09. Тираж 300 прим. Замовлення №344.

Видавництво та друкарня ПП «Ліра ЛТД»
вул Наукова,5, м. Дніпро, 49107
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
До Державного реєстру видавців, виготовлювачів та розповсюджувачів
видавничої продукції
ДК № 6042 від 26.02.2018.

Dnipro/lira@gmail.com

I +_38 067 561 57 05 I

lira.dp.ua

